

BİLİMSEL EKSEN

SCIENTIFIC AXIS - НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН

Yaz-Sonbahar/Summer-Autumn/ Зима-весна 2021 • Yıl/Year/Год 12 • Sayı/Number/Число 34

DÖRT AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

Sosyal Bilimler

FOUR MONTH INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

Social Sciences

РЕФЕРИРУЕМЫЙ ЖУРНАЛ ИЗДАВАЕМЫЙ ОДИН РАЗ В ЧЕТЫРЕ МЕСЯЦА

общественные науки

ISSN: 1309-5811

Sahibi / Owner / Хозяин

Hayrettin İVGİN

Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. - Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA

Tel: 0090.312 4259353 – bilimseleksendergisi@gmail.com

Sorumlu Yazı İşleri Md./ Associate Editor

Ответственный секретарь

Saliha Sinem İVGİN

Editörler Kurulu/ Editorial Board/

Руководитель работы

Hayrettin İVGİN

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Genel Koordinatör / Director / Директор

Hayrettin İVGİN

Redaktör/Redacteur/Редакция

Ayşe İKİZ

Yayın Kurulu/Editorial Board/Редколлегия

Prof. Dr. Celâl DEMİR ▪ Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY ▪ Dr. Yaşar KALAFAT

▪ Prof. Dr. İsmail PARLATIR ▪ Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Nail TAN ▪ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN ▪ Prof. Dr. Naciye YILDIZ

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства

Kültür Ajans Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 66/7 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE

Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) - Fax: 0090.312 419 44 43

E-mail: bilimseleksendergisi@gmail.com

www.bilimseleksen.com

Fiyatı / Price /

Стоимость

80 TL (Yurt içi / Domestic)

20 \$ / 15 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Abone Bedeli / Subscription Price/ Стоимость

подписки

240 TL (Yurt içi / Domestic)

60 \$ / 45 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Baskı Tarihi/ Press Date/ Год Издания

Ekim 2021

Baskı / Pres / Типография

Bizim Dijital

Kapak Resmi:

Ressam Mustafa KAYA

Temsilcilikler / Representative / Представители

■
AZERBAYCAN

Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE

e-mail: gabdullazade@rambler.ru Tel: 00994506737860

■
NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ

Akd. Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU

e-mail: ebulfezamanoglu@yahoo.com Tel: 00994503218726

■
KAZAKİSTAN

Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA

e-mail: zharkyn123@mail.ru Tel: 0077057129963

■
KAZAKİSTAN

Doç. Dr. Bakıtgul KULCANOVA

e-mail: bahit777@mail.ru Tel: 00787017314047

■
TÜRKMENİSTAN

Wezir AŞİRNEPESOW

e-mail: wezdip@gmail.com Tel: 0099365681139

■
KOSOVA

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ

e-mail: trhafiz@yahoo.com Tel: 0038129231108

■
RUSYA FEDERASYONU

Prof. Dr. Alfina SIBGATULLINA

e-mail: alfina2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

■
ÖZBEKİSTAN

Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV

e-mail: juliboy2@gmail.com Tel: 00998933420044

■
ÖZBEKİSTAN

Doç. Dr. Tahir KAHHAR

e-mail: tahirkahhar@gmail.ru Tel: 00998712241310

■
GÜRCİSTAN

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ

e-mail: roinkav@rambler.ru Tel: 00995599588461

Bilimsel Eksen dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlatmak isteyenler, yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdırlar.

Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission Instructions for manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative

Желающим публиковаться в журнале **Вселенная Культуры** следует оформлять материалы в соответствии с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к местным представителям журнала

Danışma Kurulu
Advisory Board
Консультативный Совет

- Akd. Prof. Dr. Ebulfaz Amanoğlu GULİYEV (AMEA Nahçıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
- Akd. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
- Akd. Prof. Dr. İsmayıl HACIYEV (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Nahçıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
- Akd. Prof. Dr. Muxtar KAZIMOĞLU (AMEA Folklor Enstitüsü/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK (Ankara Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ahmet Bican ERCILASUN (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL (Cumhuriyet Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali AKAR (Muğla Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali DUYMAZ (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Amanjol KALISH (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Asker KARTARI (Kadir Has Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Bereket KARİBAEV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Celal DEMİR (Afyon Kocatepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Celil Garipoğlu NAGIYEV (Bakü Devlet Üniversitesi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Elçin İSGENDERZADE (Bakü Teknik Üniversitesi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversite Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Haluk AKALIN (Hacettepe Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
- Prof. Dr. İsmail GÖRKEM (Erciyes Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. İsmail PARLATIR (Ankara Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV (Uluslararası İpek Yolu Turizm Üniversitesi /ÖZBEKİSTAN)
- Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI (Ankara Üniversitesi Em. /TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi/TRABZON)
- Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Maarife HACIYEVA (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Madiyar ELEUOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Mahir NAKİP (Çankaya Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Mehmet DEMİRÜREK (Hitit Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Meherrem KASIMLI (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Mehmet AÇA (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Meral OZAN (Bolu İzzet Baysal Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi-/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Metin ERGUN (Başkent Üniversitesi, Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Muhtar KUTLU (Ankara Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Mustafa CEMİLOĞLU (Uludağ Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nabijan MUHAMETHAN (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Naciye YILDIZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR (Hacettepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Necati DEMİR (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN (Ankara Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nikolos AKHALKATSI (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
- Prof. Dr. Nimetullah HAFİZ (Piriştina Üniversite Em. /KOSOVA)

- Prof. Dr. Reşat GENÇ (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Sagingali AYDARBAEV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Suphi SAATÇI (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Tacida HAFİZ (Piriştina Üniversitesi. Em./KOSOVA)
Prof. Dr. Taciser ONUK (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Telgoja JANUZAKOV (Ahmet Baytursunuly Dil Bilimi Enstitüsü/KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Tülay ER (Başkent Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Umay GÜNAY (Girne Amerikan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. İsmail ÖZTÜRK (Dokuz Eylül Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zharkynbike SULEİMENOVA (University Kazmkpu/KAZAKHSTAN)
Prof. Dr. Zufar SEYİTJANOV (El-Farabi Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Bakıtgül KULCANOVA (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Iryna M. DIRYGA (Ukrayna Bilimler Akademisi/UKRAYNA)
Doç. Dr. Habiba MAMEDOVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Hasan ADIGOZELZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Ranetta CAFEROVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Reyhan Gökben SALUK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Tahir KAHHAR (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Vasili MOSİAŞVİLİ (Samtskhe Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Veli AŞKAROĞLU (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Yalçın ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Züleyxa ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Zülfikar BAYRAKTAR (Gediz Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Doğan KAYA (Cumhuriyet Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Hanzade GÖZELOVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KILDIROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI (Dokuz Eylül Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Meyser KAYA (Korkut Ata Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mitat DURMUŞ (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Yaşar KALAFAT (Araştırmacı-Yazar/TÜRKİYE)

Dil Danışmanları/Foreign Language Consultants/Советники по иностранным языкам

- Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Gül Mükerrrem ÖZTÜRK (Rize RTE Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Reşide GÜRSESİ (Ankara/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Veli AŞKAROĞLU (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)

Not : Ada göre Alfabetik olarak sıralanmıştır.
Note : It is arranged in accordance with an alphabetical order.
К сведению : Следует в алфавитном порядке

* * *

Bilimsel Eksen Dergisi'ne, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı abonedir.

•

Ministry of Turkish republic Culture and Tourism is a subscriber to Scientific Axis Magazine

•

Министерство Культуры и Туризма Республики Турция является абонентом на журнал «Bilimsel Eksen» («Научный Меридиан»)

İÇİNDEKİLER/ CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

Editör'den/From The Editor/ От Редактора (Prof. Dr.) Hayrettin İvgin/Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak	7
Türk Dünyası Kişi Adlarının Karşılaştırmalı Tasnifi <i>Comparative Classification Of Turkish World Person Names</i> Сравнительная Классификация Тюркских Мужских Имен Prof. Dr. Tuncer Gülensoy	9
Hacıbektaş Dergâhından Himmet Uman ve Mahlas Alan Âşıklarda Hacıbektaş Sevgisi Hacıbektaş Love In Folk Poets Who Hope For Himmet And Receive Pseudonym From Hacıbektaş Dergâh <i>Любовь К Хаджибекташу В Ашыках, Проповедующих Его Учение</i> Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yardımcı	19
Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu'nun Türk Folklor Araştırmaları Dergisinde Yayımlanan Yazıları Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu's Articles Published In The Journal Of Turkish Folklore Research <i>Статьи Профессора Фахреттина Кырзыоглу В Журнале «Исследования Тюркского Фольклора»</i> Hayrettin İvgin.....	47
Farklı Bir Coğrafya'dan Balkanlara Bakış: Kıbrıslı Harid Fedai'nin Balkanlar Araştırmaları <i>A View Of The Balkans From A Different Geography: Balkans Research Of Cypriote Harid Fedai</i> <i>Взгляд На Балканы Со Стороны: Балканские Исследования Хариды Федаи Из Кипра</i> Feyyaz Sağlam	53
Âşık Şenlik'in Zehirlenme Olayına Tarihsel Bakış Historical Overview Of Ashik Senlik's Poisoning Event <i>Исторический Взгляд На Отравление Ашыка Шенлика</i> Erkan Çelik.....	60
Xiii-Xv Əsrlər Türk Şeirində Gül və Bülbül Əfsanəsinin Yeri 13-15. Yüzyıllarda Türk Şiirində Gül və Bülbül Efsanəsinin Yeri The Real Love Symbolisation Of The Flower And Nightingale Legend In The Turkish Poetry Of Xiii-Xv Centuries <i>Место Легенды О Розе И Соловье В Тюркской Поэзии В 13-15 Веках</i> Doç. Dr. Fəridə Hicran Vəliyeva	78
Bakı Ədəbi Mühiti və Türkçülük İdeyaları Bakü Edebi Muhiti ve Türkçülük İdeolojileri Baku Literary Environment And Turkish Ideas Бакинская Литературная Среда И Турецкие Идеи Dr. Dr. Səbinə Əhmədova.....	92

Röportaj/ Interview/ Интервью:

Hayrettin İvgin ile Edebiyat-Halk Bilimi ve Yazarlık Üzerine Röportaj

An Interview With Hayrettin İvgin On Literature-Folk Science And Writing

Интервью С Хайреттином Ивгином О Фольклоре И Писательстве

Röportajı Yapan: Yaşar Uslu..... 106

Bilimsel Eksen Dergisi Yayın İlkeleri115

Scientific Axis Journal Publication Principles.....119

Журнал “Научный Меридиан” Требования К Авторам.....123

EDİTÖRLERDEN

Değerli Okuyucular,

Bilimsel Eksen Dergisinin Yaz-Sonbahar 2021 dönemi 34. sayısı ile sizlerle birlikteyiz. Bu sayımızla 12. yılını bitirmiş ve 13. yılına girmiş bulunmaktayız.

Bu sayımızda yine çok önemli yazılar yayımlamış bulunmaktayız. Yazı ve araştırmaları yayımlanan bilim insanları, araştırmacı ve yazarlar şunlardır: Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yardımcı, Hayrettin İvgin, Feyyaz Sağlam, Erkan Çelik, Doç. Dr. Feride Hicran Veliyeva, Dr. Sebina Ahmedova.

Bu sayıda ISCABO Başkanı Sayın Yaşar Uslu'nun Hayrettin İvgin'le gerçekleştirdiği röportajı da derginin sonunda bulacaksınız.

Dergimizin eski ve yeni sayılarını www.bilimseleksen.com sitemizden takip edebilirsiniz. Ayrıca istediğiniz araştırma yazısını indirebilir ve çıktılarını alabilirsiniz.

Dergimizde yazı ve araştırmalarının yayımlanmasını isteyenler "yayın ilkeleri"ne göre hazırlanmış yazılarını bilimseleksendergisi@gmail.com e-postamıza gönderebilirler.

Bilimsel Eksen dergisinin bu sayısının da bilim dünyasına hayırlı-uzurlu olmasını diler, saygılarımızı iletiriz.

Editör

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN

Editör

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

FROM THE EDITORS

Dear readers,

We are with you with the 34th issue of the Scientific Axis Journal, Summer-Autumn 2021 period. With this issue, we have completed its 12th year and entered its 13th year.

In this issue, we have published very important articles. The scientists, researchers and authors whose articles and researches have been published are as follows: Prof. Dr. Tuncer Gulensoy, Dr. Lecturer Member Mehmet Yardimci, Hayrettin İvgin, Feyyaz Sağlam, Erkan Çelik, Assoc. Dr. Feride Hicran Veliyeva, Dr. Sebina Ahmedova.

At the end of the this issue, you will find the interview of ISCABO President Mr. Yaşar Uslu with Hayrettin İvgin.

You can follow the old and new issues of our journal on our website www.bilimseleksen.com. You can also download the research paper you want and print it out.

Those who want their articles and research to be published in our journal can send their articles prepared according to the "publication principles" to our e-mail bilimseleksendergisi@gmail.com.

We wish this issue of the Scientific Axis journal to be beneficial to the world of science, and convey our respects.

Editor

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN

Editor

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

ОТ РЕДАКТОРОВ

Уважаемые читатели!

Предлагаем вам 34-ый номер журнала «Научный Меридиан» (лето-осень 2021). Хотим напомнить, что в этом году нашему журналу исполнилось 12 лет. Журнал продолжает публиковать статьи известных авторов о литературе, языке и искусстве. Авторами статей в этом номере являются Проф. Др. Тунджер Гюленсой, Ст. Преп. Др. Мехмет Ярдымчы, Хайреттин Ивгин, Фейяз Саглам, Эркан Челик, Доц. Фарида Хиджран Велиева, Др. Сабина Ахмедова. Здесь же, в конце выпуска будет представлен репортаж Яшара Услу с Хайреттином Ивгином.

Веб-сайт журнала: www.bilimselksen.com

Почтовый адрес: bilimselksendergisi@gmail.com. На веб-сайте журнала можно также ознакомиться со статьями, опубликованными в предыдущих выпусках. Авторам, желающим опубликовать статью в нашем журнале, следует оформить своё научное исследование в соответствии с требованиями, изложенными в конце выпуска и отправить на вышеуказанный почтовый адрес.

Желаем вам успехов в научной деятельности и надеемся, что 34-ый номер журнала окажет содействие развитию науки.

Члены редколлегии:

Редактор (Проф.Др.) Хайреттин ИВГИН	Редактор Проф.Др. Эрдоган АЛТЫНКАЙНАК
---	---

TÜRK DÜNYASI KİŞİ ADLARININ KARŞILAŞTIRMALI TASNİFİ

COMPARATIVE CLASSIFICATION OF TURKISH WORLD PERSON NAMES

СРАВНИТЕЛЬНАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ТЮРКСКИХ МУЖСКИХ ИМЕН

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY*

ÖZ

Türk kişi adlarının yayılma sahası, Türklerin yaşadığı tüm coğrafyaların sahası kadar zengin ve çeşitlidir. Bu coğrafya; Sibirya, doğuda Orta Asya, Kafkaslar, Karadeniz'in kuzeyi, Hazar'ın güneyi, kuzeyi ve doğusu, Karadeniz'in batısı, Balkanlar, Trakya, Anadolu vb. genişliktedir.

Türkler yeni doğan kız ve erkek çocuklarına ad verirlerken mutlaka “Ad Toyu” (= Ad verme merasimi) düzenlerler, yaşadıkları bölgede süregelen geleneksel törenlerle çocuklarına ad verirler.

Türk dünyasının bütününde yeni doğan çocuklara verilen adlar birbirinden çok farklıdır. Bunun çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Türkler yaşadıkları coğrafyada komşu milletlerin ve kavimlerin adlarından da etkilenmişlerdir. Çin, Moğol, Tibet, Rus gibi komşu kavimlerin adlarından etkilendiklerini görüyoruz. Bu kavim ve milletlerden etkilenmelerinin bir nedeni de zaman zaman onların egemenlikleri altında kalmaları ve ana dillerini kullanmamaları, hatta atalarının adlarını çocuklarına takmamalarıdır.

Türklerin İslamiyet'in kabulünden sonra Türkçe kişi adlarını bırakarak Arap adlarını almalarının sebebi de bazı adların “kutsal” sayılması inancından kaynaklanmaktadır.

İran coğrafyasında devlet kuran Selçukluların Fars adlarını çocuklarına vermeleri de aynı inancın sonucudur.

* Em. Öğretim Üyesi. Dünya Söz Akademisi Bilim kurulu Üyesi. Ankara/TÜRKİYE
(t.gulensoy@gmail.com)

Bu yazıda; Türk çocuklarına verilen adların dayandığı sebepleri, Türk kavim-lerindeki kişi adlarının neler olduğu anlatılmakta, tasnif yapılmakta; ayrıca bu ko-nuda gerekli seçme bir kaynakça da verilmektedir.

Anahtar Kelimler: Türk dünyası, kişi adları, ad verme, ad toyu, Türk kavim-leri.

ABSTCRAT

The spread of Turkish personal names is as rich and diverse as the area of all geographies inhabited by Turks. This geography is wide as Siberia, Central Asia in the east, the Caucasus, the north of the Black Sea, the south, the north and the east of the Caspian, the west of the Black Sea, the Balkans, Thrace and Anatolia, etc.

When naming their newborn girls and boys, the Turks always organize a nam-ing ceremony (ad toyu), and they name their children according to the traditional ceremonies in the region they live in.

The names given to newborn children in the Turkish world are very different from each other. There are various reasons for this. Turks were also influenced by the names of neighboring nations and tribes in the geography they lived in. We see that they were influenced by names of some neighboring tribes such as China, Mongolian, Tibetan and Russian. One of the reasons why they were affected by these tribes and nations is sometimes they remain under their rule and didn't use their mother tongue, or even they didn't give their children the names of their an-cestors.

The reason why the Turks left their Turkish names and took Arab names after the adoption of Islam is due to the belief that some names are considered "sacred".

The Seljuks, who established a state in Iran, gave Persian names to their children as a result of the same belief.

In this text; the reasons for the names given to Turkish children, the names of people in Turkish tribes are explained, and a classification is made; in addition, a necessary selective bibliography is given on this subject.

Key Words: Turkish world, person names, naming, naming ceremony (ad toyu), Turkish tribes.

Türk kişi adlarının yayılma sahası Türk coğrafyasının yayılma sahası kadar zengin ve çeşitlidir. Doğuda, Orta Asya'da yaşayan **Kazak, Kırgız, Uygur, Öz-bek, Türkmen, Karakalpak, Tıva, Hakas, Şor, Yenisey Kırgızları, Saha (Ya-kut), Sibir Tatarları, Kerey Kazakları** ; Kafkaslar'da yaşayan **Azerbaycan, No-gay, Karaçay-Malkar, Ahıska vb.**; Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan **Kırım Ta-tar, Mişer Tatar, Kazan Tatar, Çuvaş**; Karadeniz'in batısında yaşayan **Gagauz**

Türkleri, Romanya Türkleri, Balkan Türkleri, vb. Türkler yeni doğan kız ve erkek çocuklarına ad verirlerken mutlaka “**AD TOYU**” düzenlerler, yaşadıkları bölgede süregelen geleneksel törenlerle onlara ad verirler.

Aşağıdaki örneklerden de görüleceği üzere Türk dünyasının bütününde yeni doğan çocuklara verilen adlar birbirlerinden çok farklı olup, çeşitli sebeplere de dayanmaktadır. Türklerin çeşitli coğrafyalarda, çeşitli kavimlerle komşu yaşamaları ya da çeşitli sebeplerle din değiştirmeleri, onların birbirlerinden farklı adlar almalarına neden olmuştur.

Orta Asya’da yaşayan **Kazak, Kırgız, Uygur** Türklerinin adlarında görülen farklılıklar komşularının **Çin, Moğol, Tibet, Rus** olmasından dolayı bu komşu kavimlerin adlarından etkilenmişler; daha sonra da İslâmiyeti kabul edip, din değiştirmelerinden dolayı Arap ve Fars adlarını almaya başlamışlardır.

Çarlık ve Sovyet Rusyası hükmü altında yaşayan Türk boylarının en fazla etkilendiği husus, ana dillerini ve ata adlarını kullanamamalarıdır. Sovyetler örneğinde Türklerin adlarının Slavlaşması ve soyadlarının sonuna **(-ov, -(y)ev, -ova)** gibi Slavca eklerin eklenmesi onların Türklüklerinin unutturulması anlamına gelmektedir. 1960’lı yıllarda Bulgaristan’da yaşayan Türklerin adlarının zorla Bulgarlaştırılması, Batı Trakya (Yunanistan)’da yaşayan Türklerin “*Türk soylu olmadıkları, Müslümanlaştırılmış Yunan halkı olduğu*” iddiası da bu tür ad ve soyadı değiştirme ön hazırlığından başka bir şey değildir.

Türklerin İslâmiyeti kabulünden sonra, “öz Türkçe” kişi adlarını bırakarak Arap adlarını almaları ve **Alâaddin, Selâhaddin, Bahaddin, Mustafa, Muhammet, Ahmet, Mehmet, Bekir, Ömer, Osman, Ali; Fâtıma (Fatma/Fadime), Aişe (Ayşe)** vb. onlarcasını vermeleri Arapça adların “kutsal” sayılması sunucudur. Daha sonra İran’da devlet kuran Selçukluların **Keykubat, Keykâvus, Keyhüsrev, Firdevs (=cennet), Perviz, Âsuman, Dürdâne** vb. gibi Fars adlarını kullanmaları da aynı duygunun sonucudur.

Son elli yıl içerisinde **Türkiye, Azerbaycan, Kırım Tatar, Kazan Tatar, Gagauz Türkleri** arasında Eski Türk erkek ve kadın adlarının yeni doğan çocuklara verilmesi Türklük adına sevindiricidir. Özellikle Türk dünyasının ortak kutsal hayvanı olan “**KURT, BOZKURT, BÖRÜ, KÖKBÖRÜ, BÖRTEÇİNO**” ile Türk dünyasının ortak güçlü kuş adlarından olan “**KARTAL, TUĞRUL/TURUL, TOGAN/ DOĞAN, TORUMTAY/TURUMTAY, SUNGUR/BAYSUNGUR**”; eski Türk büyüklerinden olan “**METE (-HAN), ATTİLA/ATİLLA/ATİLA, BAYBARS, AYBARS, ÇİNGİS /CENGİZ, ÇAĞATAY**” gibi adların verilmesi Türk kişi adlarının güçlendirilmesi bakımından önemlidir. Son 30 yıl içerisinde doğan Türk kız çocuklarına da “**ASENA, İSENBIKE, GÖKÇE, GÖKÇEN, IŞIK, IŞIL, SAYGIN, SEVGİ, BİLGE, BİLGİN, BENGÜ, MENGÜ, TOMRİS, KANIŞAY...vb.**” gibi öz Türkçe adlar verilmesi de önemlidir.

TÜRK ÇOCUKLARINA VERİLEN ADLARIN SEBEPLERİ:

Türk dünyasında doğup büyüyerek yaşayan Türk çocukları(babalari)na verilen adların bir sebebe dayandığı bilinmektedir:

1) ESKİ NESİL **TÜRK TENGRİCİLİĞİ** GELENEĞİNE BAĞLI (TOTEM) ADLARI: **BOZKURT, KÖK BÖRİ, UKU** (=baykuş), **TURUL/TUĞRUL, YILAN, AYU, ESERİK, OMURTAG, TURUNTAY/TORUMTAY, TOGAN, AKKUŞ, KARTAL, ÇURTAN** (=turna balığı), **BOGDAY, ARPA.**

2) **“TEOFOR”** ALLAH ADLARI: **TENGRİBERDİ, KUDAYBERDİ, HÜDAVERDİ, ALLAHVERDİ.**

3) TANINMIŞ **TÜRK BÜYÜKLERİ**NİN ADLARI: **METE (-HAN), ATTILA, ÇAĞATAY, BAYKARA, BAYBARS, AYBARS, ÇİNGİS (/ÇİNGİS / CENGİZ)..vb.**

4) ÇOCUĞUN DOĞDUĞU YER: **ETİL, ATTILA, ALTAY, YAYLA, TAŞTURA, BAĞDAT HATUN...vb.**

5) ÇOCUĞUN **ERKEK** OLMASI DİLEĞİ: **ULBOLSIN / ULBOSIN** (< oğul bols-sun), **ULTUWGAN** (=oğul doğan), **ULDAY, UĞIL..vb.**

6) ÇOCUK DOĞDUĞU ZAMAN İLK GÖRÜLEN **NESNE** VEYA **KİŞİ** İLE İLGİLİ ADLAR: **TULUY** (=ayna), **KAZAN, TİLENÇİ** (=dilenci), **TEMÜÇİN** (=demirci; Cinggis Kağan'ın ilk adı), **ÇERÇİ, DÖGDÖRBAY** (doktorbey), **CANDARALBEK** (=general bey), **ORUS, TATAR...vb.**

7) ÇOCUĞUN DOĞDUĞUMUNDAN SONRAKİ BİR OLAY: **AYAZ, TOLUN, YAĞMUR, DUMAN, AYDOĞA...vb.**

8) DOĞUMDAN SONRAKİ **GÜN, AY, BAYRAM** ADLARI: **NORUZ** (=nevruz), **YANGOT** (=yeni ot), **ADİNA** (=Cuma), **SALIBEG, SALICAN, RAMAZAN, BAYRAM / MAYRAM...vb.**

9) ÇEŞİTLİ **“MESLEK ÖRGÜTLERİ”**NİN ADLARI: **KOYÇI** (=koyun çobanı), **BALTAÇI, ÇOBAN, SABANÇI, URMANÇI, EGİRÇİ, SUBAY, ÇURAMAN, ÇEÇEN (-BİKE, -GOL)**

10) **BOZKURT (GÖKBÖRÜ)** SEVGİSİ İLE VERİLEN ADLAR: **KURT, KURTAY, BOZKURT, BAYBÖRİ, BÖRİ..vb.**

11) ÇOCUK **UZUN ÖMÜRLÜ (SAĞLIKLI)** OLSUN DİYE VERİLEN ADLAR: **TALAN, SİKSEN BAY, TUKSAN BAY, YÖZYAŞAR, TUGUZ (-BAY, -BEK), TÖMEN (Tümen), TÖMEN BAY, ÖLMES** (=ölmez), **ULAN** (< **ULA**- “ömrü uzun olmak” -N “ömrü uzun olsun)

12) İLK ÇOCUĞU ÖLENLERİN 2. ÇOCUKLARI YAŞASIN DİYE VERİLEN ADLAR:

DURSUN (TURSUN, TORSIN), TORSINBİKE, TUKTAŞ, TURSIN; YAŞASIN..vb.

13) KÖTÜ RUHLAR KORKSUN, ÇOCUĞU ÖLDÜRMESİN DİYE VERİLEN ADLAR:

KURT, BÖRİ (-BAY), KAŞKAR, BAYBÖRİ, YOLBARS, KAPLANBEK, ARSLAN, ARSLANBİKE, TAYBİKE, TAYBEK, KİŞ, KUNDUZ..vb.

14) HOR GÖRÜLEN HAYVAN ADLARI: **KÖPEK, BARAK, NO-GAY...**

15) KÖTÜ ANLAMLI ADLAR VERİLİNCE AZRAİL ONDAN UZAK DURSUN DİYE VERİLEN ADLAR: **KARAKÖÇİK, BAYKÖÇİK, BARAK** (=tüylü köpek), **NUGAYBİKE (-BEK), NOGAY...**vb.

16) ÇOCUĞUN SEVİLMEDİĞİNİ GÖSTEREN ADLAR: **İTKÖDÖN, MURDAR, İTBOK, BELDENBOK, SANK.**

17) ÇOCUK “**CESUR, KAHRAMAN, BAHADIR**” OLSUN DİYE VERİLEN ADLAR:

BAYSUNKAR, BAYSUNGUR, BAYLAS, BÖRKİS, KOZGIN (=kuzgun), **LAÇIN, BAYKUŞ, TORUMTAY...**vb.

18) ÇOCUK “**GÜÇLÜ, ZENGİN**” OLSUN DİYE VERİLEN ADLAR: **TÖREBAY, URAZBEK, AGİŞ, TUKBARS (-BAY, -BİKE), BAYSAL, KOT-LUGUGA (-BEK, BÖKEŞ, GEREY)**...vb.

19) KIZ ÇOCUĞU “**GÜZEL**” OLSUN DİYE VERİLEN ADLAR: **KAR-LIGAÇ** (=kırlangıç), **KARLIGAÇBİKE (-SILU), KÜGERÇİN** (=güvercin), **SANDUGAÇ** (=bülbul)

20) ERKEK ÇOCUKLARA VERİLEN “**KIZ**” ADLARI: **KARAKIZ, KURTKA, BİKE.**

21) ÇOCUK “**DÜRÜST, AHLÂKLİ, İYİ HUYLUL OLSUN**” DİYE VERİLEN ADLAR:

ARUBİKE, BAYAN, TINİÇBAY, İNCİ, İNCİSILU, YAŞIBAY (-BİKE, GGİLDİ), AKÇURA (-YİĞİT). ÇOCUK “**BİLGİLİ, AKILLI**” OLSUN DİYE VERİLEN ADLAR: **BİLGAR** (=Bilge Er), **ÖTKÜR, BİLGE, BİLGİN, ÂLİM** vb.

22) İYİ KARAKTERLİ OLMASI İÇİN VERİLEN ADLAR: **TINİBEK, CANİBEK, BİLİR, ALPER.**vb.

23) DOĞADAKİ DEĞERLİ VARLIK ve KIYMETLİ MADEN ADLARI: **ALTAN, ALTIN, KÖMİŞ** (=gümüş), **BALLIBAY, İNCİÇİÇEK, TATLISILU, KÜZBAY (-BEY), ELMAS...**

24) ÇOCUĞU “**NAZARDAN KORUMAK**” İÇİN VERİLEN ADLAR: **SÜPÜRGE, SAMSAK** (=sarımsak), **PALTA** (=balta)

25) ÇİÇEK ADLARI: **GÜL, PAPATYA, ORKİDE, YASEMİN, FULYA, GELİNCİK...**vb.

26) BİTKİ ADLARI: **KARPUZ, KABAK, TORSUK, SÜYRÜK, SELVİ, KİRAZ..**

27) AY-GÜNEŞ İLE İLGİLİ ADLAR: **AYHAN, AYDOĞAN, AYBİKE, AYSILU, AYSEL, AYDIN, AYBEK, AYDANA, AYGERİM, AYBİYE, AY-BALA, AYTUVGAN, AYTÖRE; GÜNEŞ..**vb.

28) TAN ZAMANI DOĞAN ÇOCUKLARA VERİLEN ADLAR: **TAN-NER, TANSEL..**vb.

29) YER, SU (**NEHİR, IRMAK, GÖL, DENİZ**) ADLARI: **ARAS, ME-RİÇ, DİCLE, FIRAT, TUNA, HAZAR, ARAL, BAYKAL..**vb.

30) MOĞOLCA KÖKENLİ ADLAR: ÇİNGİS (CENGİZ), CEBE (=sağlam; zırh), **CEBESÖY; CELASUN/CİLASUN** (= gürbüz, genç; yiğit, bahadır), **ERCİLASUN; HÜLAGU** (doğrusu: **HÜLEGÜ** = kula tüylü at), **MERGEN** (=usta); **NOYAN** (=bey, başkomutan); **ÖGEDAY/ÖGEDEY** (=çok akıllı, bilgili); **BAHADIR** (=yiğit, kahraman)/**BATUR/BATIR**

31) BUNLARDAN BAŞKA, bazı Türk boylarında “çocuğun ilk söylediği ilk söz”, “ekin biçme zamanı”, “ilk doğan çocuk olması”, “2. Doğan çocuk olması”, “3. Doğan çocuk olması”, “ortanca çocuk olması”, “6. çocuk olması: **ALTİŞ**”, “8. çocuk olması: **SİGİZEK**”, “9. çocuk olması: **TUGUZ**, **TUGIZBEK(-BİKE)** gibi adlar da verilmektedir.

TÜRK KAVİMLERİNDE KİŞİ ADLARI:

AHISKA TÜRKLERİ ADLARI: **AYLİN, AYDAN, ATBEK, BAHADIR, BALABEK, ÇİĞDEM, DEMİR, ECE, ERDAL, EROL, ERTUĞRUL, OLCAY, ÖZLEM, TUGAY, SEVİM vb.**

AZERBAYCAN TÜRKLERİ erkek ADLARI: **İL KAR, KORKMAZ, ELHAN, ELŞEN, SEVİNC, DAŞKİN, CEYHUN, TOĞRIL (HEYDER, HABİB, YADİGAR, RAHİL, ETİBAR, MUBARİZ, CEBRAYİL, AFGAN, TEYYUB, RAMİL, NECEFALİ, RAMSES, ANAR, EZİZ, REFAİL, BEHRUZ, SAHİB, İLHAM, ŞAMİL, MEHMAN, REVAN, TEHRAN...vb.)**

AZERBAYCAN TÜRKLERİ kadın ADLARI: **NARGİS, DURDANE, NURİDA, VÜSALE, MERZİYYE, ASİMAN, İLAHE, NARİYE, GÜNEL, KEMALE, ŞELELE, ASİMAN, NARGİZ, KIZILGÜL, AYNURA, NİGORA, GATİBA, PERVİZ, ESMİRA, ZAMİRA, ELZA, MELAHET..vb.**

HAKAS ADLARI: **ADAY** “köpek türü”, **ALAS** “ağaçkakan”, **KÜSKE** “fare”, **TÜLGÜ** “tilki”, **ÇAMA** “dağ sarımsağı”, **ÇİBEK** “ipek”, **ÇÜSTÜK** “yüzük”, **IZIRGA** “küpe”.

KARAKALPAK erkek ADLARI: **ARISLAN, AYBÖKE, AKBÖKE, AP-PAK, AYPARÇA, AYSARI, AYSULUW, ESEN, KARAKÖZ, TİLEWBİYEKE, TOKSULUW, ULBOLSUN/ULBOSIN** (=oğul olsun), **ULTUWGAN** (oğul doğan), **ULDAY, TİLEK, ŞAĞATAY** (Çağatay), **TURSIN, KUWANIŞ** (=KIVANÇ), **GENJEBAY, BEGİM/BEGÜM;**

KARAKALPAK kadın ADLARI: **ALTIN, ARPAK, JANGIL, JİBEK** (=ipek), **KÜMİŞ, SIRĞA** (=küpe), **TOHTA, UĞIL.**

KAZAK ADLARI: **AYDIN, AYBEK, AYDANA, AYNUR, AYGERİM, AYBİYEKE, AYBALA, AYTUVGAN, AYTÖRE, SÜYİNDİK, SAGINDIK, SATILGAN, TOKTAMIŞ, TİLEK, TİLEMİŞ, TÖLEGEN, TÖLEMİŞ, ÖTEMİŞ, TEMİÜR, TEMİRLAN** (=delikanlı), **ULBOLSIN** (=oğul olsun), **KURTGELDİ, KURTBAK, JASAR** (=yaşar), **GÜLJANAT** (=gül cennet), **LAZZAT** (=lezzet), **TURĞAN.**

KAZAN TATAR TÜRKLERİ erkek-kadın ADLARI: **ALTIN, ARSLAN, ATTİLA, BAHADIR, BARÇIN, ÇAĞATAY, ÇİNGİZ, KURT, KUTLI,**

KUTLIK, KUYAŞ (=güneş), **KÜÇİK, KÜMİŞ, KAÇMAS, KALDI, KALMIŞ, KANAK** (=kaymak), **KAPLAN, KAZAN, KILIÇ, RUSLAN** (=ARSLAN), **SATIŞ, TUMAN, TURGIN, TURSIN, TİLEK, TİMİR, TANG, TANGATMIŞ, TANIŞ,**

TUGAN, TUKAY, TUKTAMIŞ, TURAY, TURGAY; AGABAY, AGAHAN, AGIŞ, AKARSLAN, AKBARS, AKBATIR, AKBUGA, AKBULU, AKÇULPAN, ATABAY, AYBARS, KABANBEK(-BAY), ILIÇARSLAN, KILIÇBAY, KIZILBAY, KURTAY, SARIBUGA, KARAARSLAN (-BARS, -BATIR, -BULUT, -ÇEÇ, -ÇURA, -TİMİR, -HAN), KUTLUBUGA...vb.

KIRGIZ erkek-kadın ADLARI: BİLGE, BOGEN (=kabaran nehir), **BÖCÖK/BÖCÜ** (=bildircin), **BURUL** (=incel, endamlı ol), **BÜBÜ** (=şaman), **CENGİBEK**, (=yeni bey), **CILDIZ** (=yıldız), **CIMINGEK** (=güleç), **ÇALPAN/ÇOLPAN/ÇOLPON** (=Venüs, çoban yıldızı), **ÇEÇE** (=anne), **ÇÖÇÖ** (=civciv), **ÇÖÇÜL** (=söğüt ağacının Kabuğundan yapılmış düdük), **ÇÜÇÜL** (=körpe, tomurcuk), **KIZCİBEK** (=ipek kız), **KANIŞAY** (=Manas destanındaki kadın adı), **KADIRALI, SALICAN, ABAŞ** (=çilli, sarı saçlı ve açık göz renkli), **AGAMBUGA** (=sevgili erkek geyik), **ALTINAY, ALTINÇEÇ** (=altın petek), **ALTIMIŞ** (=babanın çocuğu doğduğu zamandaki yaşı, 60), **AYCÜCE / AYCÜCÜ** (1. Kuş yavrusu; 2) Tomurcuk), **AYKIZ, AYSULU** (=ay gibi güzel kız), **AYSUN** (=ay gibi ışıltılısın), **BAKAY** (=endamlı), **BARIŞ** (=1. Yolculuk; 2. Yürüyüş)

KIRIM TÜRKLERİ erkek ve kadın ADLARI: Kırım Türklerinin çocuklarına verilen adların büyük çoğunluğu Arap ve Fars kaynaklıdır: Türkçe olanları çok azdır: **BEKTAŞ** (= taş kadar sert), **BEKTEMİR** (= demir kadar sert), **TEMİR** (=demir); **ABİBULLA** (=Allah'ın sevdiği kul), **ABLALİM**(=Her şeyi bilen), **ADİL, AYEDİN** (=İnanç çiçeği), **AYDER** (<Haydar "Arslan"), **AMET**(=Yüce), **VELİCAN** (=Gönüle yakın), **VİLDAN** (=Çocuk), **CEMİL** (=Güzel), **ZENUR** (=Işıltılı), **MECİT** (=Şanlı), **MANSUR** (=Muzaffer), **OSMAN** (= Kuvvetli), **LOĞMAN** (=Lokman hekim adı).

ÖZBEK TÜRKLERİ erkek ve kadın ADLARI: ORZU (Arzu) (-hon, -beka, -bibi, -nisa), **ORZİ** (Arzu) (-bek, -jon, -kul, -lik; -bibi, -bonu, -gul, -ninso, -oy, -pooshsha, -xol), **O'LMAS** (=Ölmez) "Ölmez, ömrü uzun olaydı" (-oy, -xon, -bibi, -toy, -xo'ja), **YASHAR** (Yaşar) "Ömrü uzun olsun" (-bek, -boy, -xo'ja); **HAYOT** (=Hayat) "Dirilik, yaşasın, berhayat olsun" (-bek, -gul); **BOYBEK** (= Baybek) "Akıllı, edepli; mümin" (-bo'lsin, -bola, -davlat, -qobil); **MİTANBOY** (=Özbeklerin Mitan uruğuna mensup); **KAROMON** (=Karaman); **KUVAMU-ROD** (=Kuva murad; Kuva şehrinde doğsun); **PAMİR** (=Pamir dağının adından); **MANG'İT** (=Mangit uruğundan); **JALOYİR**(=Celayir kasbilesine mensup); **BARLOS**(=Barlas uruğundan); **OLCHİN** (=Olçin uruğundan); **KUYOSH** (=Kuyaş, Güneş); **SAYYORA** (< Fars: Seyyâre); **PARVİN** (=Pervin, Ülke yıldızı gibi olsun); **CHO'LPON** (=Çolpan/Zühre yıldızı; Işıklı, yarkın); **ZUHRO** (=Zühre yıldızı gibi olsun); **ANORA** (=nurlu kız); **NORGÖ'ZAL** (=Nurgüzel; "vücudu

ışıklı kızıl benli olan kız); **NORQIZ** (=Kızılbenli kız); **ORTİQ** (=Artık) (-ali, -bibi, -toj); **ALTINSAÇ** (=Sarı saçlı kız); **KARA SAÇ** (=Kara saçlı kız); **SARİQ** (=Sarı saçlı kız); **SARİ** (-saç, -han, -jan, -gul); **KÖK KÖZ** (Gök gözlü kız olsun); **KORAKÖZ** (=Kara gözlü olsun); **GUL** (=Gül gibi güzel olsun); **BULBUL** (=Şirin dilli olsun); **GÜLSANO** (=Gülsena, Gül gibi güzel olun); **DİLŞOD** (=Dilşad; bahtiyar, şadan); **DURKUNAY** (=Slavletli, salabetli kız olsun); **YOLTEMİR** (=Allh ömrünü versin); **TAŞ** (=Sert, muhkem; yaşasın) (-hali, -bek, -bay, -böri, -botir ‘=batır’); **REYHON**, **NARGİZ**, **NASRİN**, **ÇİNOR**, **NİLUFAR**, **LOCHİN** (=Laçın), **BÖRİ**, **ASLON**, **KABUTAR** (=Kebuter), **YOLBORS**, **KAKLIK**, **KOÇKOR** (=Koçkar, Koçkorok); **KUMRİ** (=Kumru), **KOPLON** (=Kaplan), **KULUNBAY**, **BOZOR** (=Pazar), **JUMAGUL** (=Cumagül), **NAVROZ** (=Nevruz), **ARSLON** (=Arslan), **RANO** (=Kızıl gül), **ANOR** (=Vücudunda kızıl ben ile doğan kız).

TUVA erkek- kadın ADLARI: **KÖKKIS** (=gökkız), **KARAKIS**, **SILDIS** (=yıldız), **ŞURU** (=güzel), **ÇEÇEKMAA**, **ANAY** (=kuzu).

SOR erkek-kadın ADLARI: **TALAT** (=deniz), **KARLIGAŞ** (=kırlangıç), **KUU** (=kuğu), **ANİS**, **ARUK**, **ASTAANÇI**, **ASTAM**, **KOKAN**, **ODUN**, **OÇAN**, **SANAAN**, **SODAN**, **TOLAY** (=deniz < TALAY), **TORDAN**, **TOTTOLUŞ**, **ATLAS** (kadın adı), **MANU** (kadın adı), **AMAS** ...vb.

SAHA (YAKUT) erkek-kadın ADLARI: **BAYAN**, **BAYANAY**, **BOOTOR**, **BERGEN**, **DARHAN**, **DOLUN**, **KUDAY**, **KUNAY**, **SAYDAM**, **SARGIN**, **TULUY**, **URAN**, **ERKİN**.

TÜRKMENİSTAN TÜRKLERİ erkek-kadın ADLARI: **AYBAR**, **AYDEMİR** (-DOĞAN, DİNER/-KUT/-TAÇ/-TEKİN/-HAN), **AKIN**, **ALKAN**, **ALPAY**, **ATA**, **ATAKAN**, **ATALAY**, **ATAMAN**, **ATİK**, **ATİLLA**, **AŞKIN**, **BAYKAL**, **BAYRAM**, **BAHADIR**, **BİLEN**, **BİLGİN**, **BİRSOY**, **CENGİZ**, **DEMİR**, **DENİZ**, **DİNÇER**, **DOĞAN**, **DURAN**, **DURMUŞ**, **DURŞUN**, **ELVER**, **ERGİN**, **ERGÜN**, **ERGÜN**, **ERDAL**, **ERDİNÇ**, **ERDOĞAN**, **ERKAN**, **ERKİN**, **ERUT**, **İLKER**, **İLTER**, **İLHAN**, **KAYAHAN**, **KORKUT**, **KUBİLAY**, **KUTLU**, **KÖKSAL**, **OĞUZ**, **OZAN**, **ORHAN**, **PEKER**, **SENCER**, **SOLMAZ**, **SONER**, **SUNAY**, **TOLUNAY**, **TUGAY**, **TUĞRUL**, **TUNCCEL**, **TUNÇER**, **TURGAY**, **TURGUT**, **TÜRKER**, **ÜLKER**, **ÜLKÜ**, **VAROL**, **VURAL**, **YÜKSEL**, **YENER**, **YILMAZ**.

KAYNAKLAR

Atınniyazov,S., *ATIN NEME*, Aşgabart, 1978.

Bagirov, Ajn., “Nahçıvan’da Çocuklara Ad Verme Geleneği”, *BİLİG*-4/Kış 97, s. 149- 154.

Bahodirovna, Hamidova Shahlo, *Tilshunoslikda Eponimzatsiya va Antroponimizatsiya Hodisaları*, Ancijan 2015. Z. M. Babur Namındagı Andijan Davlat Ümniversiteti)

(Bu eserde Özbek kişi adlarının verilişindeki sebepler ve adların anlamları ile ilgili geniş bilgi verilmektedir.)

Bayraktar, Nesrin, “Türkçe Kişi Adlarında Renk Adları”, *ACTA TURCICA*, Yıl: VI, Sayı: 1-1, Ocak 2014, s. 1-15. (NOT: Bu makalede “KONUR/KONGUR” renk adı yoktur.)

Erol, Aydı, *ADLARIMIZ*, İstanbul 1998.

Gül, Bülent, “Kazan Tatarlarında Kişi Adları”, *TÜRKBİLİĞ/TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI*, 2000/1, s. 219-228.

_____, “Kırım-Tatar Türklerinde Kişi Adları”, *TÜRKBİLİĞ*, 2001/2, s.55-60.

Gülensoy, Tuncer, “Anlamları Kötü Kişi Adları”, *DİL ARAŞTIRMALARI*, Bahar 2011, Sayı: 8, s. 51-76.

Gülensoy, Tuncer (Paki Küçükler ile birlikte), *ESKİ TÜRK-MOĞOL KİŞİ ADLARI SÖZLÜĞÜ*, İstanbul 2015, Bilge Kültür-Sanat yay.

(TANITMA: Tuncer Gülensoy-Paki Küçükler, *Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü*, *DİL ARAŞTIRMALARI*, Güz 2015, Sayı: 17, s. 277-279)

Jangabilova, Zaure (Aktaran: Gülmira Ospanova), “Tükiye Türkçesi ile Kazak Türkçesindeki Kişi Adları Üzerine”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, İzmir 2018.

Januzakov, T., *Kazak İsimlerinin Tarihi*, Almatı 1971, GILİM.

Karaörs, M., “Kırım Tatar Türklerinde Kişi Adları”, *TUNCER GÜLENSOY ARMAĞANI*, Kayseri 1995.

Mirzayev, O., *Adlarımız*, Bakü 1986.

Özenbaşlı, E., *KIRIMTATAR ADLARI*, Akmesçit 1992.

Sahanlı, Menekşe, “Ahıska Türklerinde Kişi Adları”, *Bizim Ahıska*, Eylül 2011.

Rasonyi, Laszlo, *TARİHTE TÜRKLÜK, Ankara 1971, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü* yay.

_____, “Türklükte Kadın Adları”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1963.

_____, “Türk Özel Adlarının Kaynakları”, *TÜRKOLOJİ Dergisi*, C.I/1 (1964).

_____, ve Imre Baki, *ONOMASTICON TURCICUM, TURCIC PERSONEL*

NAMES, Bloomington: Indiana University Denis Sinor Institute for Inner Asian Studies, 2007.

Sattarov, Gomer, TATAR İSİMNERİ, Kazan 1981.

Sattarov, Gomer, *TATAR İSEMNERİ: ANGLATMALI SÜZLİK*, Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan 2019.

Şavk, Ülkü Çelik, “Karakalpak Kişi Adları Üzerine Bir İnceleme”, *Millî Folklor*, Yıl: 14, Sayı: 54, s. 62-67.

Şişman, Rabia Şenay, “Anatolian Kyrgyz Person’s Name Dictionary Study”, *International Journal of Language’s Education and Teaching*, Vol. 6/2, June 2018, pp. 309-315.

Taklamakanlı, Abdurrauf Polat, “Uygur Kişi Adları üzerine” (Çeviren: Alimcan İnayet),

Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, S. I, İzmir 1996, s. 193-211.

Yurtsever, Erk, “Türkçe Adlar Derlemesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1996 Ocak, İstanbul, S: 657

NOT: Azerbaycan Türkleri’i adlarının temini için Dr. **Günel ORUCOVA**’ya; Kırım Tatar-Türkleri adlarının temini için **Zelfira ŞÜKÜRCÜYEVA**’ya; Özbekistan Türkleri adlarının temini için Dr. **Sabohat BAZOROVA**’ya ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

HACIBEKTAŞ DERGÂHINDAN HİMMET UMAN VE MAHLAS ALAN ÂŞIKLARDA HACIBEKTAŞ SEVGİSİ

HACIBEKTAS LOVE IN FOLK POETS WHO HOPE FOR HİMMET AND RECEIVE PSEUDONYM FROM HACIBEKTAS DERGÂH

ЛЮБОВЬ К ХАДЖИБЕКТАШУ В АШЫКАХ, ПРОПОВЕДУЮЩИХ ЕГО УЧЕНИЕ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI*

ÖZ

Bu makale, Hacı Bektaş Dergâhına hem tarikat hem marifetle bağlı âşık ve zakirlerin dilinde Hacı Bektaş anlatımını konu edindi. Hacı Bektaş Veli, Horasan'da doğup büyümüş, Horasan marifetini ikmal edip Türkistan marifetini de Hoca Ahmet Yesevi'den almıştı. Hoca Ahmet Yesevi işareti ve desturuyla Horasan, Azerbaycan, Irak, Suriye yoluyla Rum Diyarına ulaşmıştı. Rum Diyarında faaliyet yürüten erenlerle karşılaşmış, onlara Türkistan, Horasan, Azerbaycan marifetini anlatarak marifet görgülerini güncellemişti.

Hacı Bektaş Veli Rum diyarına ulaştığında önce Haçlı Seferleri ardından da Moğol saldırılarıyla büyük bir yıkım ve çöküntü vardı. Ardından yaşanan Babai Hareketiyle dağılan topluluklar bulunmaktaydı. Marifet topluluklarının hemen tamamını bu dağınıklık, çöküntü ve belirsizlikten çıkarıp yeniden yapılanmalarına yardımcı olmuştu. Faaliyet yürüttüğü alanın geniş ve toplulukların da büyüklüğüne rağmen ömrünün sonuna kadar tekke, zaviye ve dergâhları bağlı şeyh ve talip topluluklarıyla birlikte belirli düzene koymuştu. Rum diyarından başlamak üzere Azerbaycan, Irak, Suriye, Akdeniz, Balkan, Kafkas ve Doğu Avrupa mintikalarına halifeler gönderdi. Gönderdiği halifeler ile ya yeni dergâh ya da var olan tekke, zaviye ve dergâhları canlandırdı. Halifelerinin aile ve bağlı talip topluluklarıyla gitmesi, gittikleri yerlerde tarım, hayvancılık, ticaret ve üretimin canlanmasını da sağlamıştı. Böylece sosyal, kültürel, iktisadi ve dini şenlenme ve hareketlilik sağlanmasına katkı sunmuştu.

* Em. Öğretim Üyesi. Halk Bilimi ve Kültürü Araştırmacısı. İzmir/TÜRKİYE
(zileli.yardimci@gmail.com)

Sonuç olarak Hacı Bektaş Veli, etkilediği coğrafya ve şahıs kadrosu dikkate alındığında temas ettiği çevre tarafından dile getirildi ve hakkında birçok âşık tarafından deyiş, nefes ve kelamın konusu kılındı. Türkistan, Horasan, Azerbaycan marifetiyle Rum, Irak, Suriye ve Balkan marifetini güncellemesi de marifet yolcuları tarafından marifet kapısından kendisine yönelik deyiş, nefes ve kelam söylenmesini sağladı. Hacı Bektaş Veli ve Dergâhından himmet umanlar ister yol ister bel evladı olsun, dergâhın bağlılarıncı Hacı Bektaş Veli hakkında birçok deyiş ve nefeste ismini andılar.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş Veli, Mahlas, Deyiş, Nefes.

ABSTRACT

This article focuses on the narration of Hacı Bektas in the language of Âşık (folk poet) and Zakirs (who commits the memory) who are connected to Hacı Bektas dergâh (dervish lodge) with both sect and skill. Hacı Bektas Veli was born and raised in Khorasan, received Khorasan skill and Turkistan skill from Hodja Ahmet Yesevi. Hodja Ahmet Yesevi reached Anatolia (it was called the Greek land at that time) via Khorasan, Azerbaijan, Iraq and Syria with his sign and motto. He met the saints (in Turkish they called “Eren”) who were active in Anatolia, explained the skills of Turkistan, Khorasan and Azerbaijan to them and updated his manners.

When Hacı Bektaş Veli arrived Anatolia, there was a great destruction and depression in Anatolia, first due to the Crusades and then the Mongol attacks. There were communities that broke up with the Babai rebellion that followed these wars. Hacı Bektaş Veli helped almost all of the “Marifet” (dexterous) communities to rebuild themselves by removing this mess, depression and uncertainty. Despite the large area of activity and the size of the communities, he had arranged the “tekke”, “zaviye” and “dergahs” (three of them are a kind of dervish lodge) together with the sheikhs and “talip” (aspirant) communities who were tied to the order until the end of his life. Starting from the Anatolia, he sent caliphs to Azerbaijan, Iraq, Syria, the Mediterranean, the Balkans, the Caucasus and Eastern Europe. With the caliphs he sent, he either established new dergahs or revived existing tekkes, zaviyes(kind of dervish lodges) and dergahs. As the caliphs went with their families and their affiliated aspirants; agriculture, animal husbandry, trade and production began to flourish where they went. Thus, Hacı Bektaş Veli contributed to social, cultural, economic and religious entertainment and mobility.

As a result, Hacı Bektaş Veli, considering the geography and personality he influenced, was expressed by the circles he came into contact with and many poets wrote “deyiş” (kind of folk poem), “nefes” (kind of folk poem) and “kelam” (euphemism) about him. People who hoped for “Himmet” (favour) from Hacı Bektaş Veli and his dergâh (dervish lodge), whether they are the “yol oğul” (dedicated person) or “bel oğul” (ordinary person, not dedicated), remembered his name in many “deyiş” and “nefes” about Hacı Bektas Veli.

Key Words: Hacı Bektas Veli, Pseudonym, Deyiş (Folk Poem), Nefes (Alevi-Bektashi poem)

Giriş

Bütün ilkel toplulukların edebiyatlarında şiir önce mitolojik kimlikle başlar. Daha sonra dini kılığa bürünür. Toplumsal gelişmeyle dini konular yerlerini dini olmayan konulara bırakır. Başlangıçtaki destani şiirler, dini şiire dönüşmüş, daha sonra da her konu şiirin alanına girmiştir. (Dizdaroğlu, 1969:14)

Türk halk şiirinin geçmişi incelendiğinde XV. yüzyıla kadar Âşık edebiyatının yerini iki geleneğin tuttuğu görülür. Bunlardan biri Şaman kültürünün hâkim olduğu devirlerde ozanların yürüttüğü destan geleneği, diğeri de XII. yüzyılda Ahmet Yesevi ve onun müritleri ile başlayan tekke edebiyatı da denilen dini-mistik halk edebiyatı geleneğidir.

Ahmet Yesevî, Dini Tasavvufî Türk Edebiyatının Orta Asya'da Yusuf Has Hacib'den sonra ilk kurucusu ve Divan-ı Hikmet adlı eseri de bu edebiyatın ilk tarihi belgesidir. (Güzel, 2004:177).

Yesevi tarikatında Tanrı'ya ulaşma yolunda şiirler saz eşliğinde söylenmiş, kimi zaman da müritler duydukları heyecanları dini rakslarla ifade etmişlerdir. Alevilerde semah, Mevlevilerde sema bunlardandır.

Asıl adı Mehmet olup, Horasan'ın Nişabur kentinde İbrahim ve Hatun adlı Türk anne babadan doğan Hacı Bektaş Veli'yi, Hoca Ahmet Yesevi halifelerinden zâhir ve bâtın ilminde çok derinleşmiş bir zat olarak tanınan Lokman Perende yetiştirmiştir. (Sezgin, 1991:47)

Haçlı ordularının Anadolu topraklarında yaptığı tahribatın yaraları sarılmasından, doğudan gelen Moğol akınları nedeniyle, Anadolu'nun yeni bir çalkantının kucağına düştüğü dönemde Hacı Bektaş Veli, Ahmet Yesevi'den süregelen manevi güç ve görevlerle gelip yerleştiği Anadolu'da, öz dilimizin korunup yayılmasına ve Anadolu birliğinin kurulmasına, etrafına inanmış kitleleri toplayarak önemli hizmetlerde bulunmuştur.

XIII. yüzyılda Moğolların Anadolu'yu yağmalaması, yakması halkı canından usandırmıştı. Valiler, beyler ayaklanmış, kendi başlarına buyruk olmuşlardı. Halk ne yapacağını, nereye gideceğini bilmez olmuş, şaşırılmıştı. Sanki bir kurtarıcı ya da sığınılacak yer aranıyordu. Bu sırada Amasya yöresinde çıkan *Babalı Hareketini* bastırmak için Selçuklu ordusu çok kan dökmüştü. Zulümden bıkan ve kaçanlar da Hacı Bektaş'ın çevresinde toplanıp dergâhta manevi bir huzur bulmuştu. İşte Bektaşiliğin temelleri bu şekilde atılmıştır.

Yüzyıllar boyu Anadolu'da yetişen âşıklar, Hacı Bektaş'ın manevi şahsından etkilenmiş ve geleneğe sıkı sıkıya bağlı kalmışlar, bundan dolayı da dillerinde ve tellerinde Hacı Bektaş sevgisini, deyişlerine yansıtmış ve ifade etmişlerdir.

Hacı Bektaş sevgisini besleyen ve koruyan ise tarikat yolcusunun Tanrı'ya ulaşmadaki yükselmek ve derinleşmek durumunda olduğu dört aşamayı simgeleyen dört kapı ve kırk makamın öğretisidir. Bektaşî tarikatının ikinci kurucusu Balım Sultan'ın bir şiirinde olduğu gibi:

*Evvel başta Muhammet'e salavat
Arif isen bu manayı ver imdi*

*Şeriattır tarikattır marifet
Hakikatten bize haber ver imdi* (Kocatürk, 1968: 166).

biçiminde dizelerinde yaşatmışlar, eline-beline-diline sadık ol üçlemesi ile belirtilen hususlara sıkı sıkıya bağlı kalınmasını öğütlemişlerdir.

*"Oturduğun yeri pak et, kazandığın lokmayı hak et.",
"Okunacak en büyük kitap insandır.",
"Eline-diline-beline, işine-eşine-aşına sahip ol.",
"İnsanın cemali, sözünün güzelliğidir."*

ve

"Göze nur gönülden gelir."

biçiminde her sözü bir hikmet değerinde olan, Hacı Bektaş Veli'yi kendisine manevi mürşit seçmiş âşıklardan:

*Kanda baksam dopdolu Hacı Bektaş-ı Veli
Bu Said kemter kulu oldu âdet eyledi!* (Özmen, 1995/1: 205).

diyen ve Yunus Emre'yi izleyenlerin en eskisi olup Hacı Bektaş Veli'nin yoluna bağlılığı ile bilinen, Hacım Sultan'dan nasip alan aynı zamanda Hacı Bektaş-i Veli'nin Arap dilinde yazılmış Makalat adındaki eserini sade bir dille Türkçeye çeviren XIV. Yüzyılın önemli âşığı Said Emre'den ve;

*Doksanaltı bin Horasan pirleri
Elliyedibin Urum erleri
Cümlesinin sarfızarı serveri
Pirim Hacı Bektaş Veli değil mi?* (Özmen, 1995/1: 221).

diye XIV. yüzyıldan ses veren Abdal Musa'dan tutun da, bir şiirinde:

*Medet mürvet deyip kapına geldim
İsteğim dileğim ver Hacı Bektaş
İndim eşliğine yüzümü sürdüm
Kusurum günahım var Hacı Bektaş* (Uluçay, 1995: 167).

diyen günümüzde Türk halk şiirinin en önemli halkalarından Âşık Veysel'e kadar sayısız âşık, Hacı Bektaş'tan himmet ummuşlardır.

Bilgeliliği ermişliği ve kerametleriyle Hacı Bektaş Veli, Anadolu ve tüm Türk coğrafyasında âşıkları büyük ölçüde etkilemiştir.

a. Hacı Bektaş Veli Felsefesinden Etkilenen ve Himmet Uman Âşıklar

Âşıkların Hacı Bektaş Veli'den himmet umması, onun 'veli' olmasından, yani Tanrı'nın seçkin kulu 'İnsan-ı Kâmil' olmasındandır.

Hacı Bektaş Veli felsefesinden en çok etkilenen âşığımız dergâha getirdiği alıçların karşılığında "*Buğday mı verelim himmet mi*" öyküsü ile bilinen Yunus Emre'dir. O, Hacı Bektaş Veli'nin "*Âşıkların tenleri ölür, canları ölmez.*" özlü sözünü,

*"Ölür ise ten ölür
Canlar ölesi değil"*

biçiminde şiirleştirmiştir.

Hacı Bektaş'tan himmet alan âşıkların en çok tanınanlarından biri:

*Eşrefoğlu al haberi
Bahçe biziz gül bizdedir
Biz de Mevlâ'nın kulu yuz
Yetmiş iki dil bizdedir
.....*

*Biz erenler gerçeğiyiz
Has bahçenin çiçeğiyiz
Hacı Bektaş Köçeğiyiz
Edep, erkân yol bizdedir (Pehlivanlı, 1992:14)*

biçimindeki dörtlüklerle yüklü şiirin âşığı Hasan Dede'dir.

Hacı Bektaş Veli, başındaki erenlerin nasiplerini verir. Erenleri Anadolu'nun çeşitli yörelerine ahlaki yaşayışı öğretilmelerini öğütler.

Ahmet Yesevi dergâhından Hacı Bektaş Veli'ye emanet edildiği söylenen tahta kılıca göz koyanlardan biri, Hacı Bektaş Veli'ye "*Nasip almaya gelecek er var mı*" diye sorar.

O da: "*Evet, tahta kılıcın sahibi, erenler körpesi Hasan Dede gelecek. Akpınar'dan kızıl elma aktığı gün gelecek. O zaman dergâhta bulunan halifemiz hiç itiraz etmeden tahta kılıcı Hasan Dede'ye verecek*", der. (Koçak, 1998: 149)

Ancak Aradan 205 sene geçer. Bu süre içinde dergâhta bulunan bütün dervişler Akpınar'dan kızıl elma akıp akmadığına bakarlar.

Balım Sultan Hacı Bektaş dergâhının başında olduğu zaman bir gün Akpınar'dan kızıl elma akar ve Hasan Dede Hacı Bektaş'tan nasip almaya gelir. Hacı Bektaş'ın kerametlerinden biri daha gerçekleşir. Balım Sultan dergâhta Hasan Dede'yi bekletmeden kabul eder.

Hacı Bektaş'ın emaneti olan tahta kılıcı Hasan Dede'ye teslim eder. "*Al bu senin nasibindir. Sen erenler körpesisin. Taşa çalsan ikiye biçsin bu kılıç!*" der. (Koçak, 1998: 149).

Hasan Dede dergâhta hizmet edip himmetini aldıktan sonra Balım Sultan'ın işaretini üzerine Anavarza Kalesi civarını irşat için Anavarza'ya gider. Adana, Hatay, Ceyhan, Kadirli Gaziantep Oğuz Türkleri ile Barak hanlarını uzlaştırır, sonra da Kırıkkale yakınlarındaki bugünkü Hasan Dede ilçesinde dergâhını kurar.

XV. Yüzyılda Dimetokalı bir Bektaşî âşığı olan Sadık Abdal, Kızıl Deli Sultan'dan (Seyid Ali Sultan) el almış:

*Âşık isen râh-ı Bektaşîye gel
Can ile kıl bu tarika râğbeti*

*

*Hacı Bektaş-ı Veli'yi anla bil
Bendesi ol ta bulasın rif'ati* (Özmen, 1995/1: 427-435).

biçimindeki deyişleriyle Hacı Bektaşî Veli'ye derin muhabbetini sergilemiştir.

XVI. yüzyılda yaşayan ve Alevi-Bektaşî edebiyatının en büyük ozanı olarak bilinen Pir Sultan Abdal da:

*Arzulayıp sana geldim
Pirim Hacı Bektaş Veli
Eşiğine yüzüm sürdüm
Pirim Hacı Bektaş Veli!*

deyişinde işaret ettiği gibi, Hacı Bektaş Veli'yi Pir, olarak tanımaktadır. Aynı şiirde:

*Pir elinden dolu içtim
Erenler demine düştüm
Ak cenneti gördüm coştum
Pirim Hacı Bektaş Veli!* (Öztelli, 1985: 104).

diyerek Pir saydığı Hacı Bektaş'tan dolu içip manevi himmet aldığını vurgulamaktadır.

Balım Sultan'dan sonra tahmini 1550-51'de postnişin olup Hacı Bektaş dergâhında posta oturan, XVI. Yüzyılın önemli âşığı Sersem Ali Baba, ilk Dede-Baba olur. Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk eşi Mâhidevran Sultan'ın ağabeyi olduğu için Mâhidevran saraydan sürülünce Sersem Ali Baba da Hacı Bektaş dergâhından uzaklaştırılır. Sersem Ali Baba Kalkandelen'e giderek Harabatı dergâhına oturur. Burada Hacı Bektaş'a olan sevgi, saygı ve muhabbetini:

*Sersem Ali vardı pire dayandı
Çerağımız kırk budaktan uyandı
Mürşid olan her bir renge boyandı
Hünkâr Hacı Bektaş pirim Hû deyü!* (Yıldırım, 1997/1: 175).

biçiminde dile getiren deyişlerini söyler.

XV. Yüzyıl sonu ile XVI. Yüzyıl başlarında Anadolu kırsal kesimde yaşayan Alevi-Bektaşî inancına bağlı âşıkları etkileyen Hataî, manevi etkisi altında kaldığı Hacı Bektaş Veli'ye sevgi ve saygısını:

*Gece gündüz hayaline dönerim
Bir gece rüyama gir Hacı Bektaş
Günahkârım günahımdan bizarım
Özüm dâra çektim sor Hacı Bektaş! (Vaktidolu, 2019:657)*

gibi deyişle Hacı Bektaş'ın huzurunda özünü sorguya çekmek ister. Hacı Bektaş sevgisini:

*Hataî Biçare kuldur şahına
Hünkâr Hacı Bektaş Nazargâhına
Deli gönül hak ol düş dergâhına
Er olayım dersen er ile görüş! (Birdoğan, 1991: 97).*

biçiminde duygu ağırlıklı deyişlerle dile getiren ve kendini Hacı Bektaş kulu sayan Hataî, Hacı Bektaş sevgi ve saygısını dizelere en iyi aktaranlardandır.

Hacı Bektaş sevgisi âşıklarda çok üstündür. Kimi âşıklarımız Hacı Bektaş'ın manevi etkisi altında o denli kalmışlardır ki Hilalî Baba önceleri:

*Sıtkınan niyazım Hacı Bektaş'a
Dergâhına gidemedim neyleyim
Aşkınla giriftar oldum ateşe
Dergâhına gidemedim neyleyim! (Koçak, 1980: 135).*

diye hayıflanırken, daha sonraları:

*Ricam budur evliyalar atası
Affeyle kuluyun çoktur hatası
Ölsün Hilalî'nin kalsın meftası
Hünkâr Hacı Bektaş Veli yurdunda! (Koçak, 1980:2).*

deyip cenazesinin bile Hacı Bektaş yurdunda kalmasını dilemiştir.

Hacı Bektaş sevgisini dile getiren âşıklar arasında:

*Muhammet dininin yoktur şeriki
Odur âlemlerin mülki meliki
Tarikimiz Hacı Bektaş tariki
Hırka bizim nimet bizim şal bizim! (Özmen, 1995/3: 51).*

diyen Geda Muslu ve bir şiirinde:

*Benim pîrim Hacı Bektaş Veli'dir
Pîrin pîri Şahımerdan Ali'dir
Seyit Ali Sultan kendisidir
Mürsel Baba oğlu Sultan Balım'dır! (Gölpınarlı, 1972: 265).*

gibi özgün söyleyişleri olan Kazak Abdal da, Hacı Bektaş dergahında Balım Sultan'dan el alan ve Hacı Bektaş sevgisini sürekli yansıtan âşıklardandır.

*Gâhî bulut olup göğe ağarsın
Gâhî yağmur olup yere yağarsın
Ay mısın gün müsün gökten doğarsın
İlgüt ilgüt esen yel Hacı Bektaş (Zaman, 2009:366).*

gibi rahat ve ustaca söylediği şiirlerle XVI. yüzyıl Türk halk şiirine damgasını vuran âşıklardan Tokatlı Kul Himmet:

*Kul Himmet'im der ki bu sır Ali'nin
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin
Kurbanıyım erkânının yolunun
Kırmızılar giydik alda nemiz var! (Aslanoğlu, 1997: 115).*

deyişi ile Hacı Bektaş'a olan sevgisinden pirinin yoluna kurban olacağını ifade etmektedir.

Kul Himmet'ten çok sonra yaşamış olmasına rağmen, Kul Mimmet'i üstad bilip Kul Himmet Üstadım mahlasını kullanan Âşık Veli de badeli âşıklardan olup:

*Dün gece seyrimde bir dolu içtim
Sultan Hacı Bektaş sen imdat eyle
Çok niyaz eyledim yalvara düştüm
Hünkâr Hacı Bektaş sen imdat eyle (Aslanoğlu, 1995:18)*

diyerek Hacı Bektaş'tan himmet umuşunu açıkça sergilemektedir.

XVII. Yüzyıl âşıklarından Kara Hamza'nın:

*Durmaz deli gönül su gibi akar
Aşkın firaklığı bağrımı yakar
Doksan bin Rum eri gülbangın çeker
Hünkâr Hacı Bektaş Veli gel yetiş! (Özmen, 1995/3: 267).*

deyişi sevgi ve saygının ötesinde Hacı Bektaş'tan içtenlikle medet umuşun ve bağlılığın samimi ifadesidir.

Aynı yüzyılda yetişen Bektaşî âşıklarından Seyit Yaroğlu'nda da:

*Seyit Oğlu'nun hub nefesidir
İnsana kâr eden maddi sesidir
Doksan bin erlerin ser çeşmesidir
Hak der yalvarırım Hacı Bektaş'a! (Özmen, 1995/3: 159).*

ifadesinde görüldüğü gibi Hacı Bektaş sevgisi yüce bir sevda durumundadır.
Aynı dönem âşıklarından:

*Biz Tarık-ı Bektaşiyiz zikrederiz Hakkı biz
Bizdedir velayet sırlarının hepsi bizdedir
Pirimiz Hünkâr Hacı Bektaş kuluyuz Nesimî
Etmeyiz cahile minnet, Âl-i Sultan bizdedir (Öztelli, 1969:10*

diyen Kul Nesimî' de de Hacı Bektaş sevgisinin üst düzeyde olduğu görülmektedir.
Yine XVII. Yüzyıl âşıklarından Teslim Abdal da Hacı Bektaş'a bağlılığını
ve sevgisini ondan başka kimsesinin olmadığını belirterek:

*Mürüvvetim var Hak Muhammet Ali'ye
Daha sizden gayrı kimim var benim
Hızır ile Hacı Bektaş Veli'ye
Daha sizden gayrı kimim var benim! (Özmen, 1995/3: 115).*

ifadesiyle dile getirmiştir.
Çok özgün deyişleriyle bilinen ve bir şiirinde:

*Hacı Bektaş Veli'nin yoluna gitmek ibadettir
Onların nesl-i pâkine inkâr etmek kabahattir! (Ulusoy, 2000:
117).*

diyen ve Hürremi mahlasını kullanan Hacıbektaş Dergahı Postnişinlerinden Veli-
yüttin Çelebi, Hacı Bektaş sevgisini ibadet kadar üstün görenlerdendir.

*Hacı Bektaş Veli'dir pirimiz Hilmi Dede
Bende-i Ali Abâyız biz Hüseyinilerdeniz! (Özmen, 1995/3: 429).*

ve

*Horasan şehrinde zuhur eyliyen
Hünkâr Hacı Bektaş Veli pîrimdir
Gelip Rum diyarın pür nur eyliyen
Hünkâr Hacı Bektaş Veli pîrimdir (Yıldırım, 1997/II:238)*

diyen Hilmi Dede Baba da Bektaşiliğin tüm inceliklerini dizelerinde derin bilgisi ile
işleyip Hacı Bektaş sevgisini konu edinmiştir.

XIX. Yüzyılda yaşıayan önemli âşıklardan olup Hacıbektaş tekkesi postnişinlerinden Türebâ Baba'dan nasip alan Kalecikli Mir'atı:

*Seçtik yârimizi ağıyârimızdan
Kimse vâkıf değil esrârimızdan
Dönmedik Mir'atı ikrarımızdan*

Hacı Bektaş Pir Sultan'a bağlıyız! (İvgin, 2016: 23), (Yıldırım, 1997: 132).

gibi deyişleriyle elde saz, başta külah diyar diyar gezen Hacı Bektaş sevdalısı âşıklardandır.

XIX. Yüzyılda yaşıayan Kıbrıs doğumlu olup uzun bir süre Dimetoka'da Seyit Ali Sultan dergâhında kalan ve ünü bütün Trakya'ya yayılmış olan Âşık Kenzî:

*Sensin bizim zahir batın ulumuz
Aman medet Mürvet pir Hacı Bektaş*

*

*Kul Kemter Kenzî'yim sana dayandım
Uyur idi himmetinle uyandım
Hep isteyenlere verdin inandım
Benim de muradım ver Hacı Bektaş* (Yıldırım, 1997/II:104)

gibi deyişleriyle hem tarikatın güzelliklerini, hem de Hacı Bektaş Veli'ye duyduğu sıcak, içten sevgi ve bağlılığını açıkça sergilemiştir.

Duru akıcı bir dille Hacı Bektaş Veli sevgisini:

*Sensin beni bu sevdaya düşüren
Hünkâr Hacı Bektaş Veli'sin şahım* (Yıldırım, 1997/II:280)

gibi lirik bir söyleyiş içinde Türkçe'nin tüm güzelliklerini sergileyerek, tarikatın incelikleriyle hatasız bir söylemle derinliğine sunan Âşık Sabri de sazı ve sözüyle unutulmayan Bektaşî âşıkları arasında görülmektedir.

Yeniçeri ocağının kapatılması nedeniyle Amasya'ya sürgün edildiği için bir kısım şiirlerinde *Hasreti* mahlasını kullanan ve:

*Hünkâr Hacı Bektaş Sırr-ı Ali'ye
Biat etmeyende iman mı vardır
Ahadullah deyip tastik edince
Ya gayrı kimseye peyman mı vardır!* (Özmen, 1995/4: 241).

biçiminde özgün söyleyişleri olan Hacı Bektaş Veli Dergahı postnişinlerinden Hamdullah Çelebi'nin deyişlerinde de Hacı Bektaş sevgisi ince bir nakış gibi işlenmiştir.

XIX. Yüzyılın önemli âşıklarından olup:

*Perişan olduğumu bilirler amma
Bilmezler ki kimin perişanıyım*

diyen Perişan Baba, tarikatın tüm güzelliklerini ve inceliklerini bir gül bahçesi gibi şiirlerinde sergilemiş, derin bir anlam bütünlüğü içinde Allah, Muhammed, Ali ve Ehlibeyt sevgisi ile Hacı Bektaş Veli sevdasını somutlaştırıp:

*Perişan erenler yolunu izler
Ser verir sırrını sinede gizler
Her kimler ki sual ederse bizler
Hünkâr Hacı Bektaş fukarasıyız* (Yıldırım,1997/II:202

biçiminde dile ve tele dökmüştür.

Badeli âşıklardan olup:

*Kul Mustafa'm söyletmeyin deliyi
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi
Dost elinden içirdiler doluyu
Şimdi sarhoş oldu hastadır gönül* (Kaya, 2009/3: 625).

diyen Kul Mustafa'da da Hacı Bektaş sevgisinin ön planda tutulduğu görülmektedir.

Allah – Muhammet - Ali ve Hacı Bektaş sevgisini şiirlerinde ustalıkla yansıtan, radyo ve televizyon kanallarında sık sık dinlediğimiz:

*İki turnam gelir başı cigalı
Eğlen turnam eğlen Ali misin sen
Birisi Muhammet birisi Ali
Eğlen turnam eğlen Ali misin sen
Yoksa Hacı Bektaş Veli misin sen!* (Özmen, 1995/4: 301).

biçiminde nefesi ile unutulmayanlar arasında yerini alan ve 1892'de vefat eden Âşık İlhamî de Hacı Bektaş sevdalılarının önemli âşıklarından biri olup:

*Anların bendesi İlhamî abdal
Pîrim Hacı Bektaş Hünkârdır billah* (Özmen, 1995/4: 303).

diyerek Hacı Bektaş'a sevgi, saygı ve bağlılığını dizelere aktarmıştır.

Asıl adı Mehmet Beybaba olan Çanakkaleli Âşık Muhammed ise Hacı Bektaş sevgisini:

*Muhammed isyanım günahım çoktur
Hazretine layık hizmetim yoktur
Mürşitler mürşidi buyruğu haktır
Hünkâr Hacı Bektaş sen imdat eyle! (Özmen, 1994/4: 389).*

gibi yalın ve açık bir ifade içinde yaptığı hizmeti ona lâîk görmeyecek kadar alçak gönüllülükle dile getirmiştir.

XIX. yüzyıl Bektaşî âşıklarından Ferdî de:

*Gel gülüm çıkarma gönülden bizi
Sevdiğin Bektaşî Veli aşkına
Gönülden çıkarıp yabana atma
İstinatgâhımız Ali aşkına! (Özmen, 1994/4: 443).*

biçiminde Hacı Bektaş sevgisini şiirlerinde yansıtmıştır.

Aynı yüzyılda Hacı Bektaş sevgisini içtenlikle dile getirenlerden Arguvanlı Derviş Mehmet ise:

*Sultan Mehemmedim severim seni
Sensin müminlerin desti dâmeni
Şefaât ıssı ol mürüvvet kâni
Hünkâr Hacı Bektaş gel imdat eyle! (Özmen, 1994/4: 404).*

sözleriyle sevgisini açıkça sergileyenlerdendir.

Âşık Dertli'nin de:

*Hacı Bektaş Veli'nin çakeriyiz çakeri
Ali'den giydik tacı Bektaşiyiz Bektaşî (Kutlu, 1997/1: 144).*

ifadesiyle, Bektaşî oluşundan gurur duyduğunu haykırdığı görülmektedir.

Hacı Bektaş sevgisini dile getiren âşıkların Cumhuriyet Döneminde yaşayanlarının hemen hepsinde Atatürk sevgisinin ön planda olduğu görülmektedir. Bunlardan biri Hüseyin Çırakmandır. Çırakman:

*Çırakman vecize söz bırakanlar
Dilimize Türkçe öz bırakanlar
Gerçeğe götüren iz bırakanlar
Biri Hacı Bektaş, biri Atatürk! (Çırakman, 1992: 169).*

ve

*İyi İnsan Olmak Her Şeyin Başı
Kardeş Biliyoruz Her Vatandaşı
Anmak İçin Bugün Hacı Bektaş
Bugün Bize Hoş Geldiniz Erenler*

*Hisse Alın Çırakman'ın Sözünden
Zerre Kaçmaz Ariflerin Gözünden
Kemal Atatürk'ün Aydın İzinden
Bugün Bize Hoş Geldiniz Erenler* (Çırakman, 1999: 13).

gibi deyişleriyle Hacı Bektaş ve Atatürk sevgisini dantel gibi işlemiştir. Cumhuriyet dönemi şairlerinden olan Âşık Haydar Aslan da:

*Hünkâr Hacı Bektaş Veli pîrimiz
Böyle bir uluya ikrar yolumuz
Mustafa Kemal'dir bir önderimiz
Yolunda yürüyen kervanımız var!* (Babacanoğlu, 1992: 83).

biçiminde söyleyişi ile Hacı Bektaş sevgisinin yanında Ulu Atatürk'ün izinde olduğunu yansıtmıştır. Asıl adı Sabri Orak olup 1940-2001 yılları arasında yaşayan günümüz âşıklarından Âşık Hüdâî de:

*Balık susuz olmaz insan vatansız
Gülüm Hacı Bektaş elim Atatürk
Bilim nihayetsiz yolum hatasız
Bilim Hacı Bektaş yolum Atatürk!* (Âşık Hüdâî, 1996: 24).

dizeleriyle, Hacı Bektaş ve Atatürk sevgisi ile dolu olduğunu belirtmektedir.

Örneklerini verdiğimiz, Hacı Bektaş ve Atatürk sevgisi ile dolu âşıklar, yürekleri bu ulu sevgi ile yanan âşıklardan sadece birkaçıdır.

Zileli Âşıkların dilinde ve telinde Hacı Bektaş'a sevgi o denli coşkuyla ve içtenlikle dile getirilmiştir ki, bu sevgi en üst düzeyde dile ve tele yansımıştır.

Bunlardan 19. Yüzyılın Anadolu çapında en usta âşıklardan Zileli Fedaî Hacı Bektaş'a sevgi ve saygısını şiirlerinde sık sık dile getiren âşıklar arasında görölmekte, bir deyişinde:

*Bektaşî Veli'ye kılarısan biat
Hatırlar yap gönüle eyle rağbet
Fedaî âlemde el çek be gayet
Her el amma nasip veren el olmaz!* (Yardımcı - İvgin, 1983: 46).

ifadesi ile Hacı Bektaş'a biatlı olduğunu vurgulamaktadır.

Rahat söyleyişleriyle bilinen ve:

*Der ki İsmail'im bu bir nur idi
Akıl fikir ermez bu bir sır idi
Bizim bildiğimiz Ali bir idi
Şimdi her köyde Ali eylediler* (Yardımcı, 2004:124)

deyişi bütün Anadolu'ya yayılan Zileli İsmail'in:

*Ey İsmail yaralarım ellidir
Tarife hacet yok dertli bellidir
Dervişler de hırka giyer şallıdır
Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin derdi* (Yardımcı, 2004:127)

biçimindeki söyleyişi, Talibî çıraklarından Ali'nin;

*Hünkâr Hacı Bektaş Kutb-ül-Ârifin
Gül eşiğine yüzüm süre gelmişim
Küll-i günahımı aldım elime
Mürüvveti çok pir hünkâra gelmişim* (Yardımcı, 2004:131)

deyişi, 1864-1954 yılları arasında yaşayan ve Hacı Bektaş'tan nasip alan âşıklardan olup soyu Kaytezğulları adı ile tanınan Âşık Fikri'nin;

*Fazlı Feyzullah'ta Sırr-ı Ali'sin
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli'sin
Fikri der ki sen cümleden ulusun
Yağmur gibi rahmetin var efendim* (Yardımcı, 2004:144)

deyişi ve yüreği Hacı Bektaş sevgisiyle dolup taşan Zileli Remzanî'nin:

*Horasan erleri gerçekler piri
Hünkâr Hacı Bektaş Veli'm gel yetiş
Cümle evliyalar bir deste gülü
Hünkâr Hacı Bektaş Veli'm gel yetiş!* (Kızan, 2014:18)

ve

*Remzanî aldanma bakıp huyuna
Dikkat edip kanma qırme oyuna
Her gerçeğim diyenin bak soyuna
Hacı Bektaş Veli olmayınca* (Yardımcı, 1983: 82-84)

gibi deyişleri samimi ve yürekten olup duyarlı şiirleri ile Hacı Bektaş sevgisini ustaca yansıtan önemli âşıklardandır.

1894'te Sivas'ın Sivrialan köyünde doğan ve 1973'te vefan eden Anadolu âşıklık geleneğinin XX. Yüzyıldaki yüz akı Âşık Veysel de:

*Sana yalvarıyor Veysel biçare
Yine senden olur her derde çare*

*Bir arzuhal sundum gani Hünkâre
Keremin ihsanın bol Hacı Bektaş* (Özdemir, 2010:358-359)

diyerek Hacıbektaş dergâhından himmet uman âşıklar kervanına katılanlardandır.

Hacı Bektaş sevgisini içtenlikle dile getiren XX. yüzyılın önde âşıklarından Zileli Âşık Nevruz Bacı'nın eşi Kul Semaî:

*700 yıl evvel dünya halkına
Yön verendir Hacı Bektaş Veli
Ahi Evranlara Mevlânalara
Ün verendir Hacı Bektaş Veli!* (Âşık Kul Semaî Baba, 1991: 66).

biçimindeki söyleyişi ile hem ustalığını hem de Hacı Bektaş sevgisini kendine özgü tavrıyla dile getirmiştir.

*Zefil Necmi çağırırım Ali'yi
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi
İhtiyacım ko sırrından doluyu
Veresin muradım İmam Hüseyin* (Yardımcı, 1988:25)

biçiminde özgün söyleyişleri olan Zefil Necmi'de de Hacı Bektaş sevgisi üst düzeydedir.

Hekimhan'ın Beykent köyünde 1884'te doğup, daha sonra yerleştiği Gürün'ün Mağara köyünde 1938'de vefat eden asıl adı Hasan Hüseyin Şahin olan ve Yedi Harf mahlası ile deyişler söyleyen âşık:

*Yedi Harf pirimin böyle icazı
Balıklar da kıldı ana niyazı
Darı çec üzeri kılıp namazı
Erenler şahısın pîr Hacı Bektaş* (Özmen, 1994/4: 102).

gibi deyişleriyle Hekimhan yöresi zakir âşıkların önde gelenlerindendir.

Halen Zile'de yaşamını sürdüren Aydın Ali' (Ali Söyleyen) nin:

*Bektaşî'yiz aldanmayız taklide
Tarikat nazenin Ali'den gelir
İkrarımız Hacı Bektaş Veli'de
Bu İlm-i Cavidan Ali'den gelir* (Yardımcı, 2006:57)

deyişi ile; Zile'nin sevilen âşıklarından Deli Cemal'in:

*Hacı Bektaş'ın da gonca gülleri
Ali İmran okur şirin dilleri*

*Tarikatımızın yüce pirleri
Pirim hoş geldiniz canlar merhaba* (Çelebi, 2001: 27)

biçiminde söyleyişi Hacı Bektaş sevgisinin ne denli güçlü olduğunun kanıtlarındandır.

Kemaliye'nin eski adı Bezmişen olan Gözaydın köyünde 1936'da doğan ve deyişlerini Vaktidolu mahlasıyla yazan Âşık Ali Atalay:

*Adil Ali mahlas Vaktidolu'dur
Hünkâr Hacı Bektaş Veli uludur
Sevenlerin dili ezber okunur
Hünkâr Hacı Bektaş Veli'sin veli* (Özmen, 1994/4: 357).

gibi deyişleriyle Hacı Bektaş'a muhabbetle bağlı usta âşıklardandır.
Günümüzün Zileli âşıklarından olup:

*Yolum düştü erenlerin yurduna
Gördüm hanesinde bir güzel ana
Hacı Bektaş içinde toprağına
Özüm türap edip ser diye geldim* (Kurt, 2015:81)

diyen Âşık Kuldânî,

*Bektaşî Veli'ye niyazbend olan
Pirin dergâhından himmetin alan*

biçimindeki özgün söyleyişleriyle Eminî Düştü,
Hacıbektaş dergâhından himmet uman, himmet alan ve Hacıbektaş sevgisini deyişlerine ustaca yansıtan âşıklardan:

*Teslim Abdal niyazım var uluya
Emanetim Hacı Bektaş Veli'ye* (Özmen, 2002:137)

diyen Teslim Abdal;

*Ervahı ezelden sevdik seviştik
Hacı Bektaş-ı Veli'den bir bade içtik* (Kurt,2016:86)

diyen Sadık Doğanay;

*Ahsen-i takvimdir ol nûr-u celî
İkrar iman verip demişiz belî*

Sırrı'ya Pirimdir Bektaş-i Veli
Pirim bilen canlar size aşk olsun (Koca, 1990:801)

diyen Tekirdağlı Şaban Sırrı ve:

Nar İsmail aşkın narına girdim
Eğiliben eşiğine yüz sürdüm
Şu ulu divanda darına durdum
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli (Nar, 1999:24)

diyen günümüz âşıklarından İsmail Nar gibi pek çok âşığı saymak mümkündür.

b. Hacı Betaş-ı Veli Dergahında bulunan Bektaşî Ulularından Etkilenenler

Hacı Bektaş Dergahından himmet uman âşıkların önemli bir bölümü doğrudan Hacı Bektaş Veli'den etkilenip himmet umarken, bir kısmı da Balım Sultan, Seyit Ali Sultan, Kızıl Deli Sultan, Sarı Saltık, Cemalettin Çelebi, Hamdullah Çelebi gibi dergah uluları ve bazı postnişinlerden etkilenmiş, medet ummuş ve mahlas almışlardır.

Bütün Bektaşî zümresini etkileyen Balım Sultan, [Osmanlı Devleti](#)'nin de desteğini alarak, [Bektaşiliğin](#) var olan yapısına yeni bir biçim kazandırdığı, erkânını geliştirerek yeniden düzenlediği için [Bektaşilik](#) onunla birlikte devlet tarafından tanınmış ve geniş yığınlara mal olmuştur.

Balım Sultan, Bektaşiliğin toplumsal ve insancıl yönlerini, barış severliğini ve yardım severliğini ön plana çıkaran bir gönül eridir. 1501'de [Bektaşiliği](#) benimseyen II. Beyazıt tarafından [Kırşehir](#)'deki Hacı Bektaş Dergâhının başına atanmıştır. Yüzyıllardan beri gelen [Alevî-Bektaşiliğe](#) ait kuralları derlemiş ve dergâhta bir düzen içerisinde, kuralların yaşama geçirilmesini sağlamıştır. Pek çok âşık Balım Sultan'a övgü dolu şiirler söylemiştir. Ba Âşıklardan Harabî:

Enbiya evliya cümle erenler
Pir Balım Sultan'ın hep senâhânı

.....

Ey Harabî korkma, sana da yeter
Pir Balım Sultan'ın çoktur ihsanı (Koca, 1990:666)

deyişi, Pir Sultan Abdal'ın bir dörtlüğünde:

Balım Sultan Er koçağı
Keser kılınca bıçağı
Oldur erenler çiçeği
Pirim Hacı Bektaş Veli (Öztelli, 1973:105)

dediği şiiri yanında yedi ulu ozandan Viranî'nin:

*Zâhidâ bu dünyada bir köhne şalım var benim
Fahr evinde baş açık Sultan Balım var benim* (Koca, 1990:197)

gibi içten söyleyişi ile Sefil Hasan'ın:

*Sefil Hasan Balım Sultan sadâsı
Âşıka verilen aşkın bâdesi
Hünkâr Hacı Bektaş Veli dedesi
Ehli Beyt'i sevenlere yâr geldi* (Koca, 1990: 271)

İçten söyleyişi, Alevi Bektaşî edebiyatının ünlü âşığı Hasretî'nin son dörtlüğü:

*Der Hasretî ikrar iman uluya
Sultan Balım Sultan Bektaş Veli'ye
Ana şek getüren Mervan kuluya
Ehl-i Beyt'ten gayre dâmen mi vardır* (Koca, 1990:495)

biçiminde olan şiiri ve:

*El-amân mürvetdir kapına geldim
Muhammed Mustafâ Ali gel yetiş
İsyan deryasına gark oldum kaldım
Hünkâr Hacı Bektaş Veli gel yetiş
.....
Noksanî arzu eder didâr-ı cennet
Ma'sûm-i pâklerden irişe himmet*

*El-amân mürüvvet Mehdî Muhammed
Sarı Saltık Kızıl Deli gel yetiş* (Vaktidolu, 1997:93)

diyen Noksanî'nin deyişlerinde olduğu gibi Hacı Bektaş Veli'nin yanı sıra Sarı Saltık, Kızıl Deli gibi dergah uluları da âşıklarca çok önemsenmiştir.

1783-1853 yılları arasında Sivas Şarkışla'nın İğdecik köyünde yaşayan Âşık Veli'nin:

*Nasip olur Amasya'ya varırsan
Giden sail selâm getir pîrimden
Hublar şahı Hamdullah'ı görürsen
Giden sail Selâm getir pîrimden
....*

*Velim eyder dost köyüne varınız
Balım Sultan olsun size kılavuz
Benim pîrim Amasya'da yalınız
Giden sail selam getir pîrimden* (Aslanoğlu, 1984:47)

gibi deyişle Hacı Bektaş dergahı ulularından hem Balım Sultan'ı hem de Hacı Bektaş Dergahının son postnişi olup dergahlar ve zaviyeler kapatılınca Amasya'da zorunlu iskana tabi tutulan pîr saydığı Hamdullah Çelebiyi saygı ve derin bir muhabbetle anılmıştır.

Hacı Bektaş sevgisi ile yanıp tutuşan âşıklardan Zileli Sadık Doğanay'ın desesi Kemter de:

*Şükür olsun ol Hüda'nın demine
Hünkâr Hacı Bektaş Sultan Balım var
Medh-i evsafını eyledim yine
Hünkâr Hacı Bektaş Sultan Balım var!* (Aslanoğlu, 1985: 99).

diyerek Hacı Bektaş'a sevgi ve saygısının yanı sıra dergah ulularından Balım Sultan'ı ustaca dile getirmiştir.

Yirminci yüzyıl başlarında yaşamış olan Şarkışlalı Sefil Kul Abdal da:

*Yanar şu sinemde şemalar yanar
Hünkâr Hacı Bektaş Veli dost deyi
Balım Sultan dervişlerin çark döner
Hünkâr Hacı Bektaş Veli dost deyi* (Kaya, 2009:67)

gibi deyişleriyle Hacı Bektaş ve Bektaşî ulularını anarak etrafındaki âşıkları etkilemiştir.

Zile'nin bilinen en eski âşıklarından Talibi, Halveti dergâhına bağlı olduğu halde Bektaşî felsefesinden etkilenecek var olan Bektaşiliğe yeni bir çeki düzen verip kurumsallaştıran Bektaşî ulularından Balım Sultan'a:

*Eleman Ya rabbi dedim de geldim
Hakk'ın esrarını ben anda gördüm
Balım Sultan sana imdada geldim
Dertliyim derdime dermana geldim* (Yardımcı, 1989:16)

biçiminde deyişler söylemiştir.

Zileli âşıkların tamamı Alev-Bektaşî değildir. Kimileri Bektaşiliğin etkisinde kalmış, Bektaşî meşrepli Sünnî olup Halveti tarikatına mensuptur. Talibi, Fedaî ve asıl adı Ömer olan Ceyhunî bunlardan birkaçıdır.

Hacı Bektaş Veli'nin yanı sıra dergahtaki inanç önderlerini överek:

*Bu meydanda kâmil olayım dersen
Daima cennette kalayım dersen
Sıtkı rahi halkı bulayım dersen
Nesli Hünkâr Balım Sultan'a gel gel* (Yardımcı, 2004:76)

diyen Zileli Âşık Sıtkı ve:

*Zemheride dost elmasın getiren
Hacı Bektaş Veli Sultan Balım var* (Yıldırım,1997/II:96)

diyen Kayserili Didarî, İnanç önderlerine sevgi, saygı ve muhabbetlerini dile getirenlerdendir.

1889-1945 yılları arasında Zile'de yaşayan Hubbî'nin:

*Hubbî eder nazlı yârin vasfını
Hünkâr Hacı Bektaş Veli neslini
Dört kitaptan haber aldım aslını
Emanettir size İmam Hüseyin* (Yardımcı, 2004:164)

dediği gibi Zileli âşıkların Hacı Bektaş Veli'ye yürekten bağlılıklarının yanı sıra dergâha ve Bektaşilik yoluna hizmet etmiş yol ulularına da saygı ve sevgisinin canlı olarak dizelere aktardıkları görülmektedir.

Abdal Musa bir deyişinde:

*Balım Sultan arkadaşı yoldaşı
Kızıl Deli Sultan'dürür hem eşi
Abdal Musa Sultan dersene ne kişi
Pirim Hacı Bektaş Veli değil mi* (Kocatürk, 1968:165)

biçiminde işaret ettiği gibi bunların başında, Balım Sultan'dan başka Kızıl Deli Sultan, Cemalettin Çelebi ve Hamdullah Çelebi gelmektedir.

Bu sevgi ve saygının kanıtı olarak, 19. yüzyılın Bektaşî âşıklarından Zileli Fevzî'nin:

*Ezelden dil verdim ben sana ey yâr
Kerem kıl bendene Cemal Efendim
Nişan verir cemaline nev-bahar
Kerem kıl bendene Cemal Efendim* (Yardımcı, 2004:218)

gibi söylemi ile, Zefil Necmi'nin, Cemaleddin Çelebi'nin vefatı üzerine arkasından söylediği:

*Nur-ı Cemaleddin dünyadan göçtü
Levh-ü kalem kevn ü mekân ağladı
Sekizinci uçmak babına geçti
Gökte melek yerde insan ağladı*

*Üçler kapısından içeri girdi
Bektaşî Hünkâr'a bir secde kıldı
Cümle ecdatlar kıyama durdu
Şah Kalender Balım Sultan ağladı* (Yardımcı-İvgin, 1988:14)

biçimindeki ağıtı gösterilebilir.

c. Hacı Bektaş Dergahında Mahlas Alan Âşıklar

Hacı Bektaş'tan himmet uman ve Hacı Bektaş sevdası ile yanıp tutuşan âşıkların mahlaslarını Hacı Bektaş dergahında postnişin ya da dergahta saygın kişilerden alanların da önemsenerek derecede çok oldukları görülmektedir.

Çeşitli şairnelerde adına rastladığımız ve bazı şiirleri kimi cönklerde bulunan *Samut* da mahlasını Hacı Bektaş'tan alan âşıklardandır.

Hacı Bektaş Veli halifelerine ruhsat verirken Âşık *Samut* da gidip ruhsat istemiş. Hacı Bektaş birdenbire celallenmiş, "*Kime ruhsat vereceğimi ben bilirim. Sen samut ol bakalım.*" diye bağırır. ¹ Hacı Bektaş'ın "*Sen samut ol*" sözü üzerine o günden sonra şiirlerinde *Samut* mahlasını kullanmıştır. (Aslanoğlu, 1985: 148).

Hacı Bektaş Veli'nin manevi etkisi altında kalıp on iki yaşında evinden kaçarak Hacı Bektaş'a giden Zeynel Abidin, küçük yaşta güzel saz çalıp özgün deyişler söyleyişi ile Feyzullah Çelebi'nin dikkatini çekmiş ve himayesi altına alınmıştır.

Eğitimi dergâhtaki medresede Feyzullah Çelebi'nin çocukları Cemalettin ve Veliyüddin Çelebi'lerle tamamlayan Zeynel Abidin, Feyzullah Çelebi'nin vefatıyla posta oturan birlikte eğitim aldığı Cemalettin Çelebi yanında dergâha on dört yıl hizmet etmiş, pervane mahlasıyla zakirlik hizmetlerini de yerine getirmiştir.

Bir deyişinde:

*Pervaneyim yandım bir hüsn ü maha
Düştüm leyl ü nehar ah ile vaha
Yaşım on ikide geldim dergâha
Hamdülillah can canana kavuştu!* (Çıblak, 2017:465)

diyen *Pervane* on dört yıl hizmeti sonucu Merzifon'un Harız köyüne yerleşmek için izin istediğinde O sırada Hacı Bektaş dergâhının başında bulunan Cemalettin Çelebi'nin:

*Ben elden geldikçe eylerim dua
Sıdkî sadakatın unutmam Sıdkî
Hünkâr'a emanet cümle ashabım
Cem-i himmetini unutmam Sıdkî!* (Yardımcı, 1993: 147).

deyişinden sonra Sıtkî mahlasını alıp:

¹ Samut: Az susan.

*Mahlasım Pervane gezdim bir zaman
Sıdkî mahlasını verdi bir üstad
Yedullay sureti okundu ilân
Hamdülillâh beni eyledi irşad*

deyip, bu olaydan sonra bütün şiirlerini Sıdkî mahlası ile söylemiş, 1862-1928 yılları arasında bir yaşam süren Sıdkî, Hacı Bektaş'tan mahlas alan âşıklar arasına katılmıştır.

Hacı Bektaş'ın manevi etkisi altında kalıp, Hacı Bektaş'a gidip dergâha hizmet ederek mahlas alan âşıklardan biri de Kul Sevindik'tir.

Asıl adı Mustafa olan âşık Hacı Bektaş'ta Feyzullah Çelebi'ye saz çalıp şiirler söylemiş, sazı ve sözünü çok beğenen Feyzullah Çelebi'nin "*Ne güzel söyledin evlat, sevindik.*" sözü üzerine mahlası *Kul Sevindik* olmuştur. (Yardımcı - Kazancı, 1993: 101).

Şiirlerinde Allah, Muhammet, Hz. Ali, Ehlibeyt ve Hacı Bektaş sevgisini büyük bir coşku ile işleyen, bir deyişinde:

*Esirî der kadim ikrar uluya
Hazreti pîr Hacı Bektaş Veli'ye
Ahd u amanımız Kalu Beli'ye
Kavuşturup bulduran Hak bulan Hak! (Yardımcı, 1998: 296).*

diyen ve asıl adı Mehmet olan XIX. yüzyılın güçlü âşıklarından Esirî de Hacı Bektaş'tan manevi himmet alıp Mahlasına da Hacıbektaş'ta kavuşan âşıklardandır.

Âşık Mehmet 20 yaşına geldiği zaman artık kabuğuna sığamaz olur ve bir gün kardeşlerine "*Benim özümde muhabbet coş eyledi. Ben Hacı Bektaş'ta Feyzullah Çelebi'yi ziyarete gideceğim.*" diye, köyünü terk edip Hacı Bektaş'a gider.

Hacı Bektaş Dergâhında Feyzullah Çelebi'den himmet alıp âşıklığını beyan eder. Sazını ve sözünü dinleyen Feyzullah Çelebi: "*Söyle Esirî'm sakla sırrımı.*" deyince de o günden sonra şiirlerinde *Esirî* mahlasını kullanmaya başlar.

Kul Sabri'nin de önceleri Garip Ali adı ile şiirler söylerken Hacı Bektaş Dergâhında pîr tarafından "*Önce sabretmeyi öğren, başarının sırrı sabırdır.*" denmesi üzerine, *Kul Sabri* mahlasını aldığı bilinmektedir. (Aslanoğlu, 1985: 104).

Asıl adı Ahmet olan ve 1826'da Tokat'ta doğan Gedaî, mahlasını Hacı Bektaş'ta Bektaşî babalarından Yesarî Baba'dan almış:

*Çok erler halk etti hazret-i bâri
Kimi şire bindi gem etti mâri
Velâkin yürütmek cansız divarı
Hacı Bektaş Veli Hünkâr'a mahsus! (Dağlı, 1943: 70).*

deyip şiirlerinde içtenlikle Hacı Bektaş kerametlerinin yanı sıra Hacı Bektaş sevgisini işlemiştir.

1869’da Kangal’ın Yellice köyünde doğan Seyit Gökçe, Hacı Bektaş Postnişini Cemalettin Çelebi’nin *Mahzunî* mahlasını vermesinden sonra *Mahzunî* mahlasıyla özgün deyişler söylemiştir.

*Yapı yapayım dersen temelden başla
Okuyayım dersin mektepte kışla*

biçiminde öğüt ağırlıklı deyişleri ola *Mahzunî*, (Seyit Gökçe)’nin soyundan bazı kişiler Hacı Bektaş Tekkesiyle yakın ilişkide olmuş, Osmanlılar zamanında ailesine berat ve fermanlar verilerek ayrıcalıklar tanınan bu aileden Şeyh Şazeli, tekkedeki Kahveci Postu olarak bilinen 9. postun sahipliği mertebesine yükselmiştir. *Mahzunî*’nin Bektaşî postnişinlerinden bu şahsa:

*Medet Mürvet deyip geldim kapına
Nesl-i âl-i aba Şeyh Şazi Sultan* (Kaya, 2009/4:37)

biçiminde yakarışlarına rastlanmaktadır.

1871’de Şarkışla’nın Kılıççı köyünde doğan, Zileli Vâcî (Kerem Ali Baba Tekkesi dervişlerinden Derviş Mahmut)’ten erkân öğrenen, önceleri esas adı olan Veli mahlasıyla şiirler söylerken Bektaşî tarikatına girdikten sonra Hacıbektaş’ta mürşidi İsmail Hakkı Baba’nın *Agâhî* mahlasını vermesi üzerine mahlas değiştirip *Agâhî* mahlası ile deyişler söyleyen *Agâhî*:

*Agâhî’yem ikrar verdim Ali’ye
El ele el Hakk’ın kudret eliye
Pîrim Hünkâr Hacı Bektaş Veli’ye
O menzile varan cana kurbanız* (Kaya, 2018:73).

biçiminde Hacı Bektaş sevgisini canı gönülden dile getirenlerdendir

Sivas’ın güçlü âşıklarından olup 1863’te Şarkışla’nın Saraç köyünde doğan, 1917’de köyünde vefat eden ve asıl adı Hıdır Hulusi olan *Haydarî*, mahlasını Hacıbektaş’ta piri Cemal Efendi’den almıştır. Bir deyişindeki:

*Haydarî’yem gördüm al yeşil eli
Dostumun destinden içmişim dolu* (Kaya, 2009/3: 152).

ifadesinden hareketle badeli âşıklardan olduğunu vurgulayan *Haydarî*:

*Haydarî ilm okudum Ali’den
Mürşitim bilmişim kalu beladan
Dersin aldım Hacı Bektaş Veli’den
Kutb-ı devran oldu ol Cemalullah* (Kaya, 2009/3: 150).

türünde deyişleriyle Hacı Bektaş sevgisini dile getirenlerdendir.

Hacıbektaş'ta sazını ve sözünü dinleyen Cemalettin Çelebi'den mahlas alan âşıklardan biri de Tokat'ın Artova ilçesi Beyazıt köyünden asıl adı Mehmet olan *Demanî Baba*'dır. *Demanî*:

*Ey gönül gezme serseri
Damardan girsin içeri
Pîrim Hacı Bektaş Veli
Divanından mahrum etme* (Atalay, 1982:13)

ve

*Çarhı devranı dönderen
Hacı Bektaş'ı Veli'dir
Cümleye nasip gönderen
Hacı Bektaş'ı Veli'dir* (Atalay, 1982:49)

gibi rahat söyleyişleriyle tanınmaktadır.

Şarkışla'nın Kale köyünde 1855'te doğan ve ilk şiirlerinde kendi asıl adı olan Hüseyin mahlası ile şiirler söylerken Hacı Bektaş dergâhını ziyaretinden sonra *Hüdaî* mahlasını almış ve *Hüdaî* adı ile:

*Keremeti çoktur Kızıldeli'nin
Balım Sultan Hacı Bektaş Veli'nin
Her muhipte damgası var Ali'nin
Niyazımız kabul olsun hacılar*

gibi Alevi Bektaşî felsefesini yansıtan deyişler söylemiştir.

Hacı Bektaş Dergahında mahlas alan âşıklardan biri de:

*Haydar Muhlisî'yim içtim bir dolu
Hüseyni sevenler sürdü bu yolu
Pirim Hünkâr Hacı Bektaş Veli
Aşım Şemsi Sultan Kara Kesici* (Aslanoğlu, 1961: 52-53)

biçiminde deyişleri olan, asıl adı Ali olup rüyasında dolu içerek badeli âşıklar kervanına katılan *Muhlisî*'ye mahlasını Hacı Bektaş Dergahı postnişinlerinden Ahmet Cemalettin Efendi vermiştir.

Yıldızeli'nin Kavşak köyünden olup 20. Yüzyılın başlarında yörenin önemli âşıkları arasında görülen Hulusî İpek Hacıbektaş'a gidince o dönem postnişin olan Çelebi'nin: "*Hulus-ı pek geldin mi*" demesi üzerine asıl adı Abidin olan âşık kendisine *Hulusî* mahlasını alıp bu mahlasla:

*Dilimde tesbihim kalbimde virdim
Beytullah üstünde nurunu gördüm
Hacı Bektaş dergâhına yol sürdüm
Hünkâr Hacı Bektaş Veli diyerek*

*Hulusî'nin sebakını yazan var
Müminleri bir katara düzen var
Bu dünyada amelini yazan var
Hünkâr Hacı Bektaş Veli diyerek* (Kaya, 2009/3: 191-195).

biçiminde özgün deyişler söylemiştir .

1851-1914 yıllarında yaşayan, Hacı Bektaş dergahından nasip ve mahlas alan Zileli âşıklardan Gulam Haydar'ın:

*Doksan bin ere de mana yetiren
Zemheride yağal elma bitiren
Bir emriyle Akpınar'ı getiren
Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin kendi* (Yardımcı, 2004:140)

deyişi de Hacı Bektaş Veli'nin kerametlerini sergileyen deyişlerden biridir. ²

SONUÇ

Bu çalışma ile, Hacı Bektaş Veli'nin Alevi Bektaşî şiir geleneği içerisinde önemli konularından bir tanesini Hacı Bektaş Veli sevgisinin oluşturduğu ve Hacı Bektaş Veli'nin himmetinden nasiplenmek isteyen bütün âşıkların temel konularından birisini teşkil ettiği ortaya konulmuştur.

Hacı Bektaş Veli, âşıkların şiirlerinde anlattıkları marifet serencamlarını ve tecrübelerinin aktarımında büyük bir maneviyat eridir ve kendisinden sonrakilere de mürşit-pir olmuştur. Âşıklar, şiirlerinde ikinci olarak hakikati aktarmışlar ve bu hakikatin aktarımında araç olarak başvurumaktadırlar.

Âşıkların sadece Hacı Bektaş Veli değil, dergahta önemli mevkilere gelmiş, postnişin olmuş saygın kişilerden de medet umdukları örneklerle gösterilmiştir.

Marifet seferini tamamlayan âşık, hem kendi hem de bu yolda yürüyen yol oğullarının hikâyesini dile getirip seslendirdiği için de toplumun bütün katmanlarında yaygınlaşmış dilden dile diyardan diyara ulaşmıştır.

² Hacıbektaş Dergâhından Himmet ve Mahlas Alan Âşıklarda Hacıbektaş Sevgisini ustaca dile ve tele döken âşıkların hayatta olmayanlarına rahmet diler, yaşayan âşıkların diline ve teline tanrı güç versin derim.

Hakikat, seyrinde bulunan erlerin hikâyesiyle de hem kendi ulaştıkları, ulaşmak istedikleri yeri hem de hakikat makamına ulaşan erlerin himmetini talepleri, şiirin konularından en önemlisini teşkil ederken yine bu sese kulak veren yol âşıklarının da dilinde ve gönlünde, şiirleri yer etmiştir.

Mahlas alma geleneğinin Alevi Bektaşî âşıklarınca ne denli önemli olduğu görülmüş, pirin ve mürşidin verdiği mahlas âşığının yıllarca kullandığı mahlasını değiştirecek kadar önemli olduğu örnekleriyle gösterilmiştir.

KAYNAKLAR

- Aslanoğlu, İbrahim. (1961). Divriği Şairleri. İstanbul: Ekin Basımevi.
- Aslanoğlu, İbrahim. (1984). Âşık Veli Hayatı-Kişiliği-Deyişleri. Ankara: Kültür Bakanlığı MFAD Yayınları.
- Aslanoğlu, İbrahim. (1985). Söz Mülkünün Sultanları. İstanbul: Erman Yayınları.
- Aslanoğlu, İbrahim. (1995). Kul Himmet Üstadım. İstanbul: Can Yayınları.
- Aslanoğlu, İbrahim. (1997). Kul Himmet. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Âşık Hüdâî. (1996). Sevginin Ozanı, Ankara: Saypa Yayınları.
- Âşık Kul Semai Baba. (1991). Divanı-Nefesleri. İstanbul: Anadolu Matbaası.
- Atalay, Adil Ali. (1982). Âşık Demanî Baba Hayatı ve Şiirleri. İstanbul: Can Yay.
- Babacanoğlu, M. Demirel. (1992). Âşık Haydar Aslan - İnsan Hayranıyım, Adana.
- Birdoğan, Nejat. (1991). Şah İsmail Hatayi. İstanbul: Can Yayınları.
- Birdoğan, Nejat. (1992). Hasan Dede Kasabası ve Hasan Dede. Ankara: Dinç Ofset.
- Çelebi, Cemal. (2001). Dergâh Bülbülü Ozan Deli Cemal'in Yaşamı, Şiirleri ve Deyişleri. İstanbul: Vira Matbaası.
- Çırakman, Hüseyin. (1992). Çorumlu Halk Ozanları. İstanbul. Alev Yayınları.
- Çırakman, Sönmez. (1999). Ozanca Yaşamak, Halk Ozanı Hüseyin Çırakman, Yaşamı, Kişiliği ve Eserleri. Ankara: Talmer Matbaacılık.
- Çıblak, Nilgün Coşkun – Bülent Değer. (2017).Yeniceli Âşık Sıdkî Baba ve Popülerlik Çerçevesinde Kültür Sanat Sempozyumu Bildirileri. Mersin: Tuğba Ofset.
- Dağlı, Muhtar Yahya. (1943). Tokatlı Gedaî. İstanbul: Maarif Kitabevi.
- Dizdaroğlu, Hikmet. (1969). Halk Şiirinde Türler. Ankara. TDK Yayını.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1972). Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi. İstanbul: Milliyet Yay.
- Güzel, Abdurrahman. (2004). Dini – Tasavvufi Türk Edebiyatı. Ankara: Akçağ Yay.

- İvgin, Hayrettin -A. E. Bozyiğit. (2016). Kalecikli Âşık Mir'atı. Ankara: Arkadaş Yay.
- Kaya, Doğan. (2009). Sivas Halk Şairleri I-V. Sivas: Önder Matbaacılık.
- Kaya, Doğan. (2018). Şarkışlalı Âşık Ağâhî. Kayseri: Orka Matbaacılık.
- Kızan, Ali-Namık Kemal Doğanay. (2014). Âşık Remzânî Yaşamı, Sanatı Şiirleri. İstanbul. Hünkâr Yayınları.
- Koca, Turgut. (1990). Bektaşî Nefesleri ve Şairleri. İstanbul: Maarif Kütüphanesi.
- Koca, Şevki – Dursun Gümüsoğlu. (2003). Ahmed Edib Harabi Divanı, Yaşamı ve Tüm Şiirleri. İstanbul: Can Yayınları.
- Kocatürk, Vasfi Mahir. (1968). Tekke Şiiri Antolojisi. Ankara: Edebiyat Yayınları.
- Koçak, Yunus. (1980). Hilâlî Baba. Ankara: Özbilgi Matbaası.
- Koçak, Yunus (1998). Hasan Dede Hayatı ve Öğretisi. Ankara: Pelin Ofset.
- Kurt, Necdet. (2016). El Vurup Yaremi İncitme Tabip. İzmir: Kanyılmaz Mat.
- Kutlu, Şemsettin. (1997). Şâir Dertli C.I. İstanbul.Tercüman Yay.
- Kutsi, Tahir (1995). Âşık Hasan Dede. İstanbul: Toker Yayınları.
- Nar, İsmail (1999). Duygu Seli. Ankara: TBMM Vakfı Ofset Tesisleri.
- Özdemir, Ahmet (2010). İki Kapılı Handa Âşık Veysel, İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Özmen, İsmail. (1994). Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi, Cilt 1-5. Ankara: Saypa Yay.
- Özmenş İsmail. (2002). Teslim Abdal Hayatı ve Şiirleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öztelli, Cahit (1969). Onyedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesimî. Ankara: Töyko Mat.6
- Öztelli, Cahit (1973). Bektaşî Gülleri. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Pehlivanlı, Mehmet (1992). Gazi Âşık Hasan Dede. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Seyirci, Musa. (1992). Abdal Musa Sultan. İstanbul: Der Yayınları.
- Sezgin, Abdülkadir.(1991). Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik. İstanbul: Sezgin Neşriyat.
- Uluçay, Ömer (1995). Âşık Veysel, Araştırma-Tartışma-Alıntı. Adana: Hakan Ofset.
- Ulusoy, A. Cemalettin (2000). Pîr Dergâhından Nefesler. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık.
- Vaktidolu, Adil Ali Atalay (1997) Erzurumlu Halk Ozanı Noksanî Baba, İstanbul: Can Yayınları.
- Vaktidolu, Adil Ali Atalay. (2019). Hatayî Şah Hatayî Anadolu Hatayileri Divanı. İstanbul: Can Yayınları.
- Yardımcı, Mehmet. (1989). Zileli Âşık Talibî. İstanbul: İnanç Yayınları.

Yardımcı, Mehmet. (1993). Halkbilim ve Edebiyat Yazıları. Malatya: Açık-söz Yay.

Yardımcı, Mehmet. (1998). Malatya’da Âşıklık Geleneği ve Hekimhanlı Esirî’nin Sanatı. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi. Elazığ.

Yardımcı, Mehmet.(1983) Yüzyıllar Boyu Zileli Halk Ozanları. Ankara: Ayyıldız Mat.

Yardımcı, Mehmet. (2017). Esirî Baba, Hayatı Sanatı Değişleri. İstanbul: Özgül Yay.

Yardımcı, Mehmet. (2004). 16. Yüzyıldan Günümüze İz Bırakan Zileli Şairler, İzmir: Kanyılmaz Mat.

Yardımcı, Mehmet. (2006). Âşık Aydın Ali (Ali Söyleyen), Hayatı, Sanatı, Şiirlerinden Örnekler. Ankara: Ürün Yayınları.

Yardımcı, Mehmet - Hayrettin İvgin. (1983). Zileli Fedaî. Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Yardımcı, Mehmet - Hayrettin İvgin. (1988). Zileli Âşık Zefî Necmî. Ankara:Özen Matbaası

Yardımcı, Mehmet - Hayrettin İvgin (1996). Zileli Âşık Ceyhunî ve Diğer Ceyhunîler. Ankara: Ürün Yayınları.

Yardımcı, Mehmet - Osman Kazancı (1993). Hekimhan Folkloru ve Hekimhanlı Halk Şairleri. Malatya: Açık-söz Yayınları.

Yıldırım, Ali. (1997). Başlangıcından Günümüze Alevî Bektaşî Değişleri, Cilt I-II. Ankara: Uyum Yayınları.

Zaman, Süleyman. (2009). Yedi Ulu Ozan. İstanbul: Can Yayınları.

**PROF. DR. FAHRETTİN KIRZIOĞLU'NUN
TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI DERGİSİNDE
YAYIMLANAN YAZILARI**

**PROF. DR. FAHRETTİN KIRZIOĞLU'S ARTICLES
PUBLISHED IN THE JOURNAL OF TURKISH
FOLKLORE RESEARCH**

**СТАТЬИ ПРОФЕССОРА ФАХРЕТТИНА
КЫРЗЫОГЛУ В ЖУРНАЛЕ «ИССЛЕДОВАНИЯ
ТЮРКСКОГО ФОЛЬКЛОРА»**

Hayrettin İVGİN*

ÖZ

Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Ağustos 1949'da İstanbul'da yayımlanmaya başladı. Sorumlu Yazı İşleri Müdürü ve Dergi Sahibi İhsan Hınçer (1916 Konya-1979 İstanbul) bu dergiyi 30 yıl 2 ay süreyle Ekim 1979 ayına kadar yayımladı. Ölümünden sonra oğlu Bora Hınçer tarafından 3 sayı (3 ay) daha yayımlandı. Ocak 1980 ayında 366. Sayı yayımlandıktan sonra, yayın hayatına son verildi.

Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu'nun bu dergide ilk yazısı 5. sayıdadır ve Aralık 1949 ayıdır.

Fahrettin Kırzioğlu'nun (10 Mart 1917 Kars-10 Şubat 2005 Ankara) bu dergide 37 yazısı yayımlanmıştır. Bu yazılar, adbilim (2 adet), halk takvimi (2 adet), türküler (3 adet), efsaneler (6 adet), destan (2 adet), Karagöz oyunu (1 adet), halk oyunları (4 adet), tarih (4 adet), etnoloji (2 adet), inanışlar (adet), saz şairleri (6 adet), Dede Korkut (2 adet) konularında olmuştur.

Bu bibliyografik çalışmada yazıların künyesi yayımlanma sırasına göre verilmiştir. Fahrettin Kırzioğlu'nun bu dergi de müstear (takma) adla da yazısı yayımlanmıştır. M. Kuzu, M. Ilgar, Karşılı M. Kuzu adları Fahrettin Kırzioğlu'nun kullandığı takma adlardandır.

Anahtar Kelimeler: M. Fahrettin Kırzioğlu, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi (TFA), Kars, İhsan Hınçer, makaleler.

* Halk Bilimi Araştırmacısı-Yazar. Dünya Söz Akademisi Başkanı. Ankara/TÜRKİYE
(hayrettinivgin@gmail.com)

ABSTRACT

The Journal of Turkish Folklore Studies began to be published in Istanbul in August 1949. The Editor-in-Chief and Owner of the Magazine İhsan Hınçer (1916 Konya-1979 İstanbul) published this magazine for 30 years and 2 months until October 1979. It was published 3 more issues (3 months) by his son Bora Hınçer after his death. After the 366th issue was published in January 1980, its publication life was terminated.

Prof. Dr. Fahrettin Kirzioğlu's first article in this magazine is in the 5th issue of December 1949.

37 articles of Fahrettin Kirzioğlu (10 March 1917 Kars-10 February 2005 Ankara) were published in this journal. These articles, onomastics (2 items), folk calendar (2 items), folk songs (3 items), legends (6 items), epic (2 items), Karagöz play (1 item), folk dances (4 items), history (4 items), ethnology (2 items), beliefs (... items numara belirtilmemiş), saz poets (6 items), Dede Korkut (2 items).

In this bibliographic study, the tags of the articles are given in order of publication. Fahrettin Kirzioğlu's article was also published under a pseudonym in this journal. M. Kuzu, M. Ilgar, M. Kuzu from Kars are nicknames used by Fahrettin Kirzioğlu.

Key Words: M. Fahrettin Kirzioğlu, Journal of Turkish Folklore Studies-JTFS (Türk Folklor Araştırmaları Dergisi - TFA), Kars, İhsan Hınçer, articles.

Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Ağustos 1949'da İstanbul'da yayımlanmaya başladı. Sorumlu Yazı İşleri Müdürü ve Sahibi İhsan Hınçer (1916 Konya-1979 İstanbul) idi. Dergi aylık olarak 30 yıl 2 ay süreyle düzenli olarak yayımlandı. İhsan Hınçer'in Ekim 1979'da ölümünden sonra 3 ay daha yayımlandı. Ocak 1980 ayında 366. sayı yayımlandıktan hemen sonra yayım hayatına son verildi.

TFA Dergisi, Türk folklorunun (halk kültürünün) derlenmesi, araştırılması konusunda bir ekol görevi üstlendi. Derginin ilk sayfasında bulunan logosunun altında “Ayda bir defa İstanbul’da çıkar, halk bilgisi dergisi” sözü büyük harflerle yer alır. Toplam 8905 sayfalık bir folklor hazinesi ortaya çıkmıştır. Dergi 19 ciltlik (Her cilt 2 yıllık 24 sayılıktır.) büyük bir külliyattır.

Ali Rıza Önder (1918-1994) Folklor Araştırmaları Dergisinin çeşitli sayılarında folklor araştırmacılarıyla ilgili olarak tanıtım yazıları yazıyordu. Çok önemli 21 folklorcu bu dergide tanıtılmıştı. 1964 yılında çıkan 185. sayıda “*Mehmet Fahrettin Kirzioğlu*” başlığıyla onun biyografisini içeren bir yazı yayımlanmıştı. Bu yazı onun folklorcu yanını ön plana çıkarıyordu.

Bu yazıya göre Mehmet Fahrettin 10 Mart 1917’de Kars’ın Susuz ilçesinin Mamaş köyünde doğmuştur. 13 aylıkken öksüz kalmış, onu halası ve teyzesi büyüttür. İlkokulu ve Ortaokulu Kars’ta bitirmiş, 1931 yılında Erzurum Erkek Lisesine girerek 1934’te mezun olmuştur. Arpaçay Tahsil Müfettişliğine başlayarak 1934-1935 yıllarında bu ilçe merkezinde ve 96 köyünde folklor araştırmaları ve derlemeleri yapmıştır. 1936 yılında askerlikten sonra, Posof ilçesinde yeniden Tahsil Müfettişliği yapmış yine at sırtında görev yaparken 75 köyde folklor derlemelerinde bulunmuştur.

1941 yılında bir süre Kars Lisesi Türkçe Yardımcı Öğretmenliği yaparken Halkevinin Doğuş dergisinin 42-58. sayıları arasında olan sayılarını çıkartmış, bu dergiye halkbilimle ilgili yazılar yazmıştır.

1941 yılında, kaydolduğu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde okumaya başlamıştır. Öğrenimi sırasında İkinci Dünya Savaşı sebebiyle ikinci defa askere alınmış 17 ay daha askerlik yapmış, 1946 yılında fakülteyi bitirmiştir. 1948 yılında Kars Lisesine Tarih Öğretmeni olarak atanmıştır. Bundan böyle öldüğü 10 Şubat 2005 tarihine kadar eğitimin-öğretimin içinde olmuş, çeşitli lise-lerde, üniversitelerde çalışarak öğretmen, okutman, öğretim elemanı, öğretim üyesi olarak profesörlük unvanına kadar yükselmiştir.

1934 yılında Soyadı Kanunu çıkınca “Çelik” soyadını alan, bu soyadını 1943 yılında mahkeme kararıyla “Kırzioğlu” olarak değiştiren Mehmet Fahrettin Bey, ilk yazısını Doğuş Dergisinin Kasım 1934 tarihli sayısında yayımlamıştır. M. Fahrettin Kırzioğlu, Türk Folklor Araştırmaları Dergisinin Aralık 1949’da çıkan 5. Sayısında, bu dergideki ilk yazısını yayımlamıştır. Bu derginin Nisan 1978 ayı 345. Sayısında son yazısı çıkmıştır. Buna göre bu dergide 28 yıl 4 ay boyunca yazı yayımlamıştır. Toplam 39 yazısı bu derginin çeşitli sayılarında ve bilim dünyasının literatürüne girmiştir.

M. Fahrettin Kırzioğlu’nun bu dergide yayımladığı yazılar; adbilim (1), halk takvimi (2), türküler (3), efsaneler (6), destan (1), ağıtlar (3), Karagöz oyunları (1), halk oyunları (4), tarih (3), etnoloji (1), inanışlar (2), saz şairleri (5), Dede Korkut (2) üzerinedir.

Bu yazıların künyesi şöyledir:

1. “Araştırmalar: Kuzeydoğu Anadolu’da Kullanılan Türkçe Erkek Adları”, Sayı: 5, Aralık 1949, Yıl: 1, Cilt: 1, s. 75-76.
2. “Halk Takvimine Ait Derlemeler: Oniki Hayvan Üzerine Dönen Yıllar ve Türkçe Ay Adları”, Sayı: 11, Haziran 1950, Yıl: 1, Cilt: 1, s. 170-172.
3. “Beşik Türkülerinden: Bebek Sevme Türküleri”, Sayı: 18, Ocak 1951, Yıl: 2, Cilt: 1, s. 276-277.
4. “Milli Efsanelerimizden: Çıldır’da ‘Üç-Uğuz Kardeşler’ Efsanesi”, Sayı: 21, Nisan 1951, Yıl: 2, Cilt: 1, s. 322-324.
5. “Efsaneler: Gökten İnen Ejderha Efsanesi ve Tarihteki Yeri”, Sayı: 44, Mart 1953, Yıl: 4, Cilt: 2, s. 697-698.
6. “Ahıska Destanlarından İkisi”, Sayı: 48, Temmuz 1953, Yıl: 4, Cilt: 2, s. 753-756.

7. “Ağıtlar: 1205 (1791) Anapa Ağıtı”, Sayı: 87, Ekim 1956, Yıl: 8, Cilt: 4, s. 1384.

8. “İncelemeler: Kars Şehrinde Karagöz Oyunu Adları ve Döşemeleri”, Sayı: 112, Kasım 1958, Yıl: 10, Cilt: 5, s. 1789-1790.

9. “Gelenek ve Görenekler: Koyuncu Türklerde Saya Şenliği ve Kars’ta Derlenen Sayacı Türküleri-I-”, Sayı: 115, Şubat 1959, Yıl: 10, Cilt: 5, s. 1847-1850.

10. “Gelenek ve Görenekler: Koyuncu Türklerde Saya Şenliği ve Kars’ta Derlenen Sayacı Türküleri-II-“, Sayı: 117, Nisan 1959, Yıl: 10, Cilt: 5, s. 1881-1883.

11. “İncelemeler: Kars İli Halk Oyunlarının Adları –I-“, Sayı: 126, Ocak 1960, Yıl: 11, Cilt: 6, s. 2067-2069.

12. “İncelemeler: Kars İli Halk Oyunlarının Adları –II-“, Sayı: 127, Şubat 1960, Yıl: 11, Cilt: 6, s. 2083-2086.

13. “Doğu Anadolu Efsanelerimizden: Pek Doğruluğundan Ermiş Hizmetkâr Kars’ta Keloğlan Menkıbesi”, Sayı: 170, Eylül 1963, Yıl: 15, Cilt: 8, s. 3164-3165.

14. “1064’te Kars’ın Fethi ile Anadolu’da Türk-Eli’nin Başlangıcı Kurulmuştur”, Sayı: 181, Ağustos 1964, Yıl: 16, Cilt: 9, s. 3477-3478.

15. “Kars’ta Halk İnanışları-Efsaneler: Gök-Bulut-Ejderha”, Sayı: 181, Ağustos 1964, Yıl: 16, Cilt: 9, 3486-3489.

Not: Selçuklu-Kars Özel Sayısı

16. “Etnoloji: Kars-Ardahan Türkmanları”, Sayı: 181, Ağustos 1964, Yıl: 16, Cilt: 9, s. 3495-3497.

Not: Selçuklu-Kars Özel Sayısı

17. “Kars İli ve Çevresindekilere Göre: Kızılalma”, Sayı: 181, Ağustos 1964, Yıl: 16, Cilt: 9, s. 3501-3502.

Not: Selçuklu-Kars Özel Sayısı

18. “Halk Edebiyatından Örnekler: Ağrıdaki Efsaneleri –I-“, Sayı: 193, Ağustos 1965, Yıl: 17, Cilt: 9, s. 3821-3824.

19. “Tarih Etnoloji ve Folklor Yönünden I. Selim Çağında Hopa ile Arhavi Köyleri”, Sayı: 201, Nisan 1966, Yıl: 17, Cilt: 10, s. 4038-4040.

20. “Horosan-Hemedan Yoluyla Doğu Anadolu’ya Gelen: Eski-Oğuz (Arsaklı-Part) Kalıntısı Hemşenliler”, Yıl: 203, Haziran 1969, Yıl: 17, Cilt: 10, s. 4099-4104.

21. “Saz Şairleri: Çıldırılı Âşık Şenlik (1853-1912)”, Sayı: 210, Ocak 1967, Yıl: 18, Cilt: 10, s. 4292-4293.

22. “H. 1125 (1713) Yılından kalma Bir Yazmada: Eleğim-Sağma (Ebem – Kuşağı) Renkleri Üzerine İnanışlar”, Sayı: 234, Ocak 1969, Yıl: 20, Cilt: 11, s. 5167.

23. H. 1230-1255 Yazması Bir Erzurum Cöğündeki: Atasözleri ve Halk Şairleri”, Sayı: 238, Mayıs 1969, Yıl: 20, Cilt: 12, s. 5285-5287.

24. “Efsaneler: Kars’a Ait Beş Efsane”, Sayı: 244, Kasım 1969, Yıl: 21, Cilt: 12, s. 5449-5452.

25. “Halk Dansları: Trampetli, Akordeonlu Türk Takımı Kars’ı Temsil Edemez”, Yıl: 256, Kasım 1970, Sayı: 256, Kasım 1970, Yıl: 22, Cilt: 13, s. 5801-5802.

26. “Prof. Hamid Araslı’nın Eseri: Baku’da Basılan ‘Kitabi Dede-Korkud’”, Sayı: 260, Mart 1971, Yıl: 22, Cilt: 13, s. 5899-5902.

27. “Erzurum’un Şenkaya İlçesi Merkezi Örtülü’de : Halk Takvimi, Çevre Ağzı, Yemiş, Ağaç ve Ot Adları”, Yıl: 262, Mayıs 1971, Yıl: 22, Cilt: 13, s. 5950-5953.

28. “Araştırmalar: 1828 (H. 1244) Ahıska Ağıtlarından Biri”, Sayı: 267, Ekim 1971, Yıl: 23, Cilt: 13, s. 6106-6109.

29. “Halk Şairleri: Şenkaya’nın En Yaşlı Halk Şairi Hasan Yetimoğlu”, Sayı: 270, Ocak 1972, Yıl: 23, Cilt: 13, s. 6190-6191.

30. “Atatürk Üniversitesine Bağlı ‘Dede-Korkut Enstitüsü’ Kuruldu”, Sayı: 294, Ocak 1974, Yıl: 25, Cilt: 15, s. 6853-6855.

31. “Eski Türk Oyunları: Kurd-Oyunu (Yalancıkdan Çekilme)”, Sayı: 300, Temmuz 1974, Yıl: 25, Cilt: 15, s. 7025-7026.

32. “Araştırmalar: 1986 ve 1967’de Yakılan Budin ve Bosna-Saray Ağıtları”, Sayı: 304, Kasım 1974, Yıl: 26, Cilt: 15, s. 7149-7150.

33. “Araştırmalar ve Belgeler: Yunus Emre, Âşıklar, Karapapak Ağzı Sözlüğünden Örnekler, Tiflis-Borçalı Sancağı Karabulak Köyü Defteri”, Sayı: 338, Eylül 1977, Yıl: 28, Cilt: 17, s. 8092-8094.

34. “Olaylar ve Halk Şiiri Yazar Aydın Şairler: Artvinli Mehmed Edip (Dinç) Beğ’in Tarihi 1914-1915 Batum Destanı”, Sayı: 345, Nisan 1978, Yıl: 29, Cilt: 18, s. 8283-8285.

M. Fahrettin Kırzioğlu, Kars’ın Fethi’nin 900. Yılı sebebiyle TFA Dergisinin Ağustos 1964 ayı 181. Sayısının “Selçuklu-Kars Özel Sayısı” olarak çıkarılmasına da önayak olmuştur. Derginin sahibi Rahmetli İhsan Hınçer’i bu özel sayı için ikna etmiştir. Bu özel sayıdaki bütün yazıları Fahrettin Kırzioğlu toplamıştır. Özel sayıda kendisinin 3 ayrı yazısı ile birlikte; Mürsel Köse (2 yazı) M. Ilgar, Sadi Yaver Ataman, Mehmet Gökalp, Dursun Ceylani Kılıç, Karşlı M. Kuzu (2 yazı), Nejat Birdoğan, Banıçiçek Kırzioğlu’nun yazıları yayımlanmıştır.

Sözün burasında şunu söylemek isterim ki TFA Dergisinde, Ülker Kırzioğlu ve Banıçiçek Kırzioğlu adlarıyla iki yazı daha yayımlanmıştır.

Bu yazılar da M. Fahrettin Kırzioğlu’na aittir. Takma adla yayımladığı iki yazının künyesi de şöyledir:

1. “Ülker KIRZIOĞLU; Kars Folklorundan Derlemeler: Kars’ta Söylenen Maniler”, Sayı: 335, Haziran 1977, Yıl: 28, Cilt: 17, s. 8025-8026.

2. “Banıçiçek KIRZIOĞLU; Kars İli ve Çevresindekilere Göre: Kızılalma”, Sayı : 181, Ağustos 1964, Yıl: 16, Cilt: 9, 3501-3502

Not: Selçuklu-Kars Özel Sayısı.

M. Fahrettin Kırzioğlu yazılarında çok çeşitli müstear adlar kullanmıştır: M. Kuzu, Mamaşlı M. Kuzu, Karşlı M. Kuzu, M. Ilgar, K. Mehmet Ilgar, Serhatlaroğlu, Timuçin, Karsaklı, M. Karsaklı, Mehmet F. Karsaklı vb.

“Selçuklu-Kars Özel Sayısı”nda M. Fahrettin Kırzioğlu takma (müstear) adla 3 yazısı daha yayımlanmıştır. Bu yazılar şunlardır:

1. M. ILGAR, “*Karşlı Halk Şairlerinden: Derunî (Torunî)*”, Sayı: 181, Ağustos 1964, Yıl: 16, Cilt: 9, s. 3482.
2. Karşlı M. KUZU; “*Kars’ta Yerli Halk Kılıkları*”, Sayı: 181, Ağustos 1964, Yıl: 16, Cilt: 9, s. 3490-3493.
3. Karşlı M. KUZU; “*Karşlı Halk Şairlerinden; Âşık Tüccarî (1720-1805)*”, Sayı: 181, Ağustos 1964, Yıl: 16, Cilt: 9, s. 3499-3501.

Buna göre M. Fahrettin Kırzioğlu’nun TFA Dergisinde yayımlanan yazılarının toplamı 39’dur.

M. Fahrettin Kırzioğlu hocanın çok çeşitli dergilerde, gazetelerde, yıllıklarda, bildiri kitaplarında; derlemeleri, makaleleri, araştırmaları ve bilimsel yazıları yayımlanmıştır. Onun bu çalışmalarının tümünü, benim bu tarama çalışması ile bütünlendirmek gerektiğine inanıyorum. Yani M. Fahrettin Kırzioğlu bibliyografyası yapılması zamanının geldiğini ve hatta geçtiğini söylemek mümkündür. M. Fahrettin Kırzioğlu hocanın bilimsel gücünün, yaptığı çalışmaların değeri o zaman anlaşılacaktır.

FARKLI BİR COĞRAFYA'DAN BALKANLARA BAKIŞ: KIBRISLI HARİD FEDAİ'NİN BALKANLAR ARAŞTIRMALARI

A VIEW OF THE BALKANS FROM A DIFFERENT GEOGRAPHY: BALKANS RESEARCH OF CYPRIOTE HARİD FEDAİ

ВЗГЛЯД НА БАЛКАНЫ СО СТОРОНЫ: БАЛКАНСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ХАРИДА ФЕДАИ ИЗ КИПРА

Feyyaz SAĞLAM*

ÖZ

Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu bölgeleri tarihte ve günümüzde milletlerin ve dillerin iç içe yaşadığı bir coğrafya olagelmıştır. Asırlarca Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi bir sahası olan Balkanlar'da Türkçe'nin ve Türk Edebiyatı'nın ağırlıklı bir konumu, etkisi söz konusudur. Bu potansiyel paralelinde Balkanlar üzerine uzmanlarca bilimsel çalışmalar yapılmıştır, yapılmaktadır. Bu çalışmaları yapanlara baktığımızda;

- a) Doğrudan Balkanlardan araştırmacılar
- b) Türkiye'den araştırmacılar
- c) Başka coğrafyalardan araştırmacılar

olmak üzere 3 gruptan bahsetmek mümkündür.

Kıbrıslı Türkolog, araştırmacı, yazar, şair merhum Harid Fedai de Balkanlar dışı coğrafyadan yetişmiş, Balkanlar üzerine önemli çalışmalar yapmış bir şahsiyettir. Onun çalışmalarını

- a) Doğrudan Balkanlarla ilgili olanlar
- b) Kıbrıs ve Balkanlar tarihi ilişkilerini ele alan çalışmalar

olmak üzere 2 grupta toplamak uygundur. Bildirimizde Harid Fedai'nin Balkanlar üzerine çalışmaları hakkında bilgiler sunulacak, değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler:Kıbrıs, Balkanlar, Dil, Edebiyat, Tarih.

* Emekli Öğretim Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Türkçe Bölümü, KIBATEK/Türkiye Onursal Başkanı. İzmir/TÜRKİYE
(kibatekfs@gmail.com)

ABSTRACT

Balkans, Caucasus and Middle East regions have been and still are geographies in which the nations and languages live together. As the Balkans had been one of the central areas of the Ottoman Empire for centuries, Turkish and Turkish literature have a heavy influence over this geography. In line with this potential there have been scientific studies on Balkans by the experts. When these researchers are examined, it is possible to state that they can be grouped in 3 as follows:

- a) Researchers that are directly from the Balkans
- b) Researchers from Turkey
- c) Researchers from other geographies.

HaridFedai, a Cypriote Turcologist, researcher, author and poet, is one of those who had lived outside of the Balkans but had produced many significant research on this geography. It is convenient to group his research into 2 as follows:

- a) The research that are directly on the Balkans
- b) The research that focus on the historical relationships between Cyprus and the Balkans.

In this proceeding information on Balkans research of Harid Fedai will be presented and a review will be carried out.

Key Words:Cyprus, Balkans, Language, Literature, History.

I. GİRİŞ:

Bilindiği üzere Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu bölgeleri tarihte ve günümüzde milletlerin, dillerin ve kültürlerin iç içe yaşadığı bir coğrafya olagelmıştır. Asırlarca Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi bir sahası olan Balkanlar'da Türkçe'nin ve Türk Edebiyatı'nın ağırlıklı bir tarihi, konumu, etkisi söz konusudur. Bu potansiyel paralelinde Balkanlar üzerinde yerli (Türk) yabancı uzmanlarca çok sayıda bilimsel çalışma yapılmıştır, yapılmaktadır. Bu çalışmalarını yapanlara baktığımızda;

- a) Doğrudan Balkanlar'dan araştırmacılar
 - b) Türkiye'den araştırmacılar
 - c) Başka coğrafyalardan araştırmacılar
- olmak üzere 3 ana gruptan bahsetmek mümkündür.

Kıbrıslı araştırmacı, yazar, şair, öğretim görevlisi, Türkolog, bürokrat Harid Fedai de Balkanlar dışı coğrafyadan yetişmiş, örnekleyeceğimiz gibi Balkanlar üzerine önemli kalıcı bilimsel çalışmalar yapmış bir şahsiyettir. Bu bildirimizde Harid Fedai'nin ayrıntılı biyografisini vermeye gerek duymuyoruz. Türkoloji ile uzaktan yakından ilgisi olan herkes merhum Harid Fedai'yi az ya da çok ama mutlaka tanımaktadır. Biz sadece doğum ve ölüm tarihlerini hatırlatmakla yetineceğiz. (Doğum: 12 Ekim 1930 Lefke / Ölüm: 13 Ekim 2017, Lefkoşa, KKTC)

II. METİN:

Harid Fedai araştırmalarını Kıbrıs eksenli yapmakla birlikte Kıbrıs-Türk Dünyası edebî, tarihî, kültürel ilişkilerine de özellikle dikkat etmiş, ulaştığı sonuçları bilim dünyasının bilgi ve istifadesine sunmuştur. 1990 yılında Lefkoşa'da uluslar arası katılımı düzenlenenen (alanında KKTC'de ilk diyebileceğimiz) “Çeşitli Türk Toplamları Arasında Dil ve Kültür Bağ Sempozyumu” adlı bilimsel toplantıya sunduğu “Yüzyılımızın Başlarında Kıbrıs-Dış Türkler İlişkisi” başlıklı bildirisinde Kıbrıs-Balkanlar tarihî-edebî ilişkilerine de dikkat çekmiştir. Bu çalışmasında 19. yüzyılda Kıbrıs'ta yayınlanan Akbaba gazetesıyla Filibe'de yayınlanan Gayret, Rusçuk'ta yayınlanan Balkan gazeteleri arasındaki iletişim ve işbirliğinden bahseder. Kıbrıs'ta ilk Türk gazetecisi diye tanınan Ahmet Tefik Efendi'nin dış Türklerle, Balkanlarla ilgilenen, tanınan, takdir edilen bir aydın olduğunu da aynı bildirisinde ifade etmiştir. (Fedai 1991,32-34)

Harid Fedai aynı zamanda çeşitli vesilelerle Türk Dünyası'nı tekrar tekrar gezmiş, dolaşmış bir aydıındı. Bu çerçevede Balkanları, Kafkasları, Orta Asya'yı da gezmiş, bu coğrafyalarda kalıcı dostluklar edinmiş, gözlem ve araştırmalar yapmış bir Türkolog'du. Yukarıda belirttiğimiz gibi Kıbrıs-Türk Dünyası tarihî, edebî, kültürel ilişkileri üzerine öncü çalışmaları zamanla dikkati çeken ufuk açıcı bir yoğunluğa ulaşmıştır. Kıbrıs-Balkanlar alanında arka arkaya bildirileri, makaleleri ve hatta şiirleri ile gündeme gelmiştir.

Bir Kıbrıs Türkü olarak kendisinin Balkanlar üzerine çalışmalarını ele almadan önce bir husus üzerinde özellikle durmak uygun olacaktır. Harid Fedai sağlığında Kıbrıs ve Balkanlarla ilgili olanları da dahil olmak üzere tüm araştırmalarının kitaplaşması arzusu içinde olmuştur. Bu bağlamda bildirileri “Kıbrıs Türk Kültürü Bildirileri” (2002) (Fedai 2002) ve “Kıbrıs Türk Kültürü Bildirileri II” (2003) (Fedai 2003) adıyla iki cilt halinde; “Kıbrıs Türk Kültürü Makaleleri 1” adlı kitabı ise 2005 yılında yayınlanmıştır.(Fedai 2005) KKTC'de faaliyet gösteren Samtay Vakfı 2004 yılı araştırma kitap ödülü alan bu kitabın kapağında 1 numara olarak belirtilmesi, makalelerle ilgili 2. cildinin de hazırlanmakta/planlanmakta olduğu anlamına gelmektedir. Zira bu kitaplara girmeyen makale ve bildirileri (veya bu 3 kitabın yayınından sonra yazdığı/sunduğu çalışmaları da) mevcuttur.

Bu konuda kızı İley Fedai Taşkın Hanım'la yaptığımız görüşmede bu tarz çalışmalarının da kitaplaşmasının plânlandığını memnuniyetle öğrendik. Biz bu çalışmamızda Harid Fedai'nin şahsi arşivimizden tespit edebildiğimiz çalışmalarını, müşterek dostumuz Dinçer Kaya'nın ve İley Fedai Taşkın'ın ulaştırdığı bilgileri topluca ele alıp değerlendirmeye çalışacağız. Neticede Harid Fedai'nin çalışmalarını konumuz (bildirimiz) açısından ana hatlarıyla

a) Doğrudan Balkanlarla ilgili olanlar

b) Kıbrıs-Balkanlar tarihi, edebî ilişkilerini ele alan çalışmalar olmak üzere 2 grupta tasnif edip, incelemek uygun olacaktır.

A) Doğrudan Balkanlarla İlgili Çalışmaları:

Kıbrıslı Harid Fedai'nin doğrudan Balkanlarla ilgili çalışmaları 1996-2015 yılları arası ortaya koyduğu bildiri ve makalelerden (ayrıca 2 şiirden) oluşmaktadır. Bu yazımızda tespit edebildiğimiz kadarıyla 16 bildiri ve makaleyi liste halinde sunmak uygun olacaktır. Ancak yazımızı teknik ayrıntılara boğmamak ve hacmini zorlamamak adına sadece çalışmanın ismini ve bildiri ise sunulduğu şehir ve ülkeyi belirtmekle yetineceğiz. (Tabii ki bu çalışmalarla ilgili daha ayrıntılı bilgilere ulaşmak isteyenler literatüre başvurabilirler.)

1. "Mihaloğlu Ali Bey Gazavât-name'sindeki Özdeyişler ve Deyimler", Prizren, Yugoslavya

2. "Rumeli'de Türkçe Ad, Soyad ve Yer Adları", Münih, Almanya

3. "Drina Köprüsü Romanındaki Başlıca Olaylar, Kişiler ve Başkaca Türkçe Kelimeler", Zagreb, Hırvatistan

4. "Osman Âdil Bey Of Rumelia'a Art Of Writing And His Novels", Ohri, Makedonya

5. "Vidâdî'den Bir Destan: Dâsitân-ı Üşkotralı", Ankara

6. "Rumeli Handî'den Bir 'Tarih', Bir Yergi", Edirne

7. "Necati Cumalı'dan Bir Rumeli Hikâyesi: Evimiz", Ohri, Makedonya

8. "Sersem Ali Baba ve Koyun Baba Konulu Şiirler", İzmir

9. "XIX. Yüzyılda Rumeli Şairlerinden Bir Göldeste", Bükreş, Romanya

10. "Rumelili Handî'nin Dinî, Tasavvufî Şiirleri", Münih, Almanya

11. "Tuna'dan Batı'ya Yazarının Romanya İzlenimleri", Ankara

12. "Selânikli Osman Âdil Bey'in İlk Romanı: Vanda", Üsküp, Makedonya

13. "Rumeli Divan Şairi Beyitlerinde Rumeli Güzelleri", Ohri, Makedonya

14. "Urumeli Tarihimizden Bir Yaprak: Temeşvarlı Osman Ağa'nın Hatıraları", Köstence, Romanya

15. "Rumeli'nde Bir Gezi-Anı Kitabının Tanıtılması", Münih, Almanya

(Bu bildiri hazırlanmış ancak Harid Fedai'nin mazereti nedeniyle toplantıya katılamaması sonucu sunulamamıştır. F.S.)

16. "Selânik'ten Bir Roman: Züleyha", Prizren, Kosova

Harid Fedai'nin yukarıda sıralamaya çalıştığımız doğrudan Balkanlarla ilgili bildiri ve makalelerinin tamamı derinlikli bilimsel çalışmalardır. Bunları tek tek ele alıp irdelemeye mezun değiliz, gerek de yoktur. Sadece 9-11 Ekim 1998 tarihlerin-

de Prizren’de düzenlenen “Prizrenli Sûzî Gazavât Nâme’sinin 500. Yılı ve Prizren ile Çevresinde Türk Kültürü Sempozyumu”na sunduğu “Mihalioglu Ali Bey Gazavât-name’sindeki Özdeyişler ve Deyimler” başlıklı bildirisi üzerine bir iki söz söylemekle yetineceğiz. (Recepoglu 2000, 9-37) Bu bildiri içerik açısından öncelikle Kıbrıslı Harid Fedai’nin Balkanlar’da, Balkanların Türkçe kalelerinden Prizren’de düzenlenen Sûzî Çelebi’nin 500. Yılı’nı anma etkinliklerine gösterdiği millî ilgiyi ve heyecanı ortaya koymaktadır. Ardından toplantının yapıldığı tarih ve toplantının düzenlendiği şartlar açısından önemlidir. Çeşitli ülkelerden toplantıya katılacaklarını teyid eden bilim adamlarının ortaya çıkan olumsuzlukları gördükten sonra arka arkaya mazeret bildirip katılmaktan vazgeçtikleri bir ortamda Harid Fedai’nin tüm tehlikeleri, riskleri göze alarak o günlerde maceralı bir yolculuktan sonra Prizren’e ulaşip toplantıya katılması çok büyük bir cesaret göstergesidir. Bölge dışından etkinliğe katılan tek bilim adamı olması; cesareti, kararlılığı Kosova Türklerince büyük takdirle karşılanmıştır. Konuyla ilgili o dönemde basına yansıyan haberlere baktığımızda Harid Fedai’nin bu davranışının ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan “Kanlı Kosova’dan Bir Kültür Olayı” başlıklı haber o günlerde Prizren’deki mevcut durumu açıkça ortaya koymaktadır. (Bülten 1998, 3) Bu noktada dikkati çeken bir diğer ayrıntı da şudur: Bu sempozyumun daha sonra yayınlanan kitabına baktığımızda Harid Fedai’nin bildirisinin 32 sayfalık kapsamlı bir araştırma (yani bir kitapçık olabilecek hacimde) olduğu, bu konuyu ve toplantıyı ne oranda ciddiye aldığı, kendisinin Balkanlar hassasiyeti vb. rahatlıkla anlaşılabilir. . .

B) Kıbrıs-Balkanlar Tarihî, Edebî İlişkileri ile İlgili Çalışmaları:

Harid Fedai araştırmalarında mensubu olduğu Kıbrıs Türkleri’nin tarihte Anadolu’yla, Rumeli’yle (Balkanlarla), Orta Doğu’yla, Kafkaslar’la edebî ilişkilerini ortaya çıkarmaya, incelemeye ve günümüzle bağlantılarını kurmaya çalışmıştır. Bu çerçevede kendisinin “Kıbrıs-Balkanlar” tarihî, edebî ilişkileri alanındaki bildiri ve makalelerini de yine teknik ayrıntılara girmeksizin sunulduğu şehir ve ülke kaydıyla sıralamakta yarar var:

1. “Yüzyılımızın Başlarında Kıbrıs-Dış Türkler İlişkisi” Lefkoşa, KKTC
2. “Kıbrıslı Âşık Kenzî’de Rumeli Coğrafyası”, (Prof. Dr. Umay Günay Armağanı, Ankara)
3. “Kıbrıslı Âşık Kenzî’nin Rumeli Destanları”, Üsküp, Makedonya
4. “Kıbrıslı Âşık Kenzî’nin Şiirlerinde Rumeli’deki Yer, Yapı ve Kişi Adları” Ohri, Makedonya
5. “Handî Divanı’nda Rumeli ve Kıbrıs’a Değgin Beyitler”, Manisa
6. “Kıbrıs Adasının 1571 Tarihinde Osmanlılar Tarafından Fethinde Rumeli Beyleri’nin Katkıları”, Mostar, Bosna-Hersek
7. “Kıbrıslı Âşık Kenzî’nin Başka Destanları”, (Erdem Dergisi, Aydın Sayılı Özel Sayısı, Ankara)
8. “Teselya Savaşına Dair Bir Destan”, Balıkesir (Destan Kıbrıslı gazeteci Ahmet Tevfik Efendi’nindir)
9. “Ahmet Tevfik Efendi’nin Teselya Şiirleri”, Üsküp, Makedonya

SONUÇ

Kıbrıs Türkü Harid Fedai bir Balkanlı gibi (hatta bir Balkanlıdan daha çok) Balkanlara, Balkan Türklüğü'ne, Türkolojisi'ne milli bir ilgi ve heyecanla ölünceye dek hizmet etmiştir. Bu konudaki bildirilerini vatani KKTC'de, anavatanı Türkiye'de (Ankara, İzmir, Edirne, Manisa, Balıkesir), Kosova'da (Prizren), Makedonya'da (Üsküp, Struga, Ohri), Romanya'da (Bükreş, Köstence), Bosna Hersek'te (Mostar), Hırvatistan'da (Zagreb) ve Almanya'da (Münih) bilimsel toplantılarında sunmuştur. Bildirileri orijinal konularda olup, bilim dünyasını ve Balkanlar kamuyunu aydınlatmıştır. Tarihe ve edebiyata karşı engin bilgisi, tecrübesi ve ufkuyla büyük takdir toplamıştır. Bu konuda bildiri ve makalelerinin bir bölümü kitaplarına girmiş olmasına rağmen vefatından sonra kitaplaşma sırası bekleyen (yine Balkanlarla ilgili) veya arşivinden henüz ortaya çıkmayan yarım çalışmalarının da olması muhtemeldir...

Diğer yandan tek şiir kitabı **Koza**'da yer alan Balkanlar'da yazılmış iki şiirini de unutmamak gerekir. Ohri'de 1994 yılında yazdığı "Makedon Güzeli" ve 1997 yılında Manastır'da yazdığı "Ohri Söylemleri" başlıklı şiirleri kendisinin Balkanlara sadece bilim adamı olarak değil; bir gönül adamı, bir şair olarak da yaklaştığını ortaya koymaktadır.* (Fedai 1997)

Bildirimizin sonunda Harid Fedai'nin Balkanlarla ilgili doğrudan ve dolaylı çalışmalarının müstakil bir kitapta toplanıp yayınlanmasının ahde vefa dışında Balkanlar Türkolojisi açısından olduğu kadar; Kıbrıs Türkleri – Balkan Türkleri edebî ilişkileri açısından da önemli, kalıcı bir köprü işlevi göreceğini belirtmeyi uygun buluyoruz.

KAYNAKLAR

1. FEDAİ Harid, "Yüzyılımızın Başlarında Kıbrıs-Dış Türkler İlişkisi", Yeni Kıbrıs, Haziran Temmuz 1991, C:VIII, No:3, s.32-34, Lefkoşa, KKTC
2. FEDAİ Harid, *Kıbrıs Türk Kültürü Bildirileri I*, 2002, Ankara
3. FEDAİ Harid, *Kıbrıs Türk Kültürü Bildirileri II*, 2003, Ankara
4. FEDAİ Harid, *Kıbrıs Türk Kültürü Makaleleri I*, Samtay Vakfı Yayınları, 2005, Lefkoşa, KKTC
5. RECEPOĞLU Altay Suroy (Haz.), *Prizrenli Sûzî'nin 500. Yılı*, (Bildiriler, Bilgiler, Belgeler), Türk Yazarlar Derneği Yayınları: 2, 2000, s.9-37, Prizren, Kosova
6. *Kanlı Kosova'da Bir Kültür Olayı*, Türk Yazarlar Derneği Bülteni, S:3, Ocak 1998, Prizren, Kosova
7. FEDAİ Harid, *Koza*, 1997, İstanbul

EK:

Yukarıdaki yazıda bilimsel yanını Balkanlar boyutuyla kısmen anlatmaya çalıştığım merhum hocam Harid Fedai ile 1990'lı yıllardan vefatına kadar süregelen karşılıklı saygıya, sevgiye dayalı bir iletişimimiz, dostluğumuz olageldi. Kişiliğinden, bilgisinden, geniş ufkundan, hitabet gücünden, şairliğinden, insanlığından oldukça etkilendim. Böyle nezih bir insanla dost olmaktan onur duydum. Kendisiyle yıllarca edebî konularda mektuplaştık. Çok değerli bilgilere haiz bu mektupların ikisini **Edebî Mektuplar** kitabımda okurlarla paylaştım, diğerlerini de ileride değerlendirebilmek arzusuyla arşivimde saklıyorum. Mektuplar dışında kendisiyle hemen hemen her ay düzenli uzun telefon görüşmelerimiz de olmaktaydı. KKTC'de, Türkiye'de, Balkanlar'da, Avrupa'da nice unutulmaz anılarımız yüreğimizde hâlâ canlıdır.

Kendileriyle Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'nın "Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi" projesinde birlikte çalıştık. Bu serinin 9. cildi ortak çalışmamız olan "Batı Trakya ve Kıbrıs Türk Edebiyatı" adıyla 1997 yılında Ankara'da yayınlanmıştır.

Harid Fedai 1998 yılında İzmir-Gazimağusa olarak kuruluşunu gerçekleştirdiğimiz KIBATEK projemize ilgi duydu, kurucu üyelerimiz arasında yer aldı. KIBATEK'te Şubat 2001 tarihinde yaşanan olumsuz gelişmelerden sonra da daima yanımızda oldu, dostluğunu sürdürdü, destek oldu. İzmir (1998, 2005, 2006, 2009, 2016), İstanbul (2014), Almanya-Münih (2005, 2007) uluslararası KIBATEK etkinliklerimize ve uluslararası şiir şölenlerimize katıldı. Meşguliyeti ve mazereti nedeniyle bizzat katılmadığı toplantılarımıza da daima KKTC'den bir temsilcinin gelmesini sağladı, yardımcı oldu. KIBATEK olarak davetimiz ve organizasyonumuz üzerine 11 Nisan 2006 tarihinde Dokuz Eylül Üniversitesi'nde öğrencilerimize Divan Edebiyatı üzerine konferans verdi. 2009 Uluslararası KIBATEK Edebiyat Ödülümüzü İzmir'de kendilerine görkemli bir törenle vermiştik. KIBATEK olarak vefatı sonrası 21 Ekim 2017 tarihinde Konak Belediyesi'nde, 16 Ekim 2018 tarihinde de Kıbrıs Türk Kültür Derneği İzmir Şubesi'nde olmak üzere iki anma toplantısı gerçekleştirdik. Merhuma ithafen yazdığım bir dörtlülle bu bölümü tamamlayalım:

-Harid Fedai Hocam'a-

*O ki ilmin fedaisi, "Koza"da şiirin has sesi
Özge bir âdemdir özge, bu fâni âlemde kendisi
Hilmi Efendi, Kenzî, Handî nice dîvân arasında
Harid Hocam tekdir, Kıbrıs'ın son Osmanlı efendisi...*
1998, Lefkoşa, KKTC

ÂŞIK ŞENLİK'İN ZEHİRLLENME OLAYINA TARİHSEL BAKIŞ

HISTORICAL OVERVIEW OF ASHIK SENLİK'S POISONING EVENT

ИСТОРИЧЕСКИЙ ВЗГЛЯД НА ОТРАВЛЕНИЕ АШЫКА ШЕНЛИКА

Erkan ÇELİK*

ÖZ

Âşık Şenlik (1850-1913); 93 Harbinden (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) sonra 40 yıla yakın Rus işgali altında kalan Doğu Anadolu'da Kars ve çevresinde Çıldır'da yaşamış bir âşıktır. Âşık Şenlik çok sayıda sağlığında âşık yetiştirmiştir. Bu yazıda Şenlik'in yetiştirdiği âşıkların bir listesi verilmektedir. Ayrıca "Âşık Şenlik Kolu" diyebileceğimiz, Şenlik sanatını ve tarzını, geleneğini devam ettiren Doğu Anadolu âşıkların da uzun bir listesi yazılmıştır. 66 âşığın adı verilerek bunların Âşık Şenlik Kolu'na mensup olabileceği anlatılmaktadır.

1913 yılında Âşık Şenlik'in bir rivayete göre Revan'da yapılan bir toy (düğün)'da, bir rivayete göre İran-Tebriz'deki bir düğünde kendisini çekemeyen, kıskanan Ermeniler tarafından zehirlendiği bu yazıda anlatılmaktadır.

Yazıda ayrıca, Âşık Şenlik'in yaşadığı dönem ile doğmadan önceki dönemlerde, bugünkü Ermenistan, İran topraklarının önemli bir bölümünün Türklere ait olduğu tarihi gerçekler ortaya konarak anlatılmaktadır. Hatta bu toprakların Hanlar, Beyler ve Şahlar tarafından yönetildiği de ortaya konmaktadır.

Yazıda ayrıca Âşık Şenlik'in 93 Koçaklaması adı verilen, Gönüllü Atlı Türk Milis Kuvvetlerine dağıtılan şiirin önemi ile işgal edilen Çıldır'ın Leçeni (Kaymakam) Türk düşmanı olan Ermeni Andon'a "Men Allah'tan Al'Osman'ı İsterem" dönerayaklı koçaklamanın hikâyesi de anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Âşık Şenlik, Revan, İran-Tebriz,zehirlenme, Ermeni Leçen Andon, 93 Koçaklaması, âşık çıraklar, Şenlik kolu âşıkları.

* İl halk Kütüphanesi Müdürlüğü- Teknisyen. Balıkesir/TÜRKİYE
(erkancelik7536@gmail.com)

ABSTRACT

Ashiq Senlik was a minstrel (1850-1913); who lived after the 93 War (1877-1878 Ottoman-Russian War), in Kars and its surroundings in Cildir, in Eastern Anatolia, which was under Russian occupation for nearly 40 years. Ashiq Şenlik trained many lovers during his lifetime. In this article, a list of minstrels raised by Senlik is given. In addition, a long list of Eastern Anatolian minstrels, who we can call the "Ashiq Senlik Branch", who continue the art, style and tradition of Senlik, has been written. The names of 66 minstrels are given and it is explained that they may be members of the Ashiq Senlik Branch.

In this article, it is told that Ashiq Senlik was poisoned by the jealous Armenians, who, according to a rumor, was at a wedding (wedding) held in Revan in 1913, and according to another rumor at a wedding in Tabriz, Iran.

The article also presents the historical facts that a significant part of the lands of today's Armenia and Iran belonged to the Turks, in the period when Ashiq Senlik lived and in the periods before he was born. It is even revealed that these lands were ruled by Khans, Beys and Shahs.

Also in the article, the Lechen (District Governor) of Cildir, who was invaded by the importance of Ashiq Senlik's poem called Epic Folk Poem 93 (93 Kochak-lama) and distributed to the Volunteer Mounted Turkish Militia Force, to Armenian Andon, the Turkish enemy, epical folk poem of "Men Allah'tan Al'Osman'ı İstetrem" with the doner-rhythim poem is also told.

Key Words: Ashiq Senlik, Revan, Iran-Tabriz, poisoning, Armenian Lecen Andon, Epical Folk Poem 93 (93 Epical Folk Poem), minstrel apprentices, Senlik Branch Ashiqs.

Kırk yıldan fazla âşıklık yapan Âşık Şenlik (1850–1913) çok sayıda çırak yetiştirmiştir. **Yetiştirdiği çırakların bazıları şunlardır:**

- 1- Bala Kişi: Şenlik'in saz ustası Âşık Nuri'nin oğludur.
- 2- Âşık Mevlüt: Çıldır ilçesine bağlı Baltalı köyündendir.
- 3- Âşık İbrahim (Artar): Arpaçay ilçesine bağlı Gülyüzü (Pehreşen) köyündendir.
- 4- Âşık Kasım: Âşık Şenlik'in oğludur.
- 5- Âşık Namaz: Âşık Şenlik'in oğludur.
- 6- Bala Memmed: Şenlik Babanın İran'da zehirlenmesine neden olan çıraktır.
- 7- Âşık Hüseyin: Arpaçay ilçesine bağlı Doğruyol (Cala) köyündendir.
- 8- Âşık Mehmet: Âşık Şenlik beldesinde (Suhara) yaşamıştır.

9- Âşık Asker: Çıldır ilçesine bağlı Âşık Şenlik beldesinde (Suhara) yaşamıştır.

10- Âşık Süleyman: Çıldır ilçesine bağlı Âşık Şenlik beldesinde (Suhara) yaşamıştır.

11- Âşık Şaban : 93 harbinde Topçu Çavuş'u olarak Osmanlı ordusunda askerlik yapmıştır.¹

12- Âşık Nesip: Güllü Bulak köyü-Akbaba'da yaşamıştır.

13- Âşık Gülistan: Son Çırağı'dır. Arpaçay ilçesine bağlı Koçköy'ündendir. Merhum Murat Çobanoğlu'nun babası'dır.

Âşık Şenliğin, yanında uzun süre çıraklık yapan Bala Memmed'tir. Bala Memmed 5-6 yıl Şenliğin yanında çıraklık ettikten sonra Şenlik'ten izin ister, Şenlik de ona, "Artık usta oldun, şimdi senin ektiğin bağlarda meyve toplama zamanındır, gidebilirsin" der. Helalleşir, Bala Mehmet ustasının elinden öper ve Erivan'ın İreyhanlı (Reyhanlı) köyüne, yani kendi köyüne yerleşir.

Şenlik Kolunda yer alan âşıkların başlıcaları ve bu âşıkların yöreleri şöyledir:²

Abbas Seyhan : Susuz-Yolboyu

Arif Tellioğlu : Telek-Arpaçay

Bala Kişi: Levis-Akbaba(Gürcistan)

Baba Mehmet: İran Azerbaycan'ı

Çerkez Usta: (Gölbelen) -Çıldır

Dursun Durdağı : Gediksatılmış-Çıldır

Fikret: Suhara (Yakınsu- Âşık Şenlik) -Çıldır

Gazeli: Suhara (Yakınsu- Âşık Şenlik)-Çıldır

Gülistan: Koçköy-Arpaçay

Günay Yıldız: Karahan-Akyaka

Hakkı Baydar : Kars

Hasta Hasan : Havet-Gürcistan (Şenlik'in ustasının ustası)

Hikmet Arifi Ataman Demirdöver: Posof (Müdamî'nin oğlu)

Hüseyin Taşbaşı : Çıldır (Arpaçay)

İbrahim Gülyüzü: Çıldır (Arpaçay)

İlgar Çiftçioglu : Taşdere-Arpaçay

İlyas Kaya :Gehreşen- (Bozyiğit) Çıldır (Arpaçay)

İslâm Erdener : Kümbetli-Kars

İsrafil Urta: (Gölbelen) -Çıldır

İlhami Demir: Arpaçay

Kasım: Suhara-Çıldır

Mahmut Karataş: Kars

¹ Âşık Ömer Dumanoglu- Arşivi

² http://dogankaya.com/fotograf/asik_kollari.pdf

Mehmet Hicranî: Taşdere-Arpaçay
Metin Bektaş : Benliahmet-Kars
Mevlüt Doğruyol: Çıldır (Arpaçay)
Muhlis : Taşbaşı-Çıldır (Arpaçay)
Murat Çobanoğlu : Koçköy-Arpaçay
Murat Yıldız : Karahan-Akyaka
Mürsel Sinan : Dikme-Kars
Namaz : Suhara (Yakınsu- Âşık Şenlik) -Çıldır
Nesip Akbabalı : Çıldır
Nuri : Şahinoğlu : Adiller-Ermenek
Nuri : Lebis-Ahılkelek
Nuri : Suhara-Çıldır
Nusret Yurtmal Kars
Rüstem Alyansoğlu : Baykara-Selim
Sadrettin Ulu : Kümbet-Arpaçay
Salih : Suhara (Yakınsu- Âşık Şenlik) -Çıldır
Şah İsmail : Kars
Şeref Taşlıova : Gülyüzü-Çıldır
Şevki Halıcı : Akçakale-Çıldır
Yılmaz Şenlikoğlu: Suhara (Yakınsu- Âşık Şenlik) -Çıldır¹
Sabri Şimşekoğlu: Doğruyol- Kars
Ömer Dumanoglu: Arpaçay
Tünay Aksu: Damlıca- Çıldır
Mehmet Oktay: Çıldır
İsrafil Uzunkaya: Eşmepınar köyü- Çıldır
Gültekin Bulut: Arpaçay
Maksut Koca: Arpaçay
Gökmen Dursun: Doğruyol-Arpaçay
Yener Yılmazoğlu: Çıldır
Ayhan Şimşekoğlu: Doğruyol- Arpaçay
Ercan Şimşekoğlu: Doğruyol- Arpaçay
Erzade Kapan : Azat- Kars
Korkmaz İkan: Çıldır
Veysel Şahbazoğlu : Üçpınar- Akyaka
Ensar Şahbazoğlu : Kars
Selahattin Dünder : Dikme-Kars
İrfan Erdağı : Taşlıdere- Arpaçay
İrfan Eyüpoğlu : Koçköy- Arpaçay
Emrah Naroğlu : Akyaka- Kars
Faruk Erdoğan : Sazlısu köyü- Çıldır
Mansur Alyansoğlu : Kars
Zikri Topal: Suhara-Âşık Şenlik köyü-Çıldır
Orhan Üstündağ : Ardahan

Vahit Köroğlu : Ardahan

Türk âşıklık geleneğinde ozanlar zincirinin önemli kolunu oluşturan Âşık Şenlik'in (1850-1913) zehirlenerek öldürülmesi konusunda yazılı kaynaklarda ve Âşık Şenlik koluna mensup Âşıkların anlatımına göre iki görüş var.

1. Görüş : Âşık Şenlik'in Revan'da zehirlendiği
2. Görüş : İran- Tebriz' de zehirlendiği

Birinci ve ikinci görüşü Şenlik öncesi ve yaşadığı dönemi tarihsel ve coğrafi olarak ele alacağız. Âşık Şenlik dünyaya gelince Kars ve çevresi Osmanlı topraklarıydı. Sultan Abdülaziz dönemi (1861-1876) o sırada Rusya'da tahtta 1. Çar Nikolay (1855) bulunuyordu. 1877-78 Kars ve yöresi Ruslar tarafından işgal edildiği yıllarda Şenlik yirmi iki 22 yaşındaydı. Osmanlı İmparatorluğunun başında Sultan Abdülhamit Han (1876-1918) vardı Rusya yönetiminde 2. Çar Nikolay. Sınır, Sarıkamış-Karakurt'tu. Osmanlı tarafından Rusya tarafına pasaportla geçiş yapılırdı.

1828 yılında İran ile Rusya arasında yapına Türkmençay Antlaşması ile İran topraklarına geçişler de pasaportla yapılırdı.

Çıldır-Hozo Kent (Kuzukent) köyü 36 km. iniş- çıkışları da göz önünde bulundurursak yaklaşık 40 km., Çıldır- Revan arası 144 km.- 150 km., Çıldır- Hozokent (Kuzukent) arası kuşbakışı 36-40 km., Hozokent- Revan (Erivan) arası 125 km., Çıldır- Revan arası 244 km. olduğu (Araba Yolu), Çıldır- Tebriz arası karayolu olarak 581 km'dir. (7 sa.36 dk.) (Araba yolu)

Âşık Şenlik; Dini, milli, edebi şiir koşup söz söyleme başarısı, âşık havaları ve halk hikâyeleri oluşturma yeteneği, düşman işgali yıllarında memleketini terk etmeyerek halkıyla birlikte olma vefalığı, işgal güçlerine karşı mücadele verme kahramanlığı ile o, mükemmel bir Türk ozanı kişiliği sergilemiştir. Onun bunca gayret, meziyet ve nüfuzunu hazmedemeyen Ermeni âşıkları, onu sözleriyle, sazlarıyla yenemeyince Revan' da tertiplenen bir şölene davet edip zehirleyerek öldürmüşlerdir.

Âşık Şenlik'in Revan'a davet edilmesi, orada zehirlenmesi olayı bir halk hikâyesi haline dönüşerek günümüze kadar, gelmiştir. Âşık Şenlik'in yaşadığı tarihe bakmak lazım. Doğu Anadolu'nun ve Kafkasların Şenlik öncesi ve Şenlik dönemi tarihini kısaca hatırlamak yerinde olur.

İran hâkimiyetinde bulunan Büyük Azerbaycan, 20 Haziran 1747' de İran Şah'ın (Nadir Şah) öldürülmesinden sonra hanlıklara bölünür. Rusya, hanlıklara el atmaya, bu bölgeyi nüfuzu altına almaya başlar.

Azerbaycan hanlıkları, Rusya'nın gayretiyle, yarım asır birbirleriyle didiştikten sonra yorgun düşerler ve sonunda sırayla Rusya'nın hâkimiyetine girmeye mecbur kalırlar³.

1828 Türkmençay Antlaşmasından önce ki Revan Hanları

Mir Mehdi Han Kasımlı Afşar

(1747- 1752)

³ Kafkasyalı, Ali, Dr. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/2864/39119>

Halil Han	(1752- 1755)
Hasanali Kaçar Han	(1755- 1759)
Hüseyin Ali Han Kaçar	(1759- 1783)
Gulam Ali Han	(1783- 1784)
Ahmet Han	(1784)
Muhammet Han	(1784- 1805)
Mehti Kulu Han	(1805-1806)
Muhammed Han Marağai (Feth Ali Shahoğlu)	(1806-1807)
Hüseyin Kulu Han	(1807-1827)

1805’ te Gence Hanlığı, 1806’ da Kuba ve Bakü Hanlıkları, 1815’ te Şeki Hanlığı, 1820’ de Şirvan Hanlığı, 1822’ de Karabağ Hanlığı, 1828’ de Nahçıvan ve Revan Hanlıkları Çarlık Rusya’sının idaresine girer.

General Paskeviç komutasındaki büyük bir Rus ordusu Tebriz, Maraga, Urmiye ve Erdebil’i içine alan bu bölgeyi işgal eder ve Abbas Mirza’yı 22 Şubat 1828’ de “ Türkmençay Anlaşması”nı imzalamaya mecbur eder. Bu antlaşma ile Aras nehrinin kuzey tarafı Ruslara güney tarafı ise İran’a kalır. Azerbaycan ve İran Türklerinin dörtte üçü İran’da, dörtte biri ise Çarlık Rusya’sında kalır. 1850 tarihinde Revan ve Nahçıvan hanlığı lağvedilir.

Aras nehrinin kuzey tarafında bulunan Revan Hanlığı da Türkmençay Antlaşması gereğince Rusya’ya kalır.1828 tarihinde sırların belirlenmesi ile Rusya’dan İran’a geçişler vize (pasaport) ile olur.

Aşık Şenlik 1877-1878 yılında Ruslar Anadolu topraklarına girince Şenlik bu olay karşısında hemen 93 Koçaklamasını yazar ve yörede kurulan Gönüllü Atlı Türk Milis kuvvetlerine dağıtılır.

*Ehli İslam olan işitsin bilsin
Can sağ iken yurt vermen (y)iz düşmana
İsterse Uruset neki var gelsin
Can sağ iken yurt vermen(y)iz düşman*

Bu koçaklamadan da anlaşıldığı gibi yöredeki Türklerin birlikteliğini sağlayarak milli duyguyu daima diri tutarak Ruslara karşı mücadeleyi başlatmıştır.

1877-1878 tarihinde Rus Yönetimini Çıldır ilçesinde temsil eden Rus Leçenlik Andon Karabağlı ana dili gibi Türkçe konuşan bir Ermeni idi. Çıldır’da Rus hâkimiyetini tanıtmaya memur edilen Andon bir gün Kohas’ta (Saymalı) Gökçe (Göğçe) Ağanın oğlu İsmail’in düğününe (toy) gider. Köyden birisi köyde düğün yapıldığını Çıldır Leçenliğine (Kaymakam) ihbar yapar. Bunun üzerine akşam üzeri 50 kazak atlısı ile Gökçe Ağanın evini sardırdıktan sonra içeri girer. Girerken de bir saz sesi duyar. Andon yanında birkaç Kazak askeri ile sesin geldiği otağa girer. Orada bulunan ağalar ve halk hep birden ayağa kalkarlar. Çünkü Andon’u bazı ağalar ve halktan bazıları daha önce görmüştü. Bu sırada Aşık Şenlik’te bir köşeye çekilir. Elinde kılıç belinde tabanca ve arkasında Kazaklar bulunan Andon orada

bulunan halka açık bir Türkçeyle “Olanı işitmediniz mi ki bu yerlerden Türkiye gayıb oldu. Zurzuna’dan (Çıldır) Kaymakamınız gitti. Onun yerine Leçenlik’e Andon geldi. Sizlere söylenmedi mi bir yere yığılıp toplantı veya dernek (O tarihlerde halkın bir araya gelip toplantı yapmaları yasaklanmıştı) kurmayacaksınız? Sizde mi çoluk çocuğunuzu kılıçtan geçirtip sürgün olmak istiyorsunuz?” (Halk arasında gider gelmez tabir edilen sürgün yeri Sibiryası idi. Orada bulunan ağalar ve halk Andon ’un bu sözleri üzerine (korkarlar) ürperirler.

Daha sonra Andon “Burada az önce saz çalan âşık necoldu?” diye sorar. İlk sazsız sonra Andon’un isteği üzerine sazıyla ortaya çıkan Şenliğe Andon ”Âşık sizin Osmanlıyı Urus (Rus) buradan çıkardı. Bu kadar askerini kırdı, yesir (esir) etti. Rus çarı şimdi size yol, köprü şehirler yaptırmaya başladı, Sizden ne vergi ne de asker almıyor. (Rus Çarın amacı bazı yatırımlar yapıp Türk halkını Osmanlıdan soğutmaktı) Şimdi doğrusunu söyle bu devletlerin hangisi daha koçaktır. Hangisini daha çok istersin. Bunları bize sazin ile anlat.” Andon ‘un bilmediği bir şey vardı Âşık Şenlik başının gideceğini bilse dahi doğruyu söylerdi.

Şenliğin bu yönünü çok iyi bilen oradaki halk Şenliğe hiç olmazsa bu sefer çoluk çocuğa acıması için halk Şenliğe işaret eder. Hatta ev sahibi Şenliğin kulağına eğilip, “Sen bilirsən Şenlik ne yaparsan yap bu zalim Andon’u bize bulaştırma. Urus için bir şeyler söyle belki bu kâfir merhamete gele.” Sazına düzen veren Âşık Şenlik söze başlar. Her hanasında Andon ‘un sorduklarına karşılık verir.

Tarih sayfalarına altın harflerle yazılan bu Koçaklamasını Andon’a söyler.

Alır Âşık Şenlik bakalım ne der; yarıya kadar çekilmiş kılıç karşısında.

*Hulus-i kalbimden bilsen fikrimi,
Men Allah’tan Al Osman’ı isderem,
Merhamet sahibi İrahmi Gani,
Nesli Mürsel hüküm-i hanı isderem.*

Bu koçaklamayı söyler ve Andon kimseye bir şey demeden orayı terkeder.

“Büyük Ermenistan” kurma hayalini gerçekleştirme uğrunda geniş bir şekilde çalışan Ermeni Taşnak Komitesi, Anadolu’da birçok kiliseleri, köy manastırlarına varıncaya kadar silah ve cephane deposu haine getirmiş, yer yer çıkartılan isyanlarla komşu Türklerin kırılmasına ve Avrupa devletlerinin Türkiye işlerine karışmasına gayret eylemişti.

Kars iline kaçıp gelen ihtilalcı ve cani Ermenilere “Kakhdagan-Muhacir” diyen buradaki Ermeniler de teşkilata katılıyor, “Can-Fida” adlı fedai çeteleri kurarak köy yollarında ve şehirlerle kasabalarda تنها düşürdükleri Türkleri öldürüyor, soyuyor ve benzeri tecavüzlerde bulunuyorlardı. 1905 Şubat’ında Bakü ve Ekim’de Gence, 1906 Eylül’ünde de Revan, Karabağ ve Kazak (Tiflis-Gence arasında) bölgelerdeki yerli Türklere kavga açarak binlercesini şehit etmiş olan “Can-Fida” lara karşı Pasinler ile Eleşkirt gibi Kars iline komşu Erzurum topraklarında “Can- Bizar” teşkilatı kurarak Kars’ta ki yerli Türkleri de buradaki Şehbenderliğimiz ve uyanık yiğit kimseler vasıtası ile tetik tutup Silahlanmaya teşvik ediyordu. İşte bu karşılıklı hazırlıklar sırasında 1910 İlkbaharında Çıldırli Âşık Şenlik, Gümrü’deki Ermeni

Can-Fida teşkilatı başı komite reisine hitapla şu koçaklama destanını söyleyip yazdırarak, bir suretini posta ile “Canfidalarbaşı” olan Gümrü’deki Vağarşak-Ağa’ya ve birçok suretlerini de Kars köylerine yollamıştır.

Şenlik’in Müslüman Türk halkına zulüm eden Gümrülü (Ermeni) Varşak Ağa’ya gönderdiği koçaklama şöyle başlıyor:

“Millet Komitanı Vağarşak Ağa
Yığışan başına bir bölük ‘dığa⁴
Sabreyle başına gör neler gelir
Demek ki onlardan bir hüner gelir

Uyma Can- Fida’ya o kahdağana⁵
Bir gün şehrini verer talana
Ne Bakü’ye benzer ne de Şirvan’a
Hazır ol üstüne yüz min er gelir⁶

Bu mektubun gönderilmesinden üç yıl sonra 1913 yılının Haziran ayında, Revan Hanlığın da hanların ve beylerin hazırladıkları ve kırk gün kırk gece sürecek şölene davet edilir. Şölende yapılan önemli faaliyetlerin başında Türk ve Ermeni Âşıklar arasında yapılan yarışma gelir. Şenlik komşu hanlıklardan Revan Hanlığından katılan bütün Türk ve Ermeni Âşıkları yener. Hanlar ve beyler tarafından büyük ilgi görür. Ne yazık ki, Şenlik’in Revan Şenliklerine katılması onun sonu olur. Genel kanaate göre fanatik Ermeniler tarafından “vadeli ağı” ile zehirlenir.

Zehirlendiğini anlayan Şenlik hasta hasta trene binerek Gümrü’ye gelir oradan da at arabası ile Çıldır’a hareket eder. Fakat Şenlik’in ömrü Çıldır’a ulaşmasına vefa etmez. Arpaçay’ın Delaver⁷ (Boyuntaş) köyündeki eniştesinin evinde iki gün hasta yattıktan sonra hayata gözlerini yumar. Cenazesi birinci gün Akbaba’nın Hozo (Kuzukent) köyüne ikinci gün ise Suhara (Yakınsu-Âşık Şenlik) köyüne getirilerek burada defnedilir

Günümüzde yazılı iki kaynakta Âşık Şenlik’in Revan’da katıldığı bir Hanın toyunda zehirlendiği. Olayın gelişimi şöyle,

Rusya’da Çarlık (2. Çar Nikolay) İran’da Şahlık dönemlerinin (Kaçar Hanedanlığı/1795- 1925) hüküm sürdüğü yıllarda bugünkü Kuzey ve Güney Azerbaycan toprakları (Türkmençay Antlaşması 1828) üzerinde yarı bağımsız bir şekilde hanlıklar vardı. Bir nevi derebeyi diyeceğimiz bu hanlar zamanın şartları itibarıyla saza,

⁴ Dığa-Ermeni erkek çocuk

⁵ Kahdağana, Ermenice kaçak, göçmen

⁶ Bu üç koçaklamayı esas alırsak Şenlik’in zehirlenme olayını Ermenilerin yaptığı kanaatine varırız.

⁷ Âşık Kasım’ın oğlu Âşık Yılmaz ile İzmir-Karşıyaka da ki evinde yaptığımız konuşma esnasında Akyaka- Derever (Boyuntaş) köyünde akrabasının olmadığını söyledi.

söze ve özellikle halk edebiyatına meraklı idiler. Her bir hanın himayesinde âşık bulunurdu. Bu âşıklar yüzyıllardır devam eden gelenek gereği her yıl belirlenen etkinliklerde bir araya gelerek yarışırlardı.

1913 yılı yaz aylarında Revan hanın oğlu, oğluna düğün yapar Bu düğüne çeşitli yörelerden birçok âşık katılır. Geleneklerine göre, hanlardan birinin “Toy Babası” olması gerekir. Çok şerefli ve gösterişli olan bir unvan olan toy babalığı (Bu gelenek halen günümüzde Kars’ta düğünlerde halk arasından Toy babası seçilir. Seçilen toy babası düğünün kontrolünü sağlar) için hanlar arasında büyük çekişmeler olur. Bu hanların her birinin himayesinde bir veya birkaç hikâyeci usta âşık bulunurdu. Sonunda hangi hanın âşığı hiç duyulup işitilmemiş yeni bir hikâye anlatırsa, o hanın âşığı hiç duyulup işitilmemiş yeni bir hikaye anlatırsa, o hanın toy babası olmasına karar verildi.

Bu karara hanlar da rıza gösteriyorlar. Hanların yaş ve mevkilerine göre âşıklar sıra ile hikâye anlatıyorlar. Nihayet sıra genç ve sıradan bir hanın âşığına geliyor. Çıldırli Âşık Şenlik’in çıraklarından ”Bala Memmed’e sıra gelir. Önce Letifşah hikâyesini sonrada Selman Bey hikâyesini anlatır. Bala Memmed’in Han’ı toy babası seçilir ve orada bulunan hanlar bala Memmed’e kese içinde altın verirler. Orada bulunan bazı hanlar bu meseleyi gurur haline getirirler ve Bala Memmed’e bu hikâyelerin musannifinin kim olduğunu sorarlar. Bala Memmed’de hikâyelerin musannifinin ustası Çıldırli Âşık Şenlik olduğunu söyler. Han’lar Bala Memmed’e ustası Âşık Şenlik’i acilen kendilerine getirmelerini isterler. “Eğer getirmezsen seni ve akrabalarını öldüreceğiz” diyerek tehdit ederler.

Toy sahibi olan Han Bala Memmed’e “Sana istediğin kadar altın istediğin kadar at verim, sessizlikten git Âşık Şenliği getir” der.

Bala Memmed kendini sıkıştıran hanlardan 15–20 gün süre alır ve perişan bir halde gardaşının evine gelir. Kardeşinin üzüntülü ve düşünceli halini gören Veli (Ali) Memmed’e sorar ne bu halin yoksa düğünde bir şey mi oldu? Niçin susarsın?” Kısa süren bir seslikten sonra Âşık Memmed “Hiç sorma gardaş hanlar Şenliği ister. Şayet getirmezsem hanlar bizi öldürecek. Hikâyenin kime ait olduğunu sordular. Ben de mecbur kaldım Ustam Âşık Şenliğe ait olduğunu söyledim. Ben gitsem olmaz sen git der”. Ertesi günü Veli yola düşer Suhara köyüne gelir.

Âşık Şenlik Veli’yi (Ali) kapıda karşılar. “Hoş geldin Veli ”der. Veli kardeşi Bala Memmed’in başından geçenleri anlatır. Veli ”Düğünümüz var, ben ve yüz insanın canı senin elinde. Seni götürmeye geldim. Al bu hançeri boynumu kes” der. Şenlik ”Veli o ki geldin derdini anlattın zaten ben bu anı bekliyordum ben daha önceden Memmed’e benim ismini söyleme demiştim. Hele bir dur ben de hazırlıklarımı yapım ondan sonra gidelim ”der. Şenlik anasına ”Ana hazırlığımı yap dediğim çıktı. Mecbur gideceğim. Gitmem daha iyi olur.”

Şenlik gitmeden önce anasına saziyla birkaç söz söyler.

*Sevda sinem üsde vurdu sed yara
Gam müjgân gösderif hicran mil çeker*

*Hekim loğman derdime çare
Kim bilir müddeti neçe yıl çeker*

*Hicran alayları doymaz ganımnan
Gören ibret alır tufanınan,
Cellât gibi tutuf giribanımdan
Ne alır canımı ne de elçeker*

*Şenlik'in feryadı yeksan hakini
Zelzeleye sarılıp gam eflakini
Mende olan hicran yükünü
Ne gergedan ne de fil çeker.*

Şenliğin anası bu kez kibleye döner Allaha dua eder "Oğlum Şenlik sağ gitsin sağ gelsin, Sen onu koru Yarabbim." Şenlik bu kez anasına bu sözleri söyler.

*Gamlı gönlüm bugün gamlar ağıladı
Duruf gülsemde bir gülmesem de bir
Ab-ı danem tahsim oluf gurbete
Gedif gelsem de bir gelmesem de bir.*

*Sevda saldı meni hicran gahrına
Gama dalsam da bir dalmasam da bir.
Panzeher kâr etmez aşgın zehrine
Şifa bulsam da bir bulmasam da bir*

*Hazreti Eyub'un zenbur nişanı
Tohundu sineme tığ-ı müjgânı
Dü çeşmimden akan dide gıryanı
Tutup silsem de bir silmesem de bir.*

*Semenderin arşa dayandı zarı
Hâl-i müşgül gördüm pervaneleri
Yakıp vücudumu kül eden nârı
Şama salsamda bir salmasam da bir*

*Şenlik der afatı talan bağında
Şeyda pervaz eder her budağında
Zimisdan gülüyem şita çağında
Bitif solsam da bir solmasam da bir.*

Âşık Şenlik, Veli ile beraber evden ayrılır. Köyün içinden geçerken komşusu ve arkadaşı olan Molla Mehti'ye. Durumu izah eder ve mutlaka gideceğini söyler ve Molla Mehti'ye der ki "Molla Mehti ben bir şeyler söylüyecem sen yaz. Yalnız ben

Tebriz’den geriye dönemezsem bu sözleri mezarıma toplanan ahaliye okursun. Şayet geriye sağ gelirse sözleri yırt at.”

*Medet Allah gönül kuşu gafesde.
Çıhar şirin kannan ayırma meni
Pervaneyem aşk oduna yanaram
Bu aşk-ı suzandan ayırma meni*

*Bu cihanda çohdu şirli odalar
Mene yanar oldu beyler gedeler
Tükendi tarihler doldu vedeler
Eş yâran yoldaşdan ayırma meni*

*Uzadırlar musallatın daşına
Ağlaşır cenazemin peşine
Meni götürüler gabir başına
Orda Kuran’dan ayırma meni*

*Gabir ki örtülüp telkin verende
Sualcılar gelip suval soranda
Gabir sıkıp ruh cesede girende
Ya Rabbi lisanda ayırma meni.*

*Şenlik diyer arşa çıhdı amanım
Daha sennen özge yohdur gümanım
Sana sığınmışam Gani Süphan’ım
Zerrece imandan ayırma meni.*

Sözler bittikten sonra anasının tüm ısrarlarına rağmen, adeta bile bile ölümüne gitmek üzere yola çıkar. At sırtında uzun bir yolculuktan sonra Revan’da ki Hanın düğününe yetişir.

Rivayete göre on gün devam eden atışma ve yarışma sonucunda Şenlik bütün âşıkları mat eder.

Hanların âşıklarından bazıları, Şenlik’in daha önceleri Gümrü, Tiflis ve Borcalı’da görüşüp, tanıştığı ve yarışıp üstün geldiği âşıklardır. Bu nedenle Şenlikten çekiniyorlardı. Şenlik Tebriz’de hanların en ünlü âşıklarıyla karşılaşp, üstün gelir. O gece orada çırağı ile beraber kalan Âşık Şenlik’in akşam yemeğinde çorbasına Şenliği çekemeyen bazı âşıklar gizlice vadeli zehir katarlar.

Zehirlendiğini anlayan Şenlik oradan geldiği ata binerek hızla çırağı ile birlikte ayrılırlar ve Çıldıra gelmek üzere yola çıkarlar. Zehir zaman ayarlı idi

Yavaş yavaş sirayet ediyordu. Yolda geçen bir kaç günlük zaman, Bala Memmed’in evinde misafir olarak iki gece kalması, zaman kaybıydı, İreyhanlı köyünden çıkıp şimdiki Gümrü’ye bağlı Hamsa kazasının Hozu (Kuzukent) köyünde

evli olan kızının (Gülhanım) evine gelir.(Yukarıda bahsi edilen yerler Türk köyleridir. Şimdi Ermenistan topraklarındadır.) kızının adı Gülhanım'dır. Kapıdan içeri girer girmez "Kızım bana bir yatak ser" der. Zehir artık görevini tamamlamaya yakındır.

Suhara köyünde bulunan çocuklarına haber salarlar. Oğlu Kasım ile birçok sayıda köylüsü atlarına binip Hozo köyüne gelirler. Oğlu Kasım o sıralar 35 yaşında imiş. Kasım babasının yanına vardığında Şenlik işaret parmağını kaldırıp bir şeyler söylemek ister fakat söylemeden ruhunu kızının evinde teslim eder. Çırağı Bala Memmed de köyünde zehirden ölür. Oğlu Kasım "Ben bacımın evine vardığımda babamın el ve ayak tırnakları zehirin etkisinden göyermişti. Son nefesine yetişmiş-tik. Babam sağ elinin işaret parmağını kaldırıp bana bir şey söylemek istedi fakat söylemeden ruhunu teslim etti." Oğlu Kasım ile akrabaları Âşık Şenlik'in cenazesini (1913 Sonbahar) öküz arabası ile şimdi Türk sınırları içinde bulunan ve yöre halkı tarafından "Göydağ" denilen dağdan geçerek top yolundan, Kilise deresini takip ederek sırasıyla Yukarı Cambaz köyü üstünden Aşağı Cambaz köyünü geçerek kendi köyüne getirirler ve köy mezarlığına defin ederler.⁸

Âşık Şenlik'i yıkamak isteyenler onun üzerindeki elbiseyi çıkarınca yazılı bir kâğıt bulurlar. Kâğıtta ölmeden önce yazdığı bu şiir çıkar.

*Ah çekip âleme eyledim feryad
İllac olar bu efkâra diyen yoh
Nice kimselerden diledim imdad
Men yeterem havalara diyen yoh*

*Şan şan olup sızlar sinemde dağlar
Ne tabipler sarar ne cerrah bağlar
Eflatun sağ değil Loğman gan ağlar
Mehlem sever böyle yara diyen yoh*

⁸ Âşık Kasım'ın oğlu Âşık Yılmaz Şenlikoğlu dedesinin revan'da zehirlendiğini ve hasta hasta Hozo (Kuzukent) köyündeki kızı Gülhanım'ın evine geldiği. Burada sağlığının ağırlaşması üzerine Babası Kasım'a haber gelir ve yanına birkaç akrabamızı alarak cenazesini at arabası (Öküz arabası) ile ibiş, köyü üzerinden Koçköy'ü yaylasın ve Göydağ üzerinden Yk. Cambaz köyünden Suhara köyüne getirmiştir. Babam Kasım dedemin yanına gittiğinde sağ olduğunu el ve ayak tırnaklarının yeşil (Göy) renge döndüğünü kendisine bir şeyler söylemek istesede söylemeden öldüğünü bana söyledi. Derever (Boyuntaş) köyünde akrabamız yoktur. Âşık Şenlik Geleneğinin günümüz güçlü temsilcisi. Âşık Korkmaz İkan sözleri Âşık Yılmaz Şenlikoğlu'nun aynısıdır. Âşık Şenlik'in Revan'da zehirlenmesi görüşünü savunan günümüz âşıkları Âşık Dursun Durdağı, Âşık Alırza Ezgi, Âşık Tünay, Âşık Ömer Dumanoglu, Âşık Gökmen Dursun, Âşık Ercan Şimşekoğlu, Âşık Erzade Kapan, Âşık Şenlik Kültür Derneği Başkanı Âşık Günay Yıldız, Ustası olan babası Âşık Murat Karahanlı Âşık Şenlik'in Revan'da zehirlendiğini oğlu Âşık Kasım 35 yaşında iken babasının cenazesini Hozo Kent (Kuzu kent) köyünde Halası Gülhanım'ın evinden öküz arabasına koyup Suhara köyüne getirdiğini söylerdi.

*Şenlik'em dünyada gülmedim heç men
Usanıp canımdan olmuşam peşmen
Ne yaran ne yoldaş ne dost ne düşman
Hayıf oldu bahtı gara diyen yoh*

2.Görüşe göre, Âşık Şenlik, kendisini Hanların çağırdıklarını öğrenince anasının tüm ısrarlarına rağmen yola çıkar, Uzun bir yolculuktan sonra Erivan'a Mehti Han'a (Mirze Han) oradan da İran'a Kulu Han'ın evine gelirler. Mehti Han yanında birçok adamı Şenlik ve bala Memmed. Tebriz'e gelirler.

Kul Hanın düğün hazırlıklar tamamdır birçok ta âşık vardır. Mehti Han der ki “Âşık Şenlik, İran âşıklarıyla değişirseniz daha iyi olur.” “Âşık Şenlik de şöyle cevap verir: “ Baş üstüne beyim, izin verin ben üç kıta bir şiir söyleyim onlar da cevap versinler.”

Aldı Şenlik:

*Âdemden evvela fani dünyada
Şeriat babında nazır kimiydi
Müşkülde galanın dadına yeten
O ve de Hazreti Hızır kimiydi*

Dedi ve âşıklara baktı, kimseden ses yoktu. Devam etti.

*O zamanda nice padişah vardı
Ne yerde eğlendi tahtıgah gurdu
Neçe il hökmeledi saltanat sürdü
Onun etrafında vezir kimiydi*

Gene ses yok devam eder.

*Şenlik der o ve de yok idi ayet
Ne zikirle ederlerdi ibadet
Ne sebepten hakka yetti şikâyet
Tertibi biz için hazır kimiydi⁹.*

Hanların âşıklarından bazıları, Şenlik'in daha önceleri Gümrü, Tiflis ve Borcalı'da görüşüp, tanıştığı ve yarışıp üstün geldiği âşıklardır. Bu nedenle Şenlikten çekiniyorlardı. Şenlik Tebriz'de Hanların en ünlü âşıklarıyla karşılaşmış, üstün gelir. O gece orada çırağı ile beraber kalan Âşık Şenlik'in akşam yemeğinde çorbasına Şenliği çekemeyen bazı âşıklar gizlice vadeli zehir katarlar.

⁹ Erdener, Âşık İslam, Âşık Şenlik Divanı, 1975.

Nihayet oradan ayrılırlar ve Çıldıra gelmek üzere yola çıkarlar. Zehir zaman ayarlı idi.

Yavaş yavaş sirayet ediyordu. Yolda geçen bir kaç günlük zaman, Bala Memmed'in evinde misafir olarak iki gece kalması, zaman kaybıydı, İreyhanlı köyünden çıkıp Şimdiki Gümrü'ye bağlı Hamsa gazasının Hozu¹⁰ köyünde evli olan kızının (Gülhanım) evine gelir.(Yukarıda bahsi edilen yerler Türk köyleridir. Şimdi Ermenistan topraklarındadır.) kızının adı Gülhanım'dır. Kapıdan içeri girer girmez "Kızım bana bir yatak ser" der. Zehir artık görevini tamamlamaya yakındır.

Suhara köyünde bulunan çocuklarına haber salarlar. Oğlu Kasım ile birçok sayıda köylüsü atlarına binip Hozo köyüne gelirler. Oğlu Kasım o sıralar 35 yaşında imiş. Kasım babasının yanına vardığında Şenlik işaret parmağını kaldırıp bir şeyler söylemek ister fakat söylemeden ruhunu teslim eder.

SONUÇ

İran görüşünü savunanlar Âşık Şenlik'in yaklaşık 600 km olan yolu 63 yaşında olan bir insanın at sırtında Tebriz'e nasıl gittiğini söylerler. Hikâyede isimleri geçen Hanların 1828 döneminde yaşadığı yazılı kaynaklarda yazılmakta. Âşık Şenlik'in bu hanları görmesi şüphelidir.

1913 yılında İran'da hüküm süren Şah Ahmed şah (1909-1925)'dir.

Mehti Kulu Han- (1805-1806)

Hüseyin Kulu Han (1740-1830)

Abbas Mirze Han İran Kaçar Hanedanı (1828)

İran Şahı olarak tahta oturan Kaçar Hanedanı mensupları ve iktidar dönemleri şöyledir:

1. Ağa Muhammed Han (1795-1797)
2. Feth Ali Şah (1834- 1848)
3. Muhamed Şah (1834-1848)

¹⁰ <https://www.facebook.com/IrevandaTurkler/photos/a.101561346586671/136396299769842>

Hozukent köyü / Xozukənd 1877-1878 Harbinde Osmanlı'nın kaybettiği Kars Paşalığına aittir. Çar Rusyası zamanında Kars Vilayeti Kars Kazası, Sovyet döneminde Hamasa (Amasiya) Rayonu'na bağlı olmuştur. Hamasa'dan (bugün Amasiya) 25 km kuzeybatıda, Arpa Gölü'nün kuzeybatısında yerleşmektedir. İsmi çeşitli kaynaklarda Kuzikent, Hozikent, Hozlu, Hozukent Çivinli olarak verilmektedir. Sovyet zamanında resmi evraklarda "Kuzukent/Quzükənd" olarak kaydedilmiştir. Tüm nüfusu Karapapak boyundan ibaretti. İnsanları hayvancılıkla uğraşmaktaydı. Köyde 1886.da 222, 1897.de 382, 1908.te 379, 1914.te 455 sadece Türk yaşamıştır. Ermeni mezalimi sonucunda köy Türklerden arındırılmıştır. Sovyetlerin bölgeye hâkim olmasından sonra nüfus geri dönmeyi başarmıştır. 1922.de burada 439, 1926.da 443, 1931.de 497, 1970.te 865, 1987.de 984 Türk iskân etmiştir. Kasım 1988-Ocak 1989.da köyün nüfusu topraklarından sürgün edilmiş, insanlar Azerbaycan'ın onlarca bölgesine dağılmışlar. İsmi muhtemelen "Oğuz" kelimesinin Arapça söyleniş tarzı olan "Guz/Çuz" ve "kent/köy"den almaktadır. Ermenistan Cumhurbaşkanı'nın 19.IV.1991 tarihli fermanıyla ismi Garnariç olarak değiştirilmiştir.

4. Nasiruddin Şah (1848- 1896)
5. Muzafferüddin Şah (1895-1906)
6. Muhammed Ali Şah (1906-1909)
7. Ahmed Şah 1909-1925¹¹

Günümüz Âşıklarından Âşık Bayram Denizoğlu, Âşık Yener Yılmazoğlu, Âşık İsrail Uzunkaya, Âşık Mehmet Oktay ve Âşık Şahbazoğlu ustalarından Âşık Şenlik'in İran'da zehirlendiğini, lakin İran'a o dönem hangi araçla gittiğini ve ismi geçen hanlar ile şölene katılan âşıkların isimlerini bilmediklerini söylediler.

Çoğunluğun kanaati, mesafeyi ve tarihi göz önüne aldıklarında Âşık Şenlik'in Revan'da zehirlendiği görüşü hâkimdir.

Yukarıda örnek verdiğimiz üç Koçaklamasını analiz ettiğimizde ve Şenlik'in ölümünden 3 yıl sonra 1916 yılında Çıldır Leçenliği (Kaymakam) Andon 'un zamanında Meryem köyünden kaçıp Kotanlı köyüne giden Müslüman Türkler ermeni çeteciler tarafından şehit edildiğini esas alırsak, Âşık Şenlik Revan'da fanatik Ermeniler tarafından zehirlendiği aşikârdır.

1905- 1920 yılları arasında Kafkasya bölgesinde ve özellikle Revan'da Ermeniler tarafından gerçekleştirilen Türk soykırımına Avrupa ve Rusya göz yummuşlar ve hatta Ermenileri bu konuda desteklemişlerdir.

KAYNAKLAR

- 1-Prof.Dr. Ensar Aslan, *Çıldırli Âşık Şenlik, Hayatı-Şiirleri-Karşılaşmaları Hikayeleri*,4. Baskı, Maya Akademi Ankara 2007
- 2-Prof.Dr. A. Berat Alptekin, M. Nizameddin Coşkun, *Çıldırli Âşık Şenlik Divanı*, Ankara 2006 Çıldır Belediyesi Yayınları
- 3-Âşık İslam Erdener , *Âşık Şenlik Divanı*, 1975
- 4-M. Fahrettin Çelik, *Çıldırli Âşık Şenlik- III- Tanrıdağ Dergisi*, c.1, no,13 Temmuz 1942
- 5-Ramazan Korkmaz, *Genel Olarak Ermeni Sorunu ve Canlı Kaynaklardan Çıldır'da yapılan Ermeni Mezalimi* , Kök Yayınları 1990
- 6-Toksoy, Nurcan, Revan'da Son Günler, (Türk Yönetiminden Ermeni Yönetimine) Orion Yayınevi 2007
- 7-http://dunyasavasi.ttk.gov.tr/upload/files/Ermeni_Kulliyat/4-Cilt/6-HasanOKTAY.pdf

¹¹ <https://www.facebook.com/IrevandaTurkler/photos/a.101561346586671/136396299769842>

KAYNAK KİŞİLER

Âşık Yılmaz Şenlikoğlu: İzmir

Âşık Dursun Durdağı: İstanbul

Âşık Günay Yıldız: Kars

Âşık Alırza Ezgi:İzmir

Âşık Korkmaz İkan: İstanbul

Âşık Ömer Dumanoglu:Göldalı köyü-Arpaçay

Âşık İsrail Uzunkaya:Seyyati

Âşık Mehmet Oktay: Erkanı

Âşık Gökmen Dursun: İstanbul

Âşık Tünay Aksu:Damlıca köyü- Çıldır

Âşık Yener Yılmazoğlu: İstanbul

XIII-XV ƏSRLƏR TÜRK ŞEİRİNDƏ GÜL VƏ BÜLBÜL ƏFSANƏSİNİN YERİ

13-15. YÜZYILLARDA TÜRK ŞİİRİNDE GÜL VE BÜLBÜL EFSANESİNİN YERİ

THE REAL LOVE SYMBOLISATION OF THE FLOWER AND NIGHTINGALE LEGEND IN THE TURKISH POETRY OF XIII-XV CENTURIES

МЕСТО ЛЕГЕНДЫ О РОЗЕ И СОЛОВЬЕ В ТЮРКСКОЙ ПОЭЗИИ В 13-15 ВЕКАХ

Doç. Dr. Fəridə Hicran VƏLİYEVƏ*

XÜLASƏ

Türk təsəvvüf ədəbiyyatında ən çox işlənən və rəmzi-simvolik anlam daşıyan mövzulardan biri də gül və bülbül mövzudur. XIII-XV əsrlər Türk divan ədəbiyyatı nümunələri üzərindəki araşdırmalarımız əsasında deyə bilərik ki, bu dövrün söz sənətində gülün əsasən iki halından – qönçə və açılmış gül halından eşq və aşiqliyin ayrı-ayrı məqam və hallarını ifadə etmək, daha təsirli boyalarla çatdırmaq üçün istifadə edilmişdir. Bununla yanaşı, gülün ləçəklərindən, rəngindən də sevgilinin gözəlliyinin ayrı-ayrı cizgilərinin təsvirində istifadə olunmuşdur. Poeziya nümunələrinin öyrənilməsi göstərir ki, əsasən güldən və onun müxtəlif hallarından bəhs edilərkən daha bir obraza – bülbülə də mütləq yer verilir. Bülbül isə daha çox fədakar aşiqin simvolu kimi işlənmişdir.

Məqalədə XIII-XV əsrlər türk poeziyasında gül və bülbül obrazlarının işlənmə məqamlarından, rəmzi-simvolik anlamlarından bəhs edilmişdir. Tədqiqat zamanı araşdırılan mövzunun tam əhatə olunması üçün dövrün əsas ədəbi prinsip və istiqamətlərini öz yaradıcılıqlarında əks etdirmiş yazarların əsərlərindən

* AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru. Bakü/AZƏRBAYCAN

Doctor of philosophy on philology, associate professor
ANAS Institute Of Literature Named After Nizami Ganjavi
(feridehicran60@mail.ru)

nümunələr verilmiş, müvafiq elmi mənbələrə müraciət olunmuş və gəldiyimiz qənaətləri əsaslandırmaq üçün istinadlar verilmişdir. Türk mədəniyyətini, təfəkkür özəlliklərini, fəlsəfəsini, dünyagörüşünü müəyyənləşdirən millətin kimliyinin göstəriciləri, tarixi, adət-ənənələri, ədəbiyyatı və söz sənətidir. Bu sırada məhz söz sənəti nümunələri xüsusi yer tutur. Şifahi və yazılı şəkildə inkişaf edən ədəbiyyat xalqın milli-mənəvi dəyərlərinin aynası olmaqla yanaşı, onun digər mədəniyyətlərlə də qarşılıqlı əlaqəsinin, dünya mədəniyyətinə təsirinin əksi baxımından etibarlı mənbələrdəndir. Akademik Məmməd Arif də qeyd edir ki, öz qədimliyi etibarlı ilə bədii ədəbiyyat bəşəriyyətin mədəniyyət tarixində birinci yeri tutur (1. s., V).

Açar Sözlər: təsəvvüf, mütəsəvvüf şairlər, poeziya, folklor, gül, bülbül, əfsanə, rəmz, eşq.

ÖZ

Türk tasavvuf edebiyatında en çox işlənən və sembolik anlam taşıyan konulardan biri de gül və bülbül konusudur. 13-15. yüzyıllar Türk divan edebiyatının örnekleri üzerindeki araştırmalarımız çerçevesinde diyebiliriz ki bu dönemin sözden aşk ve aşıklığın ayrı ayrı makam ve hallerini ifade etmek daha tesirli renklerle ortaya koymak için faydalanılmıştır. Bununla birlikte gülün yapraklarından, renginden desevgilinin güzelliğinin ayrı ayrı çizgilerinin tasvirinde yararlanılmıştır. Şiirsellik örneklerinin öğrenilmesi gösteriyor ki aslında gülden ve onun çeşitli hallerinden söz edilirken daha başka bir unsur da yani bülbüle de yer verilir. Bülbül ise daha çok fedekâr aşığın sembolü olarak işlenir.

Yazıda, 13-15 yüzyıllar Türk şiirinde gül ve bülbül mazmunlarının işlenme makamlarından sembolik anlamlarından söz edilir. Araştırma zamanı konunun tam sınırlarlandırılması için dönemin asıl edebi prensip ve istikametlerinden kendi yaratıcılıklarından yansıtmış yazarların eserlerinden örnekler verilmiş, uygun ilmi kaynaklara başvurulmuş ve geldiğimiz kanaatlerimizi pekiştirmek için dayanaklar verilmiştir. Türk kültürünü, tefekkür özelliklerini, felsefesini, dünya görüşünü uygunlaştıran milletin kimliğinin göstericileri tarihi, adet ve gelenekleri edebiyatı ve söz sanatıdır. Bu sırada söz sanatı özel yer tutar. Sözlü ve yazılı şekilde gelişen edebiyat halkın milli-manevi değerlerinin aynası olmakla beraber, onun diğer kültürlerle de karşılıklı alakasının, dünya kültürüne etkisinin yansımaları bakımından itibar edilen kaynaklardır. Akademik Memmed Arif de kaydediyor ki kendi eskiliği sebebiyle bedii edebiyat beşeriyetin kültür tarihinde ilk yerini tutar. (1. S. V)

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, mutasavvıf şairler, şiirsellik, folklor, gül, bülbül, efsane, sembol, aşk.

ABSTRACT

One of the most symbolised and commonly used themes in Turkish mystic literature is the legend of flower and nightingale. According to our researches on the examples of Turkish diwan literature of XIII-XV centuries, we can say that in the literature of this age mostly the two forms of flower- a bud and the blossomed

flower were used to express separate moments and cases of love and falling in love and to narrate them by more impressive means. In addition to it, the petals and colour of flower were also used to describe the beloved's beauty and its separate features. The study of the poetry samples shows that, dealing with mostly flower and its various cases, there is also one image of nightingale. Nightingale was more used as a symbol of selfless lover.

The article deals with the moments of the use of flower and nightingale images and their symbolic conceptions in the Turkish poetry of XIII-XV centuries. To cover the topic studied during the research completely, examples were given from the works of the writers in whose literary careers the main literary principles and directions were reflected and we addressed to different scientific sources and references were given to prove our conclusions. Indicators of identity, history, customs, traditions, literature and word art of a nation define Turkish culture, thinking features, philosophy and outlook. In this sphere only examples of word art takes a special place. The literature developing in written and oral forms is not only the reflection of people's national and spiritual values, but also one of the reliable sources from the view point of its mutual relations with the other cultures and its influence on the world culture. The academician Mammad Arif states that fiction occupies the first place in the cultural history of mankind dating back to the ancient times (1. p., V).

Key Words: mysticism, mystic poets, poetry, folklore, flower, nightingale, legend, symbol, love.

Türk ədəbiyyatı qədim və zəngin irsə malikdir. Hələ yazılı ədəbi örnəklərdən əvvəl türklərin bədii-fəlsəfi düşüncə məhsulları, təbiətə və dünyaya münasibətləri, inancları mifoloji nümunələrdə, xalq ədəbiyyatının ayrı-ayrı janrlarında əksini tapmışdır. Genetik kodlarla ötürülən və eyni zamanda da öyrənilib araşdırılan bu ilk söz sənəti nümunələri bütün dövrlərdə öz keçmişinə, tarixinə, ədəbi irsinə hörmət və ehtiramla yanaşan, onu dəyərləndirən və öyrənən qələm əhlinin əsaslandığı və istifadə etdiyi ən önəmli qaynaqlardan olmuşdur. Xalq ədəbiyyatının yazılı irsə təsirindən bəhs edən folklorşünaslar da qeyd edirlər ki, dünya ədəbiyyatı tarixində elə bir şəxsiyyət tapmaq olmaz ki, öz ana dilində yazıb yaratdığı əsərləri doğma xalqının şifahi söz sənəti ilə bağlı olmasın. Bu bağlılıq güclü də, zəif də olsa öz təsirini daim göstərir. Bəziləri bu zəngin xəzinədən ancaq təsirlənir, bəziləri isə həm təsir edir, həm də çox aydın izlər qoyub gedirlər. XIII-XV əsr Türk şairləri də xalqın şifahi ədəbiyyatında geniş yer alan ayrı-ayrı süjet və motivlər əsasında eşq mövzusu ilə bağlı yazdıqları əsərlərlə həm müraciət etdikləri əfsanə və

rəvayətlərin yaşamasına, gələcək nəsillərə ötürülməsinə yardım etmiş, həm də ədəbiyyat xəzinəsini unudulmaz, dəyərli əsərlərlə zənginləşdirmişlər.

Qədim folklor nümunələrini dərinlən mənimləmiş və onun ən yaxşı ənənələrini öz əsərlərində davam etdirmiş XIII-XV əsr təsəvvüf sairlərinin yaradıcılığında xüsusi yeri və təsiri olan, rəmzi-simvolik anlam daşıyan mövzulardan biri də “Gül və bülbül”dür. Ümumiyyətlə, “Gül və Bülbül” əfsanəsi şifahi xalq ədəbiyyatında ən çox işlənən mövzulardandır. Orta əsr mütəsəvvüfləri eşq aləminin tərənnümü ilə bağlı müraciət etdikləri əfsanələr arasında daha çox diqqətə aldıkları “Gül və Bülbül” əfsanəsinin bütün variantlarına, çalarlarına toxunmuş, onun obrazlarından bəhrələnmiş və ilahi eşqin qutsal tərəflərini, hətta dostluğun müqəddəsliyini bu rəmzləşmiş obrazlar vasitəsilə əks etdirməyə böyük önəm vermişlər. Məsəl üçün, XIII əsrdə yaşamış Türk təsəvvüf şairi Yunus Əmrə daxili dünyasının qiymətli gövhərlər dükanı olduğunu bildirərkən sədaqət və vəfada da yüksək mərtəbədə qərar tutduğunu göstərmək üçün özünü “dost bağının bülbülü” adlandırır:

Ben ol dükkandar kuliya, gövherlər ilə toluya,

Dost bağının bülbülüyə, budaktan gül üzər oldum. (2. s., 182)

Eyni bənzətməyə digər Türk şairlərində, o cümlədən də XV əsr Türk şairi Əşrəfoğlunun poeziyasında da rast gəlinir. Özünü Dost – Tanrı bağçasının sədiq bülbülü adlandıran şair İlahiyə müraciət edərək onu güldən ayırmamağı təvəqqe edir:

Ben ol Dost bahçesinin bülbülüyə

İlahi, bülbülü gülden ayırma. (3. s., 65)

Professor Birol Emil Türk alimi Nihat Sami Banarlının “Ədəbiyyat söhbətləri” kitabına yazdığı ön sözdə çox doğru olaraq qeyd edir ki, tərəddüdsüz deyə bilərik ki, başqa heç bir ədəbiyyat gül və bülbül əfsanəsini – eşqin və gözəlliyin bu iki timsalını özünün milli dilində, əsrlərə miras qoyaraq əbədləşdirməmiş, daha önəmli bir mədəniyyət rəmzinə çevirməmişdir (4. s., XXII). Dünya ədəbiyyatının heç bir dönmində və heç bir əsərində Gül və Bülbül mövzusu türk ədəbiyyatında olduğu kimi bu qədər geniş, bu qədər incə və əbədi eşq və gözəllik simvolu kimi tərənnüm edilməmişdir. Bunun bir səbəbi də, təbii ki, türk təfəkküründə, İslami düşüncədə gülün Məhəmməd Peyğəmbəri simvolizə etməsidir. İslam Ensiklopediyasında göstərilir ki, Yunus Əmrənin, “Çiçek eydür, ey derviş, gül Muhammed teridir” misrasında ifadə etdiyi kimi, gülün ətrini Allahın elçisinin tərəndən aldığına inanılır. Xalq arasında, “Gül qoxlamaq savabdır” fikri də daha çox bu çiçəyin Hz. Peyğəmbərin simvolu olmasından qaynaqlanmaqdadır (5). Yəni dini-təsəvvüfi türk ədəbiyyatında gülü sevmək, özünü eşqə fəda etmək – kamilləşərək Peyğəmbəri sevmək, Allahı sevmək deməkdir. Bu mənada gül dini-təsəvvüfi ədəbiyyatımızın ən önəmli obrazlarındanır.

Bundan başqa, Gülün Həzrət Musaya Tur dağında görünən “atəşi-Musa”ya, bülbülün isə Həzrət Musanın “kəlim” (söhbət edən, müsahib) sifəti ilə uyğunluğunu qeyd edənlər də vardır. Belə bir fikir də var ki, “Pambıqla oyun oyunu olmaz” atalar sözü də bu münasibətlə xatırlanır. Bununla yanaşı, gözəl səsi olduğu üçün bülbül ilə Həzrət Davud arasında da bağlılıq yaradılır. Daha sonra gül məscidə, sərvə-minarəyə, bülbül isə Quran oxuyan adama bənzədilir (16).

Poeziyada “eşq” məfhumu İlahinin “Ol” kəlməsi qədər müqəddəs məzmun və mahiyyət kəsb edir və şairlərin düşüncə obyektinə müxtəlif yöndən yanaşdığının, xüsusi məharətlə mövzunu çözdüklərinin, aşıqlərin fərqli və oxşar məziyyətləri ilə bərabər, yeri-göyü titrədən mənəvi təlatümlərinin təsvirini aydın şəkildə təqdim etdiyinə və bu zaman gül-bülbül münasibətlərinə müraciət etdiklərinin şahidi olur. Yunus Əmrə də şeirlərinin, eşq nəğmələrinin qəlbindəki atəşin təcəssümü olduğunu göstərərək mənəvi öz halını Bülbüllə Gülü sevgisi ilə müqayisə edir:

Bülbül dəhı aşık güle, nazar Hakdan olur kula,

Bir kelecı gelmez dile, gönüllerde yanmayınca. (2. s., 193)

Təsəvvüf şairlərinin yaradıcılığında “Gül və Bülbül” əfsanəsinin detallarının işlənməsində xalq aşıqlarına məxsus ustadlıq manevrləri, yaradıcılıq duyğusu, dərin mənalandırma qabiliyyətindən istifadə də müşahidə olunmaqdadır. Mövzuya yaxınlıq duyğusu və həssaslıq, təbii ki, ilk öncə şifahi xalq ədəbiyyatından gəlir.

XV əsr Türk şairi Məsihi yazır:

Bülbüle kim dir ki, ceyb-i gıncadan vire haber

Yakası açılmaduk söz söyleye gülzardan. (3. s., 233)

Təzkiyələrin yazdığına görə, doğum tarixi bilinməyən Məsihi Kosova bölgəsindəki Üsküp yaxınlığında yerləşən Prişinədə dünyaya gəlmişdir (18. s.,1). Şair İstanbulda mədrəsə təhsili almışdır. Xəttatlığa da həvəs göstərən şair bir müddət sonra dövrünün xəttatları arasında tanınmağa başlamışdır. Bu qabiliyyəti ilə sədrəzəm Atik Əli Paşanın rəğbətini qazanan şair onun divan katibliyinə qəbul edilir. Lakin Paşanın ölümündən sonra hamisini itirən şair ömrünün sonlarını yoxsulluq içərisində keçirmişdir. Məsihinin yaşadığı dövr, yəni XV əsrin ikinci yarısı Divan şeirinin yüksəliş dövrü olmuşdur və bu, onun yaradıcılığına da öz müsbət təsirini göstərmişdir. Onun yaradıcılığı əsasən klassik şeir şəkillərində rindanə-aşıqanə mövzuda yazdığı əsərlərdən, “Şəhrəngiz” adlı mənəzümədən və “Gülü-Sad-Bərg” adlı mənsur əsərdən ibarətdir.

Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, şifahi ədəbiyyatımızda, aşiq yaradıcılığında elə bir sənətkara rast gəlmək olmaz ki, onun irsində “Gül və Bülbül”ə aid aşiqanə qoşma, gözəlləmə, oxşama olmasın. Aydındır ki, bütün bunların əsas mənbəyi “Gül və Bülbül” ilə bağlı əfsanələrdir. Ən maraqlı burasıdır ki, ilkin variantlarda əfsanələr daha çox rayihəli, ətirli gül olan qızılgüllə əlaqəli verilir. Folklorşünas alim, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Azərbaycan Türklərinin xalq əfsanələri” (6) adlı kitabında topladığı 365 əfsanədən 9-u “Gül və Bülbül”ün eşqindən, məhəbbətindən bəhs edir. Burada əfsanələrin mövzusunda asılı olaraq Bülbülün Gülü eşqi izhar edilməklə yanaşı, Gül və Bülbül adını daşıyan insan obrazlarının üzərinə köçürülən mövzularla bağlı əfsanələr də yer almışdır.

Qeyd edək ki, XIII əsrə qədər gül və bülbül mövzusu Türk yazılı ədəbiyyatında çox nadir rast gəlinirdisə, bu yüzillikdən etibarən tədricən geniş işlənməyə başlamış və ayrıca müstəqil bir əsərin mövzusu olmaqdan daha öncə, ayrı-ayrı misra və beytlərdə çox işlənməmişdir. Ədəbiyyatşünaslıqdakı ümumi qənaətə görə, Şərq ədəbiyyatında Gül və Bülbül mövzusunda ilk əsər Fəridəddin

Əttara məxsusdur. Tədqiqatçı-alim Gencay Zavotçunun araşdırmalarında oxuyuruq ki, Türk ədəbiyyatında gül və bülbül mövzusunə həsr edilmiş elmə məlum olan ilk müstəqil əsər Mövlana Cəlaləddin Ruminin “Bülbülnamə” adı ilə tanınan 55 beytlik fars dilində yazılmış məsnəvisidir (7). Gül və Bülbül əfsanəsinə aid Türk dilində yazılan ilk əsər isə Qara Fəzlinin Gül və Bülbül məsnəvisidir. Adı çəkilən əsər Hammer tərəfindən alman dilinə tərcüməsi ilə birlikdə 1833-cü ildə Vyanada nəşr edilmişdir.

XIII-XV əsrlər Türk divan ədəbiyyatı nümunələri üzərindəki araşdırmalarımız əsasında deyə bilərik ki, bu dövrün söz sənətində gülün əsasən iki halından – qönçə və açılmış gül halından eşq və aşiqliyin ayrı-ayrı məqam və hallarını ifadə etmək, aşiq və məşuqənin daxili duyğu və düşüncələrini daha təsirli boyalarla çatdırmaq üçün istifadə edilmişdir. Məsələn, XV əsr türk şairi Necati bəy aşağıdakı beytdə öz vücudunu gülə bənzətməklə yanaşı, sevgilisinin gözəlliyini ifadə etmək üçün də “gülü-rəna” – gözəl gül ifadəsini işlətməmişdir:

Yakayım hicr oduna gül tenimi kül edeyim

Ol nihâl-i gül-i ra'nâya gerek hâkister. (8, s., 127)

Şair yazır ki, o gənc gözəl gülə kül lazımdır, odur ki, gül tənimi həran odunda yandıraraq kül etməliyəm.

Gülün qönçə halı məşuqənin gənc yaşlarında olmasını, bəkirəliyini və s. bildirmək üçün, açılmış gül isə onun gözəlliyinin kamala çatdığını göstərmək üçün, bəzən isə səhər yelinin qönçənin ləçəklərini açması halından irəli gələrək vəfasız sevgilinin timsalı kimi “gözəllik bazarında satılan bir mətah”, “əldən-ələ gəzən bir şahidi-bazar” kimi rəngarəng bənzətmə, təşbih və epitetlər şəklində işlənmişdir. Gülün açmamış qönçə halı sirdir, bir növ sufinin “xəlvətdəki hal”ıdır, açılmış gül isə sirlərin faş olması deməkdir. Bu mənada qönçə ilə açılmış gül müəyyən mənada ziddiyyət və təzad da təşkil edir. Bəzən şairlər sirr saxlamağın faydalarından bəhs edərkən məhz qönçəni nümunə çəkirlər. Poetik örnəklərdə gülün açılması “çəki-giribən eyləmək, yaxasını yırtmaq, damənini çək-çək etmək, ətəyini açmaq, təbəssüm eyləmək” təbirləriylə anladılır. Eyni zamanda, gül səhərə yaxın açıldığından yeni günün başlanğıcını, sevinci, nəşəni də bildirir.

Gülün ləçəklərindən isə məşuqənin gözəllik detallarının – yanağının, dodağının təsvirində istifadə olunmuşdur. Bundan başqa, təsəvvüf ədəbiyyatında gülün qönçə halının vəhdətin, yəni Tanrının birliyinin simvolu, açılmış gülün ləçəklərinin isə səbə yelinin gətirdiyi xəbərləri dinləyən qulağın, daha sonra kitabın, dəftərin, Qurani-Kərimin səhifələrinin rəmzi olduğu fikrini söyləyənlər də vardır (7). Lakin ədəbiyyatşünaslıqdakı ümumi qənaət gülün - mütləq gözəlliyin rəmzi olması fikri üzərində qərarlaşmış və bu səbəbdən də şairlərin ilham mənbəyi olmuş, “çiçəklərin şahı” məqamına yüksəlmişdir.

Şərq ədəbiyyatında, o cümlədən də türk ədəbiyyatında güldən söhbət getdiyi məqamda bülbül də xatırlanır. XV əsr türk şairi Məsihi yazır:

Bülbül başına ol gicə gün toğar, ey Məsih

Kim tıfl-ı gəncalar tolu içə çanağ ile. (9, s.,247)

Poeziyada bülbulün gül bağçasında xoş avazla nəğmələr oxuması səmimi bir eşqin ifadəsi kimi yozulmuş, hicranın və vüsəlın simvolu kimi rəmzləşdirilmişdir. Təsadüfi deyil ki, gülün eşqi ilə alışıb-yanması səbəbindən bülbulə “şeyda bülbul”, “bülbuli-zar” deyə müraciət olunmuşdur. Bütün çiçəklər bülbulə aşiq olduğu halda, bülbul yalnız qızılgülü sevdiyi üçün həm də sədaqət və vəfanın timsalıdır. Odur ki, Divan ədəbiyyatında ən çox vəsf olunan da məhz qızılgüldür. Əfsanəyə görə, gülün rəngi əvvəl qırmızı olmamışdır. Gül bülbulün sevgisinə qarşılıq vermədiyindən bu etinasızlığa dayana bilməyən bülbul bir gün gedib gülün üzərinə qonar. Tikanlar bülbulün gövdəsinə bataraq qanadırlar. Gülün dibinə tökülən bu qanlar onun kökündən damarlarına doğru yayılır və gül o gündən sonra qan rənginə boyanır. Lakin gülün hiylə ilə bülbulün qanını içdiyini də söyləyən variantlar vardır. Yeri gəlmişkən, deyək ki, bəzən aşiqin hallarını göstərmək üçün ağ güldən, onun hicran dərdindən üzünün solduğunu daha təsirli boyalarla vermək üçün sarı güllərdən də istifadə olunmuşdur. Güllərin rəngindən bəhs edən tədqiqatçı Gülda Çetindağ Süme yazır ki, rəngi, forması, ətri ilə sehrli bir aləmin qapısını açan güllər rənglərinə görə ən müxtəlif anamlar kəsb edirlər. Qırmızı gül eşqin və sədaqətin, çəhrayı gül incəlik və zərifliyin, ağ gül məsumiyyətin və saflığın, sarı gül ayrılığın və hüznün, mavi gül ilahi eşqin, qara gül isə vidanın, yasin və eyni zamanda da çətinliklərin öhdəsindən gələ bilmənin simvoludur (17, s., 107). Gülün tikanı aşiqin rəqibidir. Bundan başqa, gül və tikan yaxşılıq və pisliyin, dost və düşmənin simvoludur.

Qəribədir ki, bülbul və gül adətən nakam eşqi simvolizə edirlər. Çünki heç vaxt qovuşa bilmirlər, bülbul gülün eşqi ilə ah-nalə etsə də, gül heç vaxt ona qarşılıq vermir. Belə bir rəvayət də vardır ki, bülbul gül qönçəsinin açmasını görmək istəyər. Yuxusu gəlməsin deyə axşamdan oxumağa başlar (real həyatda da bülbullər adətən axşam çağları oxumağa başlayırlar), lakin sübh açılana yaxın yorğunluqdan yuxuya gedər, oyananda isə gülün artıq açdığını görüb yenədən an-fəğan edər.

XIII-XV əsrlər Türk şairi Elvani Şirazi də bülbulün bu əhvalını belə təsvir edir:

Bu əhvalı görür gülşende bülbul

Güle karşı kılur feryadı gülgül. (10. s., 86)

Daha bir rəvayətdə isə deyilir ki, gülün tikanları bülbulün bağrını qanatsa da, bülbul onun zərif budaqlarından birinə qonub qönçəyə yalvarmağa başlayır ki, üzünü bircə dəfə ona göstərsin, bundan sonra olsun da, qəm deyil. Gecə yarısındanək yalvaran bülbul istəyinə çatmayınca fəryad çəkməyə başlayar, göz yaşları sel olub axar, Gün çıxana az qalmış isə göz yaşlarına qan qarışar, artıq dan yeri ağarana yaxın səsi kəsilən bülbulün qanlı göz yaşları gülün üzərinə tökülər. Bu zaman ətrafa məstedicə bir rəyhə yayılır, bülbulün qanlı göz yaşları ilə sulanmış qönçə açmağa başlar və vüsala hazır olduğunu söyləyər. Lakin bülbuldən səs-səda gəlməz. Bülbul son nəfəsini vermiş, vüsəl məhşərə qalmışdır.

Folklor xəzinəsinin inci dəyərlərindən olan bu əfsanənin variantları bitib-tükənmiş. Hansı bölgəyə, hansı rayona üz tutursansa, “Gül və Bülbül” əfsanəsinin fərqli bir variantı ilə üzləşmək mümkündür.

Təbii ki, Gül və Bülbül rəvayətlərindən istifadədə mütəsəvvüf şairlərin məqsədi gizli dəruni təsəvvüfi-irfani əxlaqi fikirləri xalqa çatdırmaq olmuşdur.

Can-ıla arzu ider uş Ahmedi seni,

Bülbül bigi ki ide gul-istani arzu. (11. s.,198)

Bülbül gülü arzuladığı kimi Əhmədi də səni arzulayır. Şair vüsala yetməyən eşqini, hicran dərdinin dözülməzliyini və bitmək bilməməsini göstərmək üçün öz halını bülbülün halına bənzədir.

Bülbüli guş it güle karşu ne söz eydür sabhah

Bu ne sözdür anı aşıklar bileler by ne dil. (11. s.,158)

Əhmədi yazır ki, səhərin sübh çağı bülbülün gülə qarşı söylədiklərini dinlə, bu sözlərin anlamını və dərinliyini ancaq aşıqlər bilər. Yəni aşıqlərin əhvalı ancaq Gül və Bülbülün əhvalatı ilə müqayisə oluna bilər.

Dirler ki, sabr eyle firakına sen anun

Bülbül nice karar ide gül-zardan ırak. (11. s.,98)

Burada isə şair aşıqləri Bülbül kimi fədakar və dözümlü olmağa səsləyir. Bülbül Güldən ayrı onun həsrətinə necə dözürsə, sən də sevgilinin fəraqına qarşı eyni dözümlü göstərir.

Eşqin böyüklüyünü daha çox bülbülün gülə olan saf məhəbbəti meyarında ölçüyə gətirən şairlər təmiz, ülvü hissləri də onların təmsalında tərənnüm etməyə daha çox səy göstərir və şeirlərinin əsas ana xəttinə bu obrazları cəkirdilər. XIII-XV əsr təsəvvüf şairlərinin ecazkarlığı ondadır ki, bütün bu təmiz məhəbbətin mənəvi qələbəsinə bəşəri ideyalarının şərhi ilə açmağa çalışır, insanı alçalmağa vadar edən nəfəsi, tamahkarlığı pisləyir, vədinə, vəfasına xilaf çıxanların, sədaqətdən, ədalət və mərhəmətdən uzaq olanların mənəviyyatsızlığını göstərirdilər:

Aşıqlərin sözindən, qan-yaş aqar gözindən,

Bülbüllər söyləşicək növbət dəğməz turraca. (21. s., 248)

Burada vəfali aşiq olan bülbülün tökdüyü göz yaşlarından başqasının ağlamağına, naləsinə macal yoxdur, bunun səbəbi isə bülbülün eşq yükünün, kədərinin ağırlığı və böyüklüyüdür. Şairin elə bu iki misrasında böyük bir əfsanənin qayəsi açılır. Bülbül bir aşiq kimi vəfalıdır, sədaqətlidir. O, əhdinə xilaf çıxmayan bir aşiqdir, onun naləsi daha təsirlidir. Şair bəzən “ağla, bülbülüm, ağla” deyərək, özü də bülbülün nakam məhəbbətinə qoşulub nalə çəkir.

Onun məhəbbəti daha çox ilahi eşqlə ilgili olduğundan bu eşqi yalnız bülbülün eşqilə ölçə bilər. Axı, bülbülün eşq aləmi, məhəbbət yükü hər kəsindən daha böyükdür və daha təsirli, ağır və daha müqəddəsdir.

Orta əsr poeziyasının əsas özünəməxsus xüsusiyyətlərindən biri də odur ki, son dərəcə mürəkkəb fəlsəfi düşüncəni aydın, anlaşqlı, bədii, obrazlı ifadələrlə qafiyələndirməyi bacarırlar. Bu nöqteyi-nəzərdən XV əsrdə Avni təxəllüsü ilə yazan Fateh Sultan Mehmetin şeirləri daha səciyyəvidir.

*Her kaçan seyr ilə bağa ol güli-rana gelür,
Narei-bülbülle bağun başına gavğa gelür.* (12.s., 21)

Avni təxəllüsü ilə şeirlər yazan XV əsrin görkəmli türk şairi Fatih Sultan Mehmet haqqında “Naşirin iki sözü” sərlövhəsi ilə fikirlərini açıqlayan A.Halit Yaşaroğlu yazır: “Böyük türk hökmüdarı və komandanı Fateh Sultan Mehmetin divanı beş əsrlik bir gecikmə ilə də olsa nəhayət ki, İstanbul fəthinin 493-cü ilində Kitabevi tərəfindən nəşr edilmişdir” (13. s., 90). Fateh Sultan Mehmet ikinci Murad şahın oğlu, yeddinci Osmanlı padşahıdır. Çox mükəmməl təhsil görmüş və ədəbiyyatla bərabər din, fəlsəfə, astronomiya və başqa sahələri də dərindən mənimsəmişdir. Mənbələrdə onun şeirlərinin Şeyxinin və Əhməd Paşanın təsiri ilə yazıldığı da söylənilir. Divanı Millət Kitabxanasında saxlanılır.

*Görsek ol qönca-lebi çaki giriban edərüz
Gül yüzün yadına bülbül gibi efgan ederüz.* (12. s.,33)

Şair gül və bülbülün məhəbbətində eşqin ən yüksək zirvəsini gördüyü üçün özünü daima bu eşq fədailərinə bənzətməyə çalışır.

*Gül yüzü yadına bülbül dahi şeyda olmuş
Bezm-i vasla irelüm gül kibi hürrem olalım.* (12. s.,36)

Bəzən onların qəminə, qüssəsinə şerik olur, bəzən də eşq yolunda göstərdikləri fədakarlıqları alqışlayaraq, özünü də onlarla qoşalaşdırır.

*Seherde bülbüle sordum niçün feryad idersin sen
Niyaz eylerem Allaha rakibün iftirasından.* (12. s., 69)

*Eger bülbül kibi her nece feryadü fiqan etsem
Nasibüm har-i mihnetdür benim ol gül-izarımdan.* (12. s.,63)

Fatehin şeirlərində təsəvvüfi baxışlar acıq-aydın şəkildə öz əksini tapmışdır. Eşq onun şeirlərinin əsas məğzi olsa da, burada ilahi eşq ilə bərabər dünyəvi eşq anlamı da izlənilir. Lakin Fateh Mehmet qələmə aldığı poetik nümunələrdə daim Allahına sığınan birisi kimi sufi təlimin bütün şərtlərinə toxunur, təsəvvüfi anlayışları şeirlərinə gətirir.

*Ben hazani hecre düşdüm nev-baharım var iken
Bülbülü gül işi naz ile niyaz ile niyaz illa benüm.* (12, s.,67)

*Bülbül de aşık olmuş kızıl gülün yüzüne,
Gördüm erenler yüzün hezar-dastan oldum ben.* (2, s., 110)

Yunus Əmrə yaradıcılığının irfani təsəvvüf və əxlaqi-etik fikirlərinin əsas hədəfi olan eşq - Bülbül ilə Gülün timsalında daha rəvan tərənnüm olunur. Şairin hər beyti bir müstəqil mənaya, yadda qalan səciyyəvi çalarlara malikdir.

*Bülbül olubanı ötem, iy nice gönüller güdem,
Yüzüm ıskıla dem-be dem torpga sürem, yürüyem.* (2, s., 180)

Şair anlatmaq istədiyi hər hansı bir ibrətamiz fikri onunla assosiasiya yaradan hər hansı bir obrazı göz önünə çəkməklə izah edir. Belə təsiredici və poetik arasında Gül və Bülbülün yeri daha dəyərlidir. Şair bu varlıqları naqis əməllərdən uzaq olan müqəddəslik təcəssümü kimi qəbul edir:

*Benüm dilüm kuş dilidür, benüm ilüm dost ilidür,
Ben bülbülem, dost gülimdir, bilin, gülüüm solmaz benüm.* (2. s., 185)

və ya:

Bülbül olayın öteyin, dost baxçesinde yatayın,

Gül oluban acılayın, ayruk dahı solmayayın. (2. s., 191)

Azərbaycan xalq əfsanələri arasında “Gül və Bülbül eşqi”ni tərənnüm edən, “Qızıl gül və Bülbül” əfsanəsində deyilir: “Qədim zamanlarda bir xan olur, bunun da gözəl bir qızı. Qıza hər yerdən elçilər gəlir, ancaq o heç kəsə getmir. Çünki könlünü bir kasıb gəncə vermişdi. Bu əhvalatdan xan xəbər tutanda bərk qəzəblənir. Acıqlanıb onu bir varlı adama nişanlanlayır. Artıq toy gününə az qalır. Qız başqa çıxış yolu tapmır. Özünü öldürmək istəyir. Tanrı qıza rəhm edir. Onu gözəl bir gülə çevirir. Atasını isə tikanlara döndərir. Səhər açılır, nə xanı tapırlar, nə də qızını. Həyətdə isə indiyədək heç kimin görmədiyi xoş ətirli, üzərində tikanları olan gül kolu görürlər. Bu xəbər oğlana da çatır.. Kasıb oğlan da Tanrıya yalvarır. İstəyir ki, o da gül koluna çevrilsin, bəlkə, sevgilisi ilə qovuşa. Tanrı isə onu Bülbül adlı quşa çevirir.

Bülbül aşiq olur gülə, aşikin halın kim bilə,

Gülə karşı hoş eşk ile söyle bülbülcüğüm, söyle. (2. s., 221)

XIII əsrin ustad şairi Yunus Əmrə eşq cəfasının ən yanıqlı fəryadını ilk öncə bülbülün naləsində görür. Şair poeziyasında bu fəryadlı eşqin ayrı-ayrı variantlarındakı ən kiçik nüansa belə işarə edir. “Bülbül olayım öteyim, dost baxçasında yatayım”, - deməklə əfsanənin yuxarıda verilən variantındakı Bülbülün arzusunu vurğulayır. Bülbül və Gülün nakam məhəbbəti, Bülbülün qərib elləri dolaşmağı, daxili istirabları xalq əfsanələrinə uyğun şəkildə formalaşmaqla bərabər Yunus Əmrə yaradıcılığının da əsas poetik istiqamətlərindən biri kimi diqqəti cəlb edir.

Gül və bülbüllə bağlı əfsanənin başqa bir variantında “Qızılgül ” adlanan əfsanədə Bülbülün qərib ellərə səfəri də şairin diqqətindən yayınmır:

Kış çıkıcaq erdi bahar, canını qafletden uyar,

Cennete döndü her diyar, söyle, bülbülcüğüm söyle. (19, s., 339)

Burada qərib aşiqin bülbülə dönüb uzaq səfərlərə çıxmağı şairin nəinki nəzərindən yayınmamış, hətta öz qəriblik yaşamında bu duyğuları da xatırlamışdır:

Yuvadan yavrun aldılar, seni divane kıldılar,

Zaman boylolur dediler, söyle, bülbülcüğüm söyle. (19, s., 339)

Qərib həyatı yaşamaq, ayrılıq, həsrət bir çoxları kimi, Bülbülün elə bil taleyinə yazılıb. Hər il payız gəlib, soyuqlar düşəndə yuvasını, yurdunu qoyub, isti ölkələrə uçan Bülbülün bu yaşam tərzini acı, ağrı kimi qəbul edən şair, elləri dolaşıb, vətəndən uzaq olan aşiq bülbülün halına yanır, özünü onun yerinə qoyur:

Qüdrət haznesi acıldı,

Aleme rahmet saçıldı,

Hulle donları bicildi,

Söyle, bübülcüğüm, söyle. (19, s., 339)

Folklorşünas alim, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının “Xarı bülbül”, “Bülbül niyə danışmır”, “Gül və Bülbül”, “Qızıl Gül”, “Bülbül və Qaratikan kolu” və

s. kimi Gül və Bülbül məhəbbətindən bəhs edən əfsanələrinin bir çox elementlərini XIII-XV əsr şairlərinin yaradıcılığında çox aydın şəkildə izləmək mümkündür.

Aşık olayın o güle, düşsüm aleme gulgule,

Hezar dastana olubanı dost bağını yaylayayım. (2. s.,191)

Yunus Əmrənin daxili - sevgi ilə dolu eşq aləmidir. Bu aləmdə eşq şaxələnir. Tanrısına, xalqına, dostlarına təmiz ülvî, ilahî eşq ilə yanaşan şair, bu eşqini günahsız, saf Gülün və Bülbülün eşqinə bənzədir. Sufi şairin bu bənzətmə meyarı müqəddəslərə, o cümlədən, mütləq varlığa müraciətində daha çox qabarıq şəkildə özünü göstərir.

Aşıkım şol didara, bülbülem şol gülzara,

Seni sevmeyen nara, yansın ya Rəsulallah. (20, s., 321)

və ya:

Yunus oxur diller ile,

Ol kumru bülbüller ile,

Hakkı seven qullar ilə

Çağırayım, Mövlam seni! (20. s., 393)

Yunus Əmrə şeirlərinin irfani təsəvvüfü fikir qatında bir sirli aləm də var ki, bu aləmdə yanan eşq odu, insanın bütün batinini təmizləyir, pis vərdişlərini, qəbahətli həvəslərini yandırır, kökünü kəsir. Eşqi mərəz hesab edən şair düşünür ki, eşq olan qəlblərdə kin, kudurət, qüssə, qəm olmaz. Eşq nə qədər böyük olarsa, o qəlbə qəbahət yükünə yer qalmaz. Eşq fəzilət olaraq ruhu qəbahətlərdən qoruyur:

Ol canda ki, işk ola, anda güssa olmaya,

Bu işq bana gelenden, gussam gitdi, güldüm ben. (20. s., 306)

Yunus Əmrə şeirlərinin məzmunundakı milli şairanə duyğuları ilə yanaşı, poetikasındakı vəzn, qafiyyə, qəlib, avaz və başqa xüsusiyyətləri də xalq yaradıcılığını xatırladır. Hətta onun ustad araşdırıcılarından olan M.Fuad Köprülü də bildirir ki, həqiqətən, eşqdən doğulan ilahî Nur kimi Yunus Əmrənin divanının böyük bir qismi eşq fəryadları ilə doludur.

Bu fəryadların ən güclüsü və təsirlisi də məhz Bülbülün eşq naləsindən yaranıb. Bu yönündən, unutmamaq olmaz ki, XI əsrdən bu yana bütün qədim və orta əsr Şərq poeziyası Gül və Bülbülün eşq duyğularını şeirlərinin əsas qayəsi ediblər. Bülbülün eşq fəryadındakı gücü vurğulayan, dərini sözlə yox, yanıqlı nəğmələri ilə izhar edən bu aşıqlərin əfsanələrdəki məna dərinliyi, mövzu rəngarəngliyi diqqətçəkən beytlərin yaranmasına səbəb olub.

Yunus Əmrə şeirlərindən birində:

Cümle şair dost bağçesi bülbüli,

Yunus Emre arada dırraclana. (20, 306)

- deyərək, bütün şairləri bülbülə bənzədib, onları daha möhtəşəm, daha yanıqlı fəryad çəkən aşiq kimi qiymətləndirirsə, özünün təvazökarlığını bir daha əks etdirərək, onların yanında turac olduğunu vurğulayır. Bu, bir tərəfdən Yunus Əmrə yaradıcılığındakı fəzilətlərin açılması kimidir, yəni şair bütün həyatı boyu nəfsi, təkəbbürü, ədalətsizliyi tənqid edib, təvazökarlığı, qururu təbliğ edirsə, özünü də o zirvədə olmalıydı. Digər tərəfdən, şair özündən əvvəlki şairlərin, irfani

aşıqların yanında təbii ki, onları bülbül, özünü isə turac səviyyəsində təsəvvür edərdi.

Məlumdur ki, Əfzələddin Xaqani, Nizami Gəncəvi, Məhəmməd Füzuli, Qazi Burhanəddin və bu görkəmli şairlər Gül və Bülbül əfsanəsi ilə bağlı yetərinəcə misralar yaradıb, şeirlər yazıblar.

Yunus Əmrə isə sanki bu uğursuz izdivaca layla çalınır. Gülün məsumluğu, bülbülün bu yoldakı mübarizəsi onun nəğməli dilində yeni bir vüsət alır:

Bizim ilin bahçeleri durmaz, öter bülbülleri,

Açılmış taze gülleri, gülistanım solmaz benim. (20, 241).

Seçilmiş və təqdim olunan nümunələri nəzərdən keçirdikcə, bir məqam da diqqəti xüsusi cəlb edir: tez-tez vurğulanan Gül obrazı gözəlliyin, məsumluğun, hüquqsuzluğun simvoludur. Bülbül obrazı dinamikdir, özünün və gülün hüquqları uğrunda, ədalətsizliyə, haqsızlığa qarşı mübarizdir.

XV əsr Türk şairi Necati yaradıcılığında Gül və Bülbül əfsanəsinin eşq aləmində yanıqlı naləsi xüsusi bir vüsət kəsb edir. Şair özünü nəğməkar bülbül adlandırır və bülbül gözəl nəğmələr söylədiyi kimi, Tanrı da şairin qələmə aldığı kəlamlarını axar su etmişdir ki, məmduhun bağçasını suvara bilsin:

Bir bülbülüm ki, gülşeni-medhin suvarmağa

Etdi revan kəlamımı Perverdigar ab. (8. s., 58)

El nəğmələri ilə könülləri oxşayan, “oxlayan” Bülbül həmişə haqqın, halallığın tərəfindədir. Şair elə bil Bülbülü yalnız Gülün deyil, həm də bütün gözəlliklərin keşiyində dayanmaq üçün mübariz yaratmışdır.

Bülbülü dellal eder gül hüsünü catmağ için

Çarşüyi gülşen icre gör ne cüdadır yine. (8. s., 108)

Diqqətlə fikir verdikdə, Gül obrazının daxili aləmindən Bülbül özü də görünür. Fərqli formada desək, şairlər Bülbülün timsalında öz obrazlarını yaratmaqla, yaşadıkları cəmiyyətin gözəlliklərinin keşiyində dayandıqlarını, haqsızlıqlara qarşı mübarizədə əqidələrindən dönmədiklərini bəyan etmişlər.

Gel şerab ic karşına bülbül ser ağaz eylesin

Gah nevrüz u hicaz gah şehnaz eylesin. (8., s.129)

Qazi Burhanəddin yaradıcılığında da Gül və Bülbülün eşqi çox vurğulanır:

Sən güli-səd bərk ilə qılalı Gülşəndə qərar,

Gül pərişan oldu sünbül biqərar olmuşdurur. (14. S., 163).

Ümumiyyətlə, qədim və orta əsr ədəbiyyatının ən çox güvəndiyi, vurğuladığı, istinad etdiyi obrazlar şifahi xalq ədəbiyyatından götürülən əsatir, əfsanə və rəvayətlərdən gəlmə obrazlardır! Bunların hamısı dünya hadisələrinin istər təbiətdə, istərsə də cəmiyyətdə baş verən və şüurda əksini tapan inikasıdır. Təbii ki, onların arasında xalq fantaziyasının da yeri mövcuddur. Lakin, bütün bu mifoloji mövzuda olan poeziya nümunələrinin tarixi bağları, məntiqi əlaqələri mövcuddur və olmuş hadisələrin “təhrifinin” belə obyektiv səbəbləri, anlaşılan əsasları var.

Gül-Bülbül əfsanəsinin ən maraqlı süjetləri Nəsimi şeirlərində daha qabarıq əks olunur, yanıqlı bülbülün fəryadı sanki Nəsimi yaradıcılığında dövrün haqsızlığını izhar edən, ərşə catdıran və haqqın tələbi kimi vurğulanır.

Gül fərağından gəl ey bülbül, səbur ol ağlama,

Qış keçər xəndan olar gülşən, gələr fəsli bahar. (15. s., 96)

Ümumiyyətlə, bülbül obrazının təsviri xalq ədəbiyyatında daha canlı boyalarla əksini tapmışdır. Türk xalq ədəbiyyatında bülbülün aşılıq mərtəbəsinə aid xeyli mani, türkü, dastan və qoşmalar yazılmış, atalar sözləri və məsəllərdə haqqında geniş bəhs edilən bülbül XIV əsrin ilk çağlarından başlayaraq Yunus Əmrənin şeirlərində tərənnüm edilməklə Sonrakı yüzilliklərdə də eyni motivlərinə digər təsəvvüf şairlərinin əsərlərində rast gəlinir.

Bülbülün ahından almaz ol gül rana dirig

Hüsnünə mağrur olup çok nاله vü afgan alıp. (8. s.,174)

Bülbüllə birlikdə adı çəkilən ünsürlərdən biri də qəfəsdir. “Bülbülün çəkdiyi dilinin bəlasıdır” atalar sözü bülbülün gözəl səsi ucbatından qəfəsə qoyulduğunu ifadə edir. “Bülbülü qızıl qəfəsə qoymuşlar, ah vətənim demiş” atalar sözü də onun gül bağçasının və azadlığın həsrətiylə yandığını anladır və eyni zamanda, azadlığı da simvolizə edir.

Ey bülbülü-qüdsi, nə giriftari-qəfəssən,

Sındır qəfəsi, tazə gülüstan tələb eylə. (15. s.,230)

Paralel olaraq aşiqin qəmli könlü möhnət gülzarının bülbülü, yaralı sinəsi isə qəfəsi xatırladır. Mütəsəvvüf şairlərə görə, bülbül ilahi eşqlə yanan can və ruhun timsalıdır. O, bu dünyada və ya vücud qəfəsinin içində gül uzaq qaldığı gül bağçasının həsrətilə fəryad edən bir Haqq aşiqidir.

Gül və Bülbül mövzusuna XV əsr Türk şairi Cəmalinin də Divanında rast gəlinir. Gülü sevən tikanın da əziyyətinə qatlaşmalıdır fikrinə Cəmalı da sanki şərik çıxaraq yazır:

Bülbül güle irişmege har zahmetin çekmek gerek,

Yolunda dostun dut başı ursun ko ada ana seng. (22. s., 229)

Gül və Bülbül mövzusu bu gün də Türk ədəbiyyatında mənzum və mənsur əsərlərdə geniş işlənməkdədir.

Tədqiqat nəticəsində bu qənaətə gəldik ki, XIII-XV əsrlər Türk ədəbiyyatında Gül və Bülbül mövzusu və obrazları öz real anlamından daha çox məcazi anlamda işlənmiş və Gülü ən önəmli özəlliyindən biri də yenidən canlanmanın, dirilişin və əbədiyyətin simvoludur. Araşdırma göstərdi ki, Gül və Bülbül obrazları Türk ədəbiyyatının ayrılmaz hissəsidir. Bir-biri ilə qovuşa bilməyən, lakin ayrılı da bilməyən Gül və Bülbül yalnız biri digərinə görə qiymətliyərlər.

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT:

1. Qədim Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. 3 cildə, I cild. Bakı, AEA Nəşriyyatı, 1960.

2. Yunus Emrə. Risalat al-Nushiyya və Divan. Önsöz, lüğət və açılama Abdulkərim Gölpınarlı. İstanbul, Sulhi Garan Matbaası, 1965.
3. Eşrefoğlu. Divanı. Hazırlayan Asaf Halet Çelebi. Ankara, Hece yayınları, 2015.
4. Birol Emil. "Edebiyat sohbetleri"ne dair. // Nihat Sami Banarlı. Edebiyat sohbetleri. İstanbul, Özel Matbaası, 2007. Səh. I-XLII.
5. İslam Ansiklopedisi. Gül. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gul>
6. Sədnik Paşa Pirsultanlı. Azərbaycan Türklərinin xalq əfsanələri. Bakı, Azərənəşr, 2009. 442 səh.
7. Gencay Zavotçu. Türk edebiyatı'nda gül ve bülbül. // <https://www.altayli.net/turk-edebiyatinda-gul-ve-bulbul.html>
8. Necati Beg Divanı. Hazırlayan Prof.Dr. Ali Hihat Tarlan. Ankara, 1992.
9. Mesihî Divanı. Hazırlayan Mine Mengi. Ankara, Atatürk Kültür Mərkəzi, 2014.
10. Elvani Şirazi'nin Gülşeni-raz tercümesi (İnceleme-metin-indeks-tıpkıbasım). Hazırlayan Yrd.Doç.Dr. Muzaffer Akkuş. Niğde, 2004.
11. Əhmədi. Divanından seçmələr. Hazırlayan Dr. Yaşar Akdoğan. Ankara, Kültür və Sanat Bakanlığı, 1988.
12. Fatih Sultan Mehmet (Avni). Fatih Divanı. İstanbul, Ahmet Halit Kitabevi, 1944.
13. A.Halid. Nəşirin iki sözü. // Fatih Sultan Mehmet (Avni). Fatih Divanı. İstanbul, Ahmet Halit Kitabevi, 1944. Səh.90.
14. Qazi Bühranəddin. Ön söz, tərtib və lüğətin müəllifi AMEA-nın müxbir üzvü Əlyar Səfərli. Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1988.
15. İmadəddin Nəsimi. // Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası. 20 cildə, V cild. Bakı, Elm nəşriyyatı, 1985.
16. Bülbül... Tasavvufta, aşkta və edebiyatta bülbül... // <https://www.sabah.com.tr/sozluk/cografya/bulbul-tasavvufta-askta-ve-edebiyatta-bulbul>
17. Güləda Çetindağ Süme. Türk kültüründe dəyərlər və simgesi gül. // AKRA KÜLTÜR SANAT VE EDEBİYAT DERGİSİ 2017 (S.13) c.5 / s.105-123.
18. Mine Mengi. Mesihî'nin həyatı, sənəti, əsərləri. // Mesihî Divanı. Hazırlayan Mine Mengi. Ankara, Atatürk Kültür Mərkəzi, 2014. Səh. 1-14.
19. Yunus Emre Divanı. Hazırlayan Selim Yağmur. İstanbul, Dergah Yayınları, 2012.
20. Yunus Emre ilə Aşk Yolculuğu. Həyatı və Seçmə Şiirləri. Hazırlayan Mustafa Tatçı. İstanbul, H yayınları, 2016.
21. Yunus Əmrə. Divan. Tərtib, ön söz və lüğətin müəllifi Cəlal Bəydili. Bakı, Nafta-Press Nəşriyyatı, 2004. 248 səh.
22. Cəməli Divanı. Hazırlayan Dr. Nihal Nömrə Karaman. İstanbul, Kitabevi, 2002.

BAKİ ƏDƏBİ MÜHİTİ VƏ TÜRKCÜLÜK İDEYALARI

BAKÜ EDEBİ MUHİTİ VE TÜRKCÜLÜK İDEOLOJİLERİ

BAKU LITERARY ENVIRONMENT AND TURKISH IDEAS

БАКИНСКАЯ ЛИТЕРАТУРНАЯ СРЕДА И ТУРЕЦКИЕ ИДЕИ

Dr. Səbinə ƏHMƏDOVA*

XÜLASƏ

1918-ci il mart ayının sonunda, aprel ayının əvvəllərində doxsan faiz ermənilərdən, on faiz rus matroslardan ibarət daşnak-bolşevik neofaşist hərbi birləşmələri Bakıda tarixdə görünməmiş qətliyam törədərək 30 min insanımızı çağadan 100 yaşlı qocayadək insanlığa sığmayan vəhşiliklərlə qətlə yetirdilər. Bir qədər sonra bu qətliyam bütün ölkəmiz boyunca tətbiq olundu, daşnak-bolşevik ordusu Şamaxıda, Qubada, Göyçayda, Lənkəranda, Salyanda və başqa torpaqlarda ən qəddar üsullarla qətliamlar törətdilər. Bunun qarşısını almaqdan ötrü Məhəmməd Əmin Rəsulzadə qardaş Türkiyəyə səfər edib özünə ustad hesab elədiyi Əhməd bəy Ağaoğlu ilə birləşərək Türkiyə hökumətindən kömək istədi və Türkiyənin müdafiə naziri Ənvər paşa Azərbaycanı işğaldan azad etməkdən ötrü seçilmiş türk əsgərlərindən ibarət “Qafqaz İslam Ordusu” yaradıb Azərbaycanı xilas etməkdən ötrü göndərdi. Bu ordu on bir min silahlı qüvvələrdən ibarət idi ki, onların iyirmi faizi Azərbaycan türkləri idi.

Qafqaz İslam Ordusunun qəhrəman əsgərləri bütün Qafqaz boyunca daşnak-bolşevik hərbi birləşmələrini darmadağın eləyə-eləyə Göyçay yaxınlığında “Qara Məryəm” deyilən bir əraziyə yaxınlaşdı. Burda onu “Bakı Xalq Komissarları Soveti”nin sədri Stepan Şaumyanın göndərdiyi 18 minlik bolşevik ordusu qarşıladı. Şaumyan səksən faizi ruslardan, iyirmi faizi ermənilərdən ibarət bu ordunu “Azərbaycan Demokratik Cumhuriyyəti”nin Gəncə şəhərindəki qərərgahını məhv eləməkdən, eyni zamanda Gəncə əhalisinə qarşı soyqırım törətməkdən ötrü göndər-

* Əlyazmalar İnstitutu Farsdilli əlyazmalar şöbəsi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, aparıcı elmi işçi. Bakü/AZERBAIJAN

Institute of Manuscripts. Department of Persian Manuscripts. Doctor of Philosophy on Philology, Senior scientific researcher.

Институт рукописей. Отдел персидских рукописей, доктор философских наук, старший научный сотрудник.

(ehmedova3@mail.ru)

mişdi. Lakin qəhrəman türk əsgərləri üç gün ərzində bolşevik ordusunu darmadağın elədilər və Bakıya tərəf irəlilədilər. Şamaxını, Kürdəmiri daşnak-bolşevik cəlladlarından təmizləyən igid əsgərlər Bakıya tərəf irəlilədilər və Bakının girəcəyində ermənilərin köməyə çağırıqları ingilis qoşunu ilə üz-üzə gəldilər. Onların arasında avqustun 5-dən sentyabrın 14-ə qədər şiddətli döyüşlər getdi, nəhayət igid türk əsgərlərinin qarşısında duruş. Gətirə bilməyən ingilislər ağ bayraq qaldırıb təslim oldular və sentyabrın 15-də qurban bayramı günü Qafqaz İslam Ordusu Bakıya girdi. Azərbaycan xalqı onları çox böyük sevgilə qarşıladı və həmin gün bəlkə də ən əlamətdar hadisə kimi tarixə yazıldı.

Açar Sözlər: Əmin Abid, Cəfər Cabbarlı, Füyuzat, vətənpərvərlik, türkçülük.

ÖZ

1918 yılının mart ayının sonunda, nisanı ayının öncesinde Ermenilerden %90, Ruslardan %10 ibaret olan Taşnak-Bolşevik neofaşist savaşıclardan oluşan birlikler Bakü'de tarihte görülmemiş katliam yaparak 30 bin insanımızı bebekten 100 yaşındaki ihtiyara kadar insanlığa sığmayan vahşiliklerle katlettiler. Bir süre sonra bu katliyam bütün ülkemiz boyunca uygulandı. Taşnak-Bolşevik ordusu Şamaxı'da, Guba'da, Göyçay'da, Lenkeran'da, Salyan'da ve başka topraklarda en gaddar usullerle katliyam gerçekleştirdiler. Bunun önüne geçmekten ötürü Mehmet Emin Resulzade kardeş Türkiye'ye ziyaret edip kendine üstad kabullendiği Ahmed Ağaoğlu Bey ile birleşerek Türkiye Hükümetinden yardım istedi ve Türkiye'nin Savunma Bakanı Enver Paşa, Azerbaycan'ı işgalden kurtarmak için seçilmiş Türk askerlerinden ibaret Kafkas İslam ordusu kurup Azerbaycan'ı kurtarmak üzere gönderdi. bu ordu 10 bin silahlı güçten ibaret idi ki onların yüzde yirmi Azerbaycan Türk'ü idi.

Kafkas İslam ordusunun kahraman askerleri bütün Kafkas boyunca Taşnak-Bolşevik güçlerini darmadağın ede ede Göyçay yakınlarında Kara Meryem denilen bir araziye yaklaştı. Burada onu Bakü Halk Komiserleri Sovetinin Başkanı Stepan Şaumyan'ın yüzde 80'i Ruslardan yüzde yirmisi Ermenilerden ibaret bu orduyu Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin Gence şehrindeki karargâhı mahvetmekten, aynı zamanda Gence ahalisini karşı soykırım uygulamak üzere göndermişti. Lâkin kahraman Türk askerleri üç gün içinde Bolşevik ordusunu darmadağın ettiler. Bakü'ye doğru ilerlediler. Şamaxı'yı, Kürdəmir'i Daşnak-Bolşevik cəllatlarından təmizləyən yiğit askerlər Bakıya doğru ilerledilər. Bakü'nün yakınlarında Ermenilərin yardıma çağırıqları İngiliz qüvvətləri ilə yüzüze gəldilər. Onların arasında Ağustosun 5'indən 14'ne kadar şiddətli döyüşlər oldu. Nihayet yiğit Türk askerlərinin qarşısında İngilizlər durdular. Beyaz bayrak kaldırarak təslim oldular və eylülün 15'de bir kurban bayramı günü Kafkas İslam Ordusu Bakü'ye girdi. Azərbaycan xalqı onları çox böyük sevgilə qarşıladı və o gün belki de ən hayırlı olay olaraq tarixə yazıldı.

Anahtar Kelimələr: Emin Abid, Cafer Cabbarlı, Füyuzat, vatanpərvərlik.

ABSTRACT

Dashnak-Bolshevik neo-fascist military units, consisting of 90 percent of Armenians and 10 percent of Russian sailors, committed an unprecedented massacre in Baku, as a result of inhuman atrocities, 30 thousand people died, from children to 100 years old, in the end of March and in the beginning of April, 1918. After a while, this massacre spread throughout the country, the Dashnak-Bolshevik army staged a massacre in the most brutal ways in Shemakha, Guba, Goychay, Lankaran, Salyan and in other lands. For preventing this, Mohammad Amin Rasulzadeh went to fraternal Turkey, joined Akhmad Bey Aghaoglu, whom he considered a master, and asked for help from the Turkish government and Turkish Defense Minister Anvar Pasha created a "Caucasian Islamic Army" consisting of Turkish soldiers, selected for liberation of Azerbaijan from the occupation and sent to save Azerbaijan. This army consisted of eleven thousand armed forces, twenty percent of which were Azerbaijani Turks.

The heroic warriors of the Caucasian Islamic Army defeated the Dashnak-Bolshevik military units throughout the Caucasus, and approached to the area, which called "Gara Maryamli" near Goychay. Here he was met by the 18,000 Bolshevik army, which was sent by the chairman - Baku Council of People's Commissars Stephan Shahumyan. Shahumyan sent this army, which consists of eighty percent Russians and twenty percent Armenians, to destroy the headquarters of the "Azerbaijan Democratic Republic" in Ganja, as well as for committing genocide against the residents of Ganja. But, the heroic Turkish soldiers defeated the Bolshevik army in three days and moved towards Baku. Brave soldiers, who cleared Shemakha and Kurdamir of the Dashnak-Bolshevik executioners moved towards Baku and faced the British army at the entrance of Baku, which was summoned by the Armenians. Fierce fighting broke out between them from 5 August to 14 September, finally, the British, unable to resist the brave Turkish soldiers, raised the white flag and surrendered, on September 15, on the day of Eid al-Adha, the Caucasian Islamic Army entered Baku. Azerbaijani people met them with great love, and this day went down in history as, perhaps, the most significant event.

Key Words: Amin Abid, Jafar Jabbarli, Fuyuzat (pleasure), patriotism, Turkism.

РЕЗЮМЕ

В конце марта - начале апреля 1918 года, дашнакско-большевистские неофашистские воинские части, состоящие на 90% из армян и на 10% из русских моряков, совершили беспрецедентную резню в Баку, в результате, бесчеловечными зверствами погибли 30 тысяч человек, от детей до пожилых. Через некоторое время, эта резня распространилась по стране, дашнакско-большевистская армия самым жестоким образом устроила резню в Шемахе, Губе, Гейчае, Лянкяране, Сальяне и в других странах. Чтобы предотвратить это, Мамед Амин Расулзаде отправился в братскую Турцию, присоединился к Ахмаду Бейю Агаоглу, которого считал мастером, и попросил

помощи у турецкого правительства, и министр обороны Турции Анвар Паша создал «Кавказскую исламскую армию», состоящую из выбранных турецких солдат за освобождение Азербайджана от оккупации и отправлен на спасение Азербайджана. Эта армия состояла из одиннадцати тысяч вооруженных сил, двадцать процентов которых составляли азербайджанские турки.

Героические воины Кавказской исламской армии разгромили дашнакско-большевистские воинские части по всему Кавказу и подошли к местности, которая называлась «Гара Марьямлы», близ Гейчая. Здесь его встретила 18,000-ная большевистская армия, которую послал председатель Бакинского Совета Народных Комиссаров Степан Шаумян. Шаумян послал эту армию, состоящую на восемьдесят процентов из русских и на двадцать процентов из армян, для уничтожения штаб-квартиры «Азербайджанской Демократической Республики» в Гяндже, а также для совершения геноцида жителей Гянджи. Однако героические турецкие солдаты за три дня разбили большевистскую армию и двинулись в сторону Баку. Отважные солдаты, очистившие Шемаху и Кюрдамир от дашнакско-большевистских палачей, двинулись в сторону Баку и лицом к лицу столкнулись с британской армией, вызванной армянами у входа в Баку. Между ними разгорелись ожесточенные бои с 5 августа по 14 сентября, наконец, англичане, не сумев противостоять храбрым турецким солдатам, подняли белый флаг и сдались, и 15 сентября, в день праздника Курбан-байрам, Кавказская исламская армия вошла в Баку. Азербайджанский народ встретил их с большой любовью, и этот день вошел в историю как, пожалуй, самое знаменательное событие.

Ключевые слова: Амин Абид, Джафар Джаббарлы, Фуюзат (удовольствия), патриотизм, туркизм.

Giriş

1918-ci il mart ayının sonunda, aprel ayının əvvəllərində doxsan faiz ermənilərdən, on faiz rus matroslardan ibarət daşnak-bolşevik neofaşist hərbi birləşmələri Bakıda tarixdə görünməmiş qətliyam törədərək 30 min insanımızı çağadan 100 yaşlı qocayadək insanlığa sığmayan vəhşiliklərlə qətlə yetirdilər. Bir qədər sonra bu qətlə bütən ölkəmiz boyunca tətbiq olundu, daşnak-bolşevik ordusu Şamaxıda, Qubada, Göyçayda, Lənkəranda, Salyanda və başqa torpaqlarda ən qəddar üsullarla qətləyاملar törətdilər. Bunun qarşısını almaqdan ötrü Məhəmməd Əmin Rəsulzadə qardaş Türkiyəyə səfər edib özünə ustad hesab elədiyi Əhməd bəy Ağaoğlu ilə birləşərək Türkiyə hökumətindən kömək istədi və Türkiyənin müdafiə naziri Ənvər Paşa Azərbaycanı işğaldan azad etməkdən ötrü seçilmiş türk əsgərlərindən ibarət “Qafqaz İslam Ordusu” yaradıb Azərbaycanı xilas etməkdən

ötrü göndərdi. Bu ordu on bir min silahlı qüvvələrdən ibarət idi ki, onların iyirmi faizi Azərbaycan türkləri idi.

Qafqaz İslam Ordusunun qəhrəman əsgərləri bütün Qafqaz boyunca daşnak-bolşevik hərbi birləşmələrini darmadağın eləyə-eləyə Göyçay yaxınlığında “Qara Məryəm” deyilən bir əraziyə yaxınlaşdı. Burda onu “Bakı Xalq Komissarları Soveti”nin sədri Stepan Şaumyanın göndərdiyi 18 minlik bolşevik ordusu qarşıladı. Şaumyan səksən faizi ruslardan, iyirmi faizi ermənilərdən ibarət bu ordunu “Azərbaycan Demokratik Cumhuriyyəti”nin Gəncə şəhərindəki qərəgahını məhv eləməkdən, eyni zamanda Gəncə əhalisinə qarşı soyqırım törətməkdən ötrü göndərmişdi. Lakin qəhrəman türk əsgərləri üç ugün ərzində bolşevik ordusunu darmadağın elədilər və Bakıya tərəf irəlilədilər. Şamaxını, Kürdəmiri daşnak-bolşevik cəlladlarından təmizləyən igid əsgərlər Bakıya tərəf irəlilədilər və Bakının girəcəyində ermənilərin köməyə çağırdıqları ingilis qoşunu ilə üz-üzə gəldilər. Onların arasında avqustun 5-dən sentyabrın 14-ə qədər şiddətli döyüşlər getdi. Nəhayət igid türk əsgərlərinin qarşısında duruş gətirə bilməyən ingilislər ağ bayraq qaldıraraq təslim oldular və sentyabrın 15-də Qurban bayramı günü Qafqaz İslam Ordusu Bakıya girdi. Azərbaycan xalqı onları çox böyük sevgilə qarşıladı və həmin gün bəlkə də ən əlamətdar hadisə kimi tarixə yazıldı.

Bundan sonra Azərbaycan Demokratik Cumhuriyyətinin öz ordusu yarandı ki, orduya general Səməd bəy Mehmandarov və general Əliağa Şıxlinski başçılıq eləyirdi. Azərbaycanlı əsgərlər güclü təlimlər keçəndən sonra eynilə türkiyəli məhmedçilər kimi heyrat ediləcək dərəcədə qüdrətli əsgərlərə çevrildilər və Qarabağda, başqa ərazilərdə erməni daşnaklar Azərbaycan xalqına qarşı qırğına başlayarkən olduqca təcrübəli topçu zabitləri Səmədbəy Mehmandarovun, Əliağa Şıxlı irsinin sərkərdəliyi ilə həmin ərazilərə gedərək erməni daşnakları tez bir zaman içində diz çökdürüb zəfər üstündən zəfər qazanırdılar. Bu münasibətlə də Ümgülsüm silsilə şeirlər yazmışdı ki, bu şeirlərdən biri həm insanı kövrəldən, həm də intəhasız qurur hissilə dolduran “Əsgər anasına” şeiridir:

*Ey şəfqətli gözündə inci yaşlar parlayan,
Ey atəşli köksündə sönməz sevgi saxlayan.
Ey möhtərəm validə!
Bu gün səni bir millət böylə təqdir ediyor
Sənin o göz nurunu əziz vətən bəklıyor.
Mane olma şu gəncə, burak hər bə gediyor.
O bir baba yığıtdır!
Vətənin bekçisidir, omuza silah alacaq,
Pək şərifli və cəsur bir qəhrəman olacaq.[3.,s.238]*

Ümgülsüm əksər şeirlərində gəncləri vətəni qorumağa, vətən uğrunda savaşa, düşməndən qorxmamağa və azgın düşməndən intiqam almağa çağırırdı. Şair vətəni qorumaqdan ötrü tarix boyu türk əsgərinin basılmadığını, əyilmədiyini, lazım gələrsə son damçla qanına qədər savaştığını ön plana çəkərək türkün savaşı-

nın yalnız zəfərlə bitdiyini göstərirdi. Şairin “Ey türk oğlu” şeirində özünü parlaq şəkildə biruzə verir:

*Tarixlərdə həp sənin rəşadətini, hünərin,
Bildirsən, fırtınan oxunarkən şən nəğməni.
Yerdsiz-yurdsuz əsir tək boyun büküb durasan?
...Ey qəhrəman düşməyə qılınc tutan bileyin.
Vətəninə, yurduna birər qail sayılır.
Qafqazıyanın ən böyük, yüksək ulu dağları,
Ormanları, bağları
Sənin müzəffər adın, şərəfinlə tanınsın,
Səni vəhşi tanıyan o mədəni canavar,
Məğlub olsun, xar olsun, intiqamlar alınsın,
Türk bayrağı o zaman göy üzündə parılsın.[9]*

Sovetlər dönməində elə fikir tormalaşdırıldı ki, guya inqilabdan əvvəl müsəlman qızları, qadınları əsarətdə saxlayır, Ərəbistanda cahiliyyətdə dövründə olduğu kimi onları insan deyil, əşya hesab edirdilər. Lakin bu da öz növbəsində Şura hökumətini kölələrinin çox böyük bir günahı idi, çünki hələ Hacı Zeynalabdin Tağıyev 1901-ci ildə Bakıda qız məktəbi açdırmamışdan Bakıda sadəcə olaraq rus dilində qız məktəbləri var idi ki, ziyalı, gözüaçıq müsəlman atalar qızlarının savadlı olmaqlarından ötrü həmin məktəblərdə təhsil almağa qoyurdular. Bu məktəblər “pansionat” adlanırdılar, burda dərslər yalnız rus dilində tədris olunurdu, lakin orda təhsil alan şagirdlərin ən azı əlli faizi müsəlman, yəni azərbaycanlı qızları idi ki, onlar zaman-zaman ölkəmizin ictimai işlərində, elm sahəsində fəaliyyət göstərərək xalqın rifahının yüksəlməsi üçün əllərindən gələni əsirgəməirdilər. Bundan başqa mükəmməl ilahiyyat təhsili görmüş qızlarımız da var idi ki, bəzi bolşevik mətbuatlarının uydurduğu kimi, İslam dininin möhvumat, fanatizm, xürafat deyil, insan əxlaqını gözəlləşdirən, saflaşdıran, mənəviyyatını pak-pakizə edən, zehniini işıqlandıran, şüurunu itiləşdirən, zəkasını nurlandıran, qəlbini rahatladan olduqca aydın bir gün olduğunu gözəl anlayır, bu səbəbdən də “Sıratul-Mustəqim”lə yaşayır, vətənə, torpağa, xalqa, bayrağa çox bağlı olurdular. Güclü ilahiyyat dərsləri almaqları onları heyretəməz dərəcədə vətənə bağlayır, inanılmaz dərəcədə vətənpərvər edirdi. Məsələn bu qızlardan biri də Sona Hacıyeva idi ki, 1915-ci ildə özünü təhlükəyə atıb Nargin adasından rus və erməni barbarların işgəncələrinə məruz qalmış türk əsirlərini ordan qaçırdığına görə çar üsul-idarəsinin “Jandarmeriya İdarəsi” tərəfindən həbsə alınmışdı. Cəmiyi iyirmi üç yaşında, özü də qənirsiz gözəlliyə malik olan bu mələkruhlu qadın həmin idarənin zirzəmisində erməni müfəttişlərin işgəncələrinə məruz qalaraq yoldaşlarını ələ verməsin deyərək kameranın tavanından özünü asıb intihar eləmişdi.

Onu da qeyd edək ki, türk əsirlərinin qaçırılmasına Sona xanıma, Hacı Zeynalabdin Tağıyevin qızları Leyla, Sara və Sürəyya, Murtuza Muxtarovun ömür-gün

yoldaşı müsəlman osetinlərdən olan Liza xanım və başqa vətənpərvər qadınlar köməklik göstərmişdilər.

Ümğulsüm də öz növbəsində genetik kodu tərttəmiş olan xalqının qızlarının, qadınlarının elə indiki kimi qəlblərinin vətən, torpaq sevgisi ilə döyündüyünü çox gözəl bildiyi üçün onları əl-ələ turaraq igid övladlar böyütməyə səsləyirdi:

*Dəyərlidir ehtiyacı millətin,
Yaradıcı bizik istiqbalına.
Yüksəldərim bayrağını türklüyün,
Şan verəlim qafqazlılar namına! [3.,s.255]*

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi Qafqaz İslam Ordusu Azərbaycanı daşnak-bolşevik neofaşist hərbi birləşmələrinin, eyni zamanda ingilislərin, “Sentrakaspi hökuməti diktaturasının” erməni emissarlarının, menşeviklərin, denuikinçilərin, kazakların təcavüzündən, qətləyindən, işğalından qurtarmaq üçün gələrək xeyli şəhid verib Azərbaycanın müstəqilliyini təkcə kağız üstündə deyil, rəsmi olaraq həyata keçirdilər. Hər tərəfdə ay-ulduzlu bayrağımız dalğalanmağa, altı ay ərzində susmuş məscidlərdən “Allahu-Əkbər” sədələri ucalmağa başladı. On doqquz yaşlı Ümğulsüm də bu günü səbirsizliklə gözləyirdi və bu intizarını bu şəkildə vurğulayırdı:

*Nərdə bənim açdı önü düşmənin kəsən qılıncın?
Nərdə igidb kardeş, nərdə adrina can dedim?
Neçin susmuş biləklərin, nərdə bənim o gücüm?
Neçin gəlməz böyük ordu, neçin gəlməz sevdimim?! [3.,s.262]*

Bakı şairlərinin böyük türk haqqındakı yüksək fikirləri, ifadələri tək yaşadığı dövrdə deyil, indiki zamanla da çox uzlaşır. İndiki zamanda həm Türkiyə mehmedçiklərinin, həm də Azərbaycan əsgərlərinin öz sücaətləri, rəşadətleri, qəhrəmanlıqları ilə bütün dünyanı heyratə salması Münirinin bədii tutumu çox inandırıcı olan şeirinin sanki elə indiki zaman aid olduğu özünü parlaq şəkildə göstərir. Sanki şair “Türk olmaq zor, çünki dünya ilə savaşı, türk olmamaq daha zor, çünki türklə savaşı”,-misilsiz zərb-misalını poetik lövhələrlə oxucuya təqdim edir. Bu da Bakı şairlərinin xalq təfəkküründə formalaşan milli istiqlal ideyasının bir sıra elementlərlə zənginləşmiş füyuzatçıların ideya-estetik mövqelərini dəstəklədiyini, onlarla bir sınıfdan, bir firqədən opluğunu açıq-aşkar subuta yetirir.

Cəfər Cabbarlı Bakıda doğulmamışdı, lakin az yaşlı bir cəfər, daha doğrusu üç yaşında ikən valideynləri ilə Bakıya köçmüş və ömrünün sonuna qədər Bakıda yaşamışdır. Ədib “Məcməüş-şüəra”nın üzvü deyildi, lakin o Bakı ədəbi mühitində yetişmişdi və onun “Məcməüş-şüəra”nın gənc nəslə ilə dostluğu, yaşlı nəslin dövrü mətbuatdakı şeirlərini mütaliə etməsi, hələ çox gənc ikən Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin 1915-ci ildən buraxdığı türkçülüğü təbliğ edən “Açıq söz” qəzetində M.B.Məmmədzadə, S.Hüseyn, Ə.Cavad kimi vətənpərvər ziyalılarla birlikdə çıxış-

larına, eyni zamanda cəməsi on yeddi-on səkkiz yaşlarında ikən türkçülük ideyalarına dərin məhəbbətini ifadə nümunəsi olaraq “Trablis müharibəsi” və “Ədirnənin fəthi” kimi sanballı dram əsərləri yazmasına səbəb olmuşdu. Təsədüfə deyildi ki, 1920-ci ildə 11-cı qırmızı ordu Bakını işğal edərək “Azərbaycan Xalq Demokratik Cümhuriyyəti”ni devirən günü C.Cabbarlı M.B.Məmmədzadə ilə birlikdə Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin tapşırığı ilə “Gənc müsavətçilər” hərəkatını yaradılar və qeyri-leqal olaraq “İstiqlal” qəzetini nəşr etdirməyə başladılar. Lakin 1923-cü ildə təşkilatın bir sıra üzvləri ilə birlikdə C.Cabbarlı da həbs edilib “Ралач» ləqəbli Pankratovun “Gizli şöbə”sinə gətirib iki ay işcəncələr veriləndən sonra azad edildi. Ədib “Al bayraq” şeirini Azərbaycanın üç rəngli bayrağının türkçülüyn, İslamın, azadlığın rəmzi kimi heyratəmiz bədii təsvir vasitələri ilə qələmə almışdır:

*Bu ay, yıldız boyaların qurultayı nə demək?
Bircə böylə söyləmək:
Bu göy boya, göy Moğoldan qalmış bir türk nişanı,
Bir türk oğlu olmalı!
Yaşıl boya İslamlığın satsılmayan imanı.
Ürəklərə dolmalı!
Şu al boya azadlığın sarsılmayan fərmanı,
Mədəniyyət bulmalı!
Səkkiz uclu şu yıldız da səkkiz hərflə Od yurdu.
Əsarətin gecəsindən fürsət bulmuş quş kimi
Səhralara uçmuşdur.
Şu hilal da türk bilgisi, türkün sevgi nişanı,
Yurdumuzu qucmuşdur.[1.,s.151-152]*

Cox əfsuslar olsun ki, C.Cabbarlının bu müəzzəm şeirdə göstərdiyi intəhasız sevinci bir keçə ildən sonra intəhasız pərişanlıqla əvəz olundu. Lakin yuxarıda qeyd olunduğu kimi ədib öz pərişanlığını, məyusluğunu, qəddar Şura hökumətinə qarşı narazılığını birdirə bilmədi, əksinə totalitar rejimin zəhərli qılıncı altında Şura hökumətini tərifləməli oldu, Azərbaycan xalqının kökünü kəsmək istəyən mənfur ermənilərlə xalqının dostluğundan bəhs edən dram əsərləri yazmağa məcbur oldu.

Əmin Abidi isə qəddar quruluş əyə bilməmişdi və o bu üzdənirə quruluşa, onun törətdiyi ylırtıcılıqlara narazılığını hüznü lövhələrlə, gövrək mənzərələrlə bəyan edirdi:

*Ağla gözəl gəlin, günəşin soldu,
Gurubun hüznünə qarışsın rengin.
Yarının kabrine şimdi tac oldu,
Düşündə başına konan çələngin.*

*Göz yaşlarınla in hər gün sahile,
Bağrı kanla dolan Həzərle derddəş,*

*Dalğalar üzgündür min iniltiyle,
Ağlayan denize sen de ol bhir eş.*

*Ey güzəl elleri kınalı gelin,
O taze yüregi yaralı gelin. [5.,s.54]*

Təkrar olsa da söyləmək vacibdir ki, “Füyuzat ədəbi məktəbi” xalqın xilasını türkçülükdə, turançılıqda görür və rus, fars və başqa təcavüzkar xalqların buxovlarından azad olmaqdan ötrü türkçülük ideyalarının təbliğini, eyni zamanda tarixi gerçəkləri olduğu kimi göstərməyi vacib sayırdı. Tədqiqatçı alim Şamil Vəliyev (Körpülü) haqlı olaraq ədəbiyyatımızın bir sıra unudulmuş və qaranlıq səhifələrini araşdırmaqdan ötrü məhz “Füyuzat ədəbi məktəbi”ni öyrənməyi vacib sayır:

“Fyüzat”çı müəlliflər sırasına H.Vəzirov, S.E.İbrahimov, Əhməd Mİdhət Rüşətoğlu, M.Ə.Rəsulzadə, Ə.Müznib, X.X.Səbribəyzadə, A.Səfvət, Ə.Səbur, Ə.Cənnəti, S.Zərgər, M.Azər, H.S.Səyyah, S.Mənsur, R.Zaki və başqalarını mətbuat orqanları sırasına isə “Qurtuluş”, “Yeni qurtuluş”, “Lisan”, “Səda”, “Sədayi-Həqq”, “Sədayi-Vətən”, “Övrəqi-nəfisə”, “Açıq söz”, “İqbal” və başqalarını artıraraq füyuzatçı ədəbi-estetik platformasını tanıdan qüvvələri təxminən müəyyənləşdirmək olar.”[8.,s.117]

“Məcməüş-şüəra”nın üzvlərinin füyuzatçılarla, füyuzatçıların isə tək Türkiyənin deyil, bütün türk xalqlarının, o cümlədən Azərbaycanın bənzərsiz istiqlal şairi “Sıratıl-müstəqim”çi (Allahın hidayət etdiyi yolla gedən) Mehmed Akif Ərsoyun ümumtürk hissiyyatı, ümumtürk düşüncəsi ilə sədalanan nəfis şeirlərinin ədəbi-estetik ideyaları ilə çox uyğun gəlir və şairin Çanaqqala şəhidlərinə aid etdiyi poemadan bir hissəyə nəzər yetirmək füyuzatçılarla qırılmaz tellərlə bağlı olduğunu açıq-aşkar göstərir:

*Şühəda gövdəsi bir baksana dağlar, taşlar,
O ruku olmasa dünyada əyilməz başlar.
Yaralanmış təmiz alından uzanmış yatıyor,
Bir hilal uğruna ya Rəbb, ne günəşlər batıyor.
Ey bu topraqlar için toprağa düşmüş asger,
Gökdən ecdad inərək öpse o pak alni deyər.
Ne böyüksün kü, kanın kurtarıyor Tevhidi,
Bədrin aslanları ancak bu kadar şanlı idi.
Sana dar gəlməyəcək məkbəri kimlər qazsın?
“Gömrəm gəl seni tarihə!” desəm, sığmazsın.
Hərcü-mərcin etdiyin edvara da yetməz o kitab,
Seni ancaq edebiyyetlər eder istiaab.
Bu taşındır deyərək Kabeyi tiksəm başına,
Ruhumun vəhyini duysam da keçirsəm taşına.
Sora gök kübbeyi alsam rida namı ile,
Kanayan lahtine çəksem bütün ecramı ile.*

*Mor bulutlarla açıb türbene çatsam da tavan,
Yeddi kandilli surayeyi uzatsam orada.
Sen bu abizenin altında bürünmüş kanına,
Uzanırken gece mehtabı getirsem yanına.
Türbadarın gibi ta fecre kadar bekletsen,
Gündüzün fecr ile abizeni lebriz etsen.
Tüllenen meğribi akşamları sarsam yarana,
Yene bir şey yapa bildim deyemem hatirana.
Sen ki İslamı kuşatmış boğuyorkan husran.
O demir çenberi göksünde kırıp parçaladın.
Sen ki, ruhunla beraber gezer ecranı adın.
Sen ki, asara gömülse taşıcağsın heyhat.
Ene gelmez bu ufuklar, seni almaz cihad.
Ey şehid oğlu şehid, isteme bəndən makbər,
Sana ağuşunu açmış duruyor Peyğəmbər.[6.,s.5]*

Mehmed Akif Ərsoy bu poemanı 1915-ci ildə Çanaqqala uğrunda gedən dö-yüşlərdə şəhid olan 250 min əsgərin əziz ruhlarına həsr etmişdir. Onu da qeyd edək bu 250 min türk əsgərinin arasında Türkiyə torpaqlarının düşmən caynağından xilas olmağı uğrunda türk qardaşlarının köməyinə gedən xeyli azərbaycanlı əsgərlər də olmuşdur. Misilsiz istiqlal şairi bu heyratəmiz əsərdə şəhidlərin Uca Allah yanında nə qədər böyük məqamda olduğunu oxucunu həyəcanlandıran, ruhunu ehtizaza gətirən, həm hüznəndirən, kövrəldən, həm də qururlandıran valehedici təşbihlərlə, olduqca canlı poetik mənzərərlə bir sinema lenti kimi göz önünə gətirir. Burda şair şəhidlərin yüksək məqamda, peyğəmbərlərin yanında olduğunu cəzbedici, məftune-dici olduqca güclü bədii ifadə vasitələri ilə göstərməklə yanaşı, həm də özünün bir sənətkar kimi hansı yüksəklikdə dayandığını bəyan edir.

“Məcməüş-şüəra”nın fəal üzvlərində Əlipaşa Səbur həm də füyuzatçı idi və tez-tez “Yeni füyuzat” jurnalında vətən haqqında romantik şeirlərlə çıxış edirdi:

*Ah! İstibdad ilə məhv oldu əbnayi-vətən,
Soldu badi-zülm ilə kaşəndə-şövqi yasəmən!
...Tarmar oldu yazıq! Axır müqəddəs əncümən,
Ah! İstibdad ilə məhv oldu əbnayi-vətən!
...Könlümü yıxdı fəna mülkündə mövqeyi-iztirab,
Ay közüm qan ağla! Şurayi-vətən oldu xərab.
Nasiri qəm mülkünə aləmdə sultan intixab
Etdilər... Əfsus! Olmaz bir rdəm azadi-məhən
Ah! İstibdad ilə məhv oldu əbnayi-vətən. [4.,s.7]*

Bilavasitə artıq əsrlərdir fars şovinizminin riyakarlığı nəticəsində Azərbaycan türklərinin mənəgenəyə salınmış ədəbiyyatını xilas edərək azad bir ədəbiyyata çevirmək uğrunda da füyuzatçılar mübarizə aparırdılar və bu barədə hələ 1913-cü

ildə Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Türkiyədə olarkən “Türk yurdu” qəzetindəki silsilə məqalələrində bu mövqedə çıxış edirdi:

“Hər nə qədər İran tərbiyəsi alan türk ürəfa və üdəbası və yazıb-oxumaq bilən sinfin “xəvvas” təbir edilən qismi məhdudi fars ədəbiyyatının qədim mənəviyyatından hissiyatı-zövq alsalar da, xəvvasın bu tamayülü, əvəməni kəndi bükündən doğma bir ədəbiyyata olan ehtiyacını təskin edəməmişdir. Lisani-farsidən rumuzatı-əmiqəyi-ədəbiyyəsina əql irdirəcək qədər kəsbi-səvad edəməyən bir əksəriyyət vardır ki, nə Ömər Xəyyamı, nə Firdosiyi, nə Hafizi, nə də Sədiyi anlaya bilirdi. Sonra İran məmaliki-şərqiyyədəndir: Demək ki, əhalinin əksəriyyəti cahildir, oxuyub-yazmaq bilməz. İranda bir kəlmə farsı bilməyən kilitli türklər vardır. Təbii bunların da kəndilərinə məxsus ədəbiyyatı olacaqdır. Əlhasil farsı ədəbiyyatı hər nə qədər İran türklərinin xəvvasını bədi etmişsə və əvəməni qismini milli bir ədəbiyyat edilmək ehtiyacı-təbiisindən müstəqni edəməmişdir. İştə İran türk demokrasiyasının bu ehtiyacı, İran türk ədəbiyyatını meydana gətirmiş və milli şairlərin zühuruna səbəbiyyət vermişdir.” [7., №247]

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi “Məcməüş-şüəra”nın bir sıra üzvləri “Füyuzat ədəbi məktəbi”nin mətbu orqanlarında vətənpərvərlik, türkçülük, həmrəylik ideyaları altında çıxışlar edir, məqalələr, şeirlər yazırdılar.

Sovetlər dönməində Azərbaycan xalqının türk olmadığını subuta yetirməkdən ötrü yalançı tarixlər uydurur, ələlxüsüs də ədəbiyyat tariximizi təhrif edərək başqa şəkə salırdılar. Lakin sosializm ideologiyası yanıb külə dənəndən, qəddar rejim parçalanandan sonra bir çox gerçəklər, həqiqətlər üzə çıxdı ki, onlardan biri və ən əsası Azərbaycan xalqının bir türk xalqı olduğu, ədəbiyyatının da ümumtürk ədəbiyyatının bir qolu olduğu bəyan edildi.

Məsələ burasındadır ki, türkçülük və islamçılıq ideyaları hələ 1300 ildən yuxarı bir müddətdə təkcə Azərbaycan türklərinin deyil, ümumtürk ədəbiyyatının ana kitabı sayılan Dədə Qorqud eposunun yaranması ilə meydana çıxmışdı. Dədə Qorqud eposu türk xalqlarının əsrlər boyu yaratdıqları zəngin dünyagörüşünün aynası idi, bu möhtəşəm abidə eyni zamanda ümumdünya dini olan İslam dininin ideyogoyiyasına əsaslanırdı və ideya-estetik dəyərlərə dayanaraq türk millətinin nəcib sifətlərini, yüksək mənəvi keyfiyyətini bəyan edirdi.

Azərbaycan poeziyası başqa türk xalqlarının poeziyası kimi müqəddəs Qurani-Kərimdən qaynaqlanaraq əsasən “Bəlağət” elminin bədii-ədəbi dil üslubuna, poetik və təxəyyül kateqoriyalarına, fəsahtinə, məna və söz gözəlliklərinə, eyni zamanda bədii ifadə vasitələrinə əsaslanırdı.

Məlumdur ki, müqəddəs Qurani-Kərimin mübarək ayələrində məna içində məna vardır. Klassik şairlərimizin hər biri müqəddəs Qurani-Kərimi öz həyat kitabı etdikləri üçün mütəşabih ayələri oxuyub dərk eləyir, zaman-zaman bir hafizə çevrilir və və Quran hikmətlərinin, Quran möcüzələrinin işığında öz bədii irslərinin sütunlarını qururdular.

XIX əsrin ikinci yarısındakı iqtisadi yüksəliş ədəbiyyatımızda yeni mərhələ yaratdısa, XX əsrin əvvəllərində bu mərhələ günəş kimi şəfəqlər saçıb Azərbaycan xalqının istiqlalına işıqlı yollar açdı. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatı-

nın ideya mənbələri bütün aydınlığı ilə meydana çıxdı. Lakin romantizm nümayəndələri haqlı olaraq türkçülüyə, islamçılığa meyl eləsələr də, sinfi mübarizə adı ilə xalqı çar əsarətindən qurtarıb bolşevizm zəncirləri ilə bağlamaq istəyənlər yalnız küfrdən və Allaha üsyandan ibarət bir ədəbiyyat yaratdılar.

Məsələ burasında idi ki, xalqı bolşevizm uçurumuna sürükləyənlər ateizm, materializm, marksizm, darvinizm əsaslınsalar da, Leninin könüllü kölələri olmasına baxmayaraq rus ədəbiyyatının bədii ideyalarını qəbul eləmir, rus dahiləri, Puşkinə, Lermantova, Dostoyevskiyə, Tolstoya rişxəndlə baxıb məsxərəyə qoyurdular. Türkçülüyə, islamçılığa meyl göstərən romantiklərimiz isə, o cümlədən Əli bəy Hüseynzadə, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Əhməd Cavad, Məhəmməd Hadi, Abbas Səhhət, Əlabbas Müznib, Əmin Abid, C.Cabbarlı və başqaları yaradıcıqlarında Şərq ənənələrini daşımaqla, həm rus ədəbiyyatının, həm qərb ədəbiyyatının ideyalarını, mövzularını, janrlarını milli ədəbi-bədii ideyalar, mövzular, janrlarla birlikdə həmhəng istifadə edirdilər. Təbii ki, bu da öz növbəsində Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafına güclü təkan verirdi.

1915-ci ildən etibarən Azərbaycanda təlatümlü hadisələr əvvəlkilərdən daha çox baş verməyə başladı. Osmanlı dövlətinə xəyanət etmiş erməni Andronik Ozanyan türk əsgərliyinin qabağından qaçarkən 25 minlik erməni ordusuyla Anadolu da 600 köyü, Naxçıvan və Zəngəzur ərazisində 500 kəndi yandırır viran etdi və Naxçıvan, Zəngəzur ərazisində 35 min insanımızı vəhşicəsinə, insanlığa sığmayan üsullarla qətlə yetirdi. Həmin il təzə başlarkən rus-erməni hərbi birləşmələri Ərzurum, Qars, Ərdəhan və Sarıqamışda yüz min insan öldürdülər və yüz min insanı da əsir edib, türklərə dəhşətli dərəcədə nifrət və kin bəslədikləri üçün, o ərazilərdə yaşayan mülkü əhalinin o cümlədən qadınları, qız-gəlinləri, körpə və yeniyetmə uşaqları, qocaları əsir edərək türk əsgərləri ilə birlikdə heyvanlara məxsus vaqonlara doldurub Qori, Aleksandropola, Tiflis, Rostov, Tamburq, Krosnayarosk, İrkutsk, Sibirin Otlaq, Çoxluma, Noryevski, Açinski, Skotov, Stovropol, Moykov, Moskva, Nijni-Novqorod, Petroqrad və Riç adasına, bir sözlə Rusiyanın müxtəlif bölgələrinə, ölüm düşərgələrinə bir hissəsini isə Bakı şəhərinin on kilometrliyində olan, Zığ kəndinin təxminən on iki kilometrliyində yerləşən Nargin adasına gətirdilər. Nargin adasına təxminən on min əsir gətirilmişdi ki, bunların yarısından çoxu qadınlar, uşaqlar və yaşlı insanlar idi. Çar çinovnikləri və erməni cəlladları bu əsirləri sınıq-salxaq soyuq baraklarda ac-susuz saxlayır, onlara tükürpəşdirən işgəncələr verirdilər. Bura guya əsirlərə tibbi yardım göstərmək üçün məhz erməni həkimlər dəstəsi göndərilmişdi ki, onlar əsirlərə tibbi yardım etmək əvəzinə insanlığa sığmayan işgəncələr verir, onları soyuq suda saxlayır, dəmir çinglə döyür, başlarına mismar çalır, sinələrinə dağ basırdılar. Hərbi düşərgənin böyüyü polkovnik Poltarapski isə bütün bunlara nəinki göz yumur, əksinə böyük ləzzət alıb erməni həkimlərə buna görə xoş sözlər deyirdi. Çar istiasının, o cümlədən faşizm ruhu ilə köklənmiş rus çarı Nikolayın təcavüzkarlığına etiraz əlaməti olaraq Əliabbas Müznib yazırdı:

*Ey içən məzlumların qanın zəruri-zülmkar,
Ey edən acizləri cəngəli-qəhrində şıkar!
Ey qılan Şəddad zülmün şiddətlə aşıkar!
Ey olan nakamiyi-insanlar daim namkar,
Ey yıxan ev, eyləyənərbabi-həqqi-dilfıkar!
Beylədir qanuni-həqqi –Həzrəti-Pərvərdigar:*

*Zülm evi bərbad olar gər Kəbətullah olsa da,
Qan içən zatın içərlər qanın padşah olsa da.
Türklüyü məhkum qıldın bisəmərafəsanəyə,
Kəbəyi-İslami sənsən döndərən viranəyə.
Aşınayi-hiyləgər sənsən satan biganəyə,
Qəllü zənciri-cəfa sənsən nurin fərzanəyə,
Zülm evi bərbad olar gər Kəbətullah olsa da,
Qan içən zatın içərlər qanın padşah olsa da.[2.,№12]*

NƏTİCƏ

Nargin adasındakı türk əsirlərinə verilən işgəncələrdən xəbər tutan Bakının müsəlman əhalisi buna etiraz əlaməti olaraq nümayişlər keçirən zaman çar məmurları tərəfindən döyülür, həbsə salınırdı. 1917-ci ilin oktyabrında bolşeviklər hakimiyyətə gəldi. “Bakı Soveti”ndə məsul vəzifədə çalışan Nəriman Nərimanov qətiyyət və əzmkarlıq göstərüb Nargin adasında sağ qalmış əsirləri dərhal ordan xilas eləyib Hacı Zeynalabdin Tağıyevin yeni inşa etdirdiyi beşmərtəbəli iri binaya yerləşdirdi və burda onların sağalıb şəfa tapması üçün Bakının müsəlman əhalisinin köməyiylə hər cür şərait yaratdı. N.Nərimanov bundan sonra da Azərbaycanın müsəlman əhalisinin xoşbəxliyi, rifahı, səadəti üçün əlindən gələni eləməyə başladı. Lakin o, tək idi, onun ətrafında olan “müsəlman bolşeviklər” onun kimi xalqın qayğısına qalmaq fikrində deyildilər. 1918-ci ildən Bakı Xalq Soveti Komissarları adlanan təşkilatda Nərimanovdan başqa bir neçə müsəlman olsa da, onlar vətənpərvərlik ruhunda deyil, ermənipərəslik ruhuında fəaliyyət göstərirdilər və bu da 1918-ci ilin martında Azərbaycan xalqının daşnak-bolşevik neofaşist hərbi birləşmələri tərəfindən vəhşicəsinə qətləyiminə səbəb oldu. Bu dəfə N.Nərimanovla əks cəbhədə dayanan M.Ə.Rəsulzadə heyratamiz əzmkarlıq göstərüb Tiflisə gedərək dörd müsəlman partiyasının iştirakı ilə qurultay çağırırdı və may ayının 28-də Azərbaycan Xalq Demokratik Cumhuriyyəti elan etdi. Lakin Azərbaycan işğal altında idi və Məhəmməd Əmin bəy Anadoluya gedərək Osmanlı hökumətindən bunun qarşısını almaqdan ötrü hərbi yardım istədi. Osmanlı dövləti onun istəyini nəzərə alıb təlim görmüş səksən faiz Anadolu türklərindən, iyirmi faiz Azərbaycan türklərindən ibarət güclü bir heyət toplayaraq başlarında Nuri Paşa və Qarabəkir Paşa olmaqla “Qafqaz İslam Ordusu” yaradıb Azərbaycanı işğaldan xilas eləməkdən ötrü göndərdi. Qafqaz islam Ordusunun qəhrəman əsgərləri üç ay ərzində Azərbaycanı bütünlüklə düşmən birləşmələrindən, erməni daşnaklardan, erməni bolşeviklərdən,

erməni emissarlardan, ruslardan, ingilislərdən, ingilis kölələri hindlilərdən, kazaklardan xilas elədi.

Təbii ki, bütün bunlar ədəbiyyatdan, mətbuatdan kənarda qala bilməzdi və xalqın qeyrətli oğulları bütün bu hadisələri əsərlərində, məqalələrində, çıxışlarında ayna kimi əks etdirirdilər. Bu illər ərzində Azərbaycanda ədəbiyyatın vəzifəsi əsasən vətənpərvərliyi, türkçülüyi, cumhuriyyətçiliyi tərənnüm etmək, eyni zamanda baş verən hadisələrin səbəblərini, Azərbaycan və türk xalqına düşmən kəsilmiş dəstələrin, qrupların, birləşmələrin, siniflərin, millətlərin başında dayanan insanları və neqotiv qüvvələri tanıtmmaqdan ibarət idi.

ƏDƏBİYYAT

1. Cəfər Cabbarlı “Ədirnə fəthi” (Toplayanı, tərtib edəni, ön sözün və şərhlərin müəllifi filologiya elmləri namizədi Asif Rüstəmli) Bakı-“Elm”-1998. səh 151-152.

2. “Dirilik” jurnalı 1915-ci il № 12. (Şeir Əmin Abidin “Zəülmün cəzası” adlı hekayəsinə epigrafla kimi verilib).

3. Əflatun Saraclı “Azərbaycan yazıçıları Cumhuriyyət dönməində”. AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu. Bakı-“Elm”-2007, səh. 238.

4. Əlipaşa Səbur “Ah Vətən” .“Yeni Füyuzat” jurnalı 1910-cu il №2, səh 7.

5. Gültəkin Əmin Abid “Buzlu cəhənnəm” . “Günəş” nəşriyyatı, Bakı-1999. səh. 54.

6.Mehmet Akif Ersoy “Osmanlı ədəbiyyatı cədidəsindən”. “Şəlalə” 2 noyabr 1993. №39. səh 5.

7. M.Ə.Rəsulzadə “İran türkləri”. “Türk yurdu” jurnalı, II cild səh.671. RƏİ. DM. 2650. İnventar №247.

8. Şamil Vəliyev (Körpülü) “Füyuzat Ədəbi Məktəbi”. AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Bakı-“Elm”-1999, səh 117.

9. Ümgülsüm. “Ey türk oğlu”. “Açıq söz” qəzeti 20 fevral 1918-ci il.

Röportaj/ Interview/ Интервью

HAYRETTİN İVGİN İLE EDEBİYAT-HALK BİLİMİ VE YAZARLIK ÜZERİNE RÖPORTAJ

AN INTERVIEW WITH HAYRETTİN İVGİN ON LITERATURE-FOLK SCIENCE AND WRITING

ИНТЕРВЬЮ С ХАЙРЕТТИНОМ ИВГИНОМ О ФОЛЬКЛОРЕ И ПИСАТЕЛЬСТВЕ

Röportajı Yapan: Yaşar USLU*

ÖZ

Halk bilimci, yazar, araştırmacı, şair ve yayıncı Hayrettin İvgin ile Uluslararası Akreditasyon (ISCABO) Genel Sekreteri/Uluslararası Bilim ve Sanat Örgütü Genel Başkanı Yaşar Uslu'nun Haziran 2021 ayı içinde gerçekleştirdiği söyleşidir. Bu söyleşide; Hayrettin İvgin'in kısa hayat hikâyesi, şu anda hangi çalışmalar içinde bulunduğu, yazarlığa ve araştırmacılığa nasıl ve ne zaman başladığı dile getirilmektedir.

Ayrıca Hayrettin İvgin'in hayâl dünyası, edebiyatla olan bağının araştırmalarına olan etkisi, beğendiği ve takdir ettiği yazar ve edebiyatçıların kimler olduğu, edebiyatın bugünkü durumu, kendisinin çok hoşlandığı obje ve soyut kavramlarının neler olduğu söyleşide cevaplandırılmaktadır.

Hayrettin İvgin'in yayımlanan 67 kitabından bazılarının adları verilmekte, aldığı ödüllerden de söz edilmektedir. Genç edebiyatçı, şair ve yazarlara Hayrettin İvgin'in tavsiyeleri de sorulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hayrettin İvgin, edebiyat, halk bilimi, yazar, ödüller, yayımlanan kitaplar, dergiler.

ABSTRACT

It is an interview with folklorist, writer, researcher, poet and publisher Hayrettin İvgin and Secretary General of International Accreditation/President of the International Science and Art Organization (ISCABO) General President Yaşar

* ISCABO (İnternational Science, Culture, Art & Business World Organizaton) Uluslararası Bilim ve Sanat Örgütü Genel Başkanı. Anadolu.Life Dergisi Genel Yayın Yönetmeni. TÜRKİYE (yasaruslu@hotmail.com)

Uslu in June 2021. In this interview; Hayrettin İvgin's short life story, what works he is currently involved in, how and when he started writing and researching are mentioned.

In addition, Hayrettin İvgin's dream world, the effect of his connection with literature on his research, who the writers and literary man he liked and appreciated, the current state of literature, the objects and abstract concepts that he liked very much are answered in the interview.

The names of some of Hayrettin İvgin's 67 published books are given, and the awards he received are also mentioned. Young writers, poets and writers are also asked for Hayrettin İvgin's advice.

Key Words: Hayrettin İvgin, literature, folklore, author, awards, published books, journals.

Yaşar USLU-Öncelikle biraz kendinizden bahseder misiniz?

Hayrettin İVGİN-Ben 1943 yılında Samsun'un Vezirköprü ilçesinde doğdum. İlk ve ortaokulu bu ilçede okudum. 1961 yılında Kuleli Askeri Lisesini bitirdim. Ankara Kara Harb Okulu son sınıfından 20-21 Mayıs olayları nedeniyle 1963 yılında ayrıldım. Gazi Eğitim Enstitüsünün Edebiyat Bölümünden 1967 yılında mezun oldum. Daha sonra Anadolu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 1991 yılında lisans tamamladım. İngiltere-Buckinghamshire'de faaliyetini sürdüren The Open University International Extension College'de uzaktan ve yaygın eğitim konusunda öğrenim gördüm (1975). Türkiye'de ilk Eğitim Teknoloğu ünvanını alıp uzaktan eğitim ve eğitim teknolojileri konusunda bu ünvanla görev yapan onbeş kişiden biri oldum.

Sungurlu Lisesinde Edebiyat Öğretmenliği ve Müdür Başyardımcılığı, Hereke Ortaokulu ve Lisesinde Müdürlük yaptım (1967-1974). Milli Eğitim Bakanlığında Mektupla Öğretim Merkezi (MÖM), Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu (YAYKUR), Mektupla Öğretim Okulu ve Açık Yüksek Okul gibi kurumlarda öğretmenlik, müdür yardımcılığı, müdürlük, şube müdürlüğü, daire başkan yardımcılığı ve daire başkanlıkları görevlerinde bulundum. (1974-1979)

Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi (MİFAD) Başkan Yardımcılığı, APK Kurulu Daire Başkanlığı, HAGEM Daire Başkanlığı gibi üst düzey görevler yaptım. Çok çeşitli ve her dereceli okullarda, yüksek okullarda, üniversitelerde öğretmenlik, öğretim görevliliklerinde bulundum. Bürokrasiden 1993'de emekli olduktan sonra Lefke Avrupa Üniversitesinde görev aldım. Görev yaptığım

her dereceli okullarda Türkçe, edebiyat, halk bilimi, musiki tarihi, edebiyat tarihi, halk edebiyatı gibi dersler okuttum.

Yayımlanmış 67 kitabım 4000’ne yaklaşan araştırma yazım ve makalelerim bulunuyor. Bunların en az 500 tanesi bilimsel çalışma ürünüdür.

Yaşar USLU-Şu sıralar neler yapıyorsunuz?

Hayrettin İVGİN-1994 yılında Ankara’da kurulan, benim de kurucusu olduğum Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. adlı şirket bulunuyor. 27 yıldır önemli kültürel etkinlikler yapan, bünyesinde Uluslararası Kültür Ajans Yayınları bulunan bu kuruluş şimdiye kadar 1000’nin üzerinde kitap yayımladı. Bu kuruluşun ayrıca Nadir Kitap’ta “Kültür-Edebiyat” mağazası bulunuyor. Bu mağazanın sitesinde 40.000’e yakın kitap bulunuyor. Rahmetli oğlum Erhan İvgin 14 Kasım 2017 tarihinde vefat ettikten sonra, Kültür Ajans’ın 4 yıldır müdürlüğünü yürütüyorum. Bu kuruluşun bünyesinde dergiler de yayımlanıyor. Ben çıkardığımız 4 derginin sahibi durumdayım.

Kültür Çağlayanı dergisi 12 yıldır yayımlanıyor. İki aylık bir dergidir. Kasım-Aralık 2021 ayları itibarıyla 71. sayısı yayımlandı. Halk bilimi, şiir, halk edebiyatı, edebiyat, sanat konularında yazıların yer aldığı popüler bir dergidir.

Çıkardığımız diğer üç dergi, uluslararası hakemli sosyal bilimler dergisidir. Karadeniz dergisi 3 ayda bir yayımlanmaktadır. 12 yıldır yayın hayatını sürdürüyor. Türkçe, İngilizce ve Rusça dillerinde bilimsel yazıların yer aldığı bir dergidir. Temmuz 2021 ayı itibarıyla 52. sayısı yayımlandı.

Kültür Evreni dergisi ise 13 yıldır yayımlanmaktadır. Bu dergi de hakemli uluslararası sosyal bilimler dergisidir. Yılda 4 sayı yayımlanmaktadır. Türkçe, İngilizce, Rusça dillerinde, Türkçenin bütün lehçelerinde ve alfabesiyle çıkmaktadır. Ekim-Kasım-Aralık 2021 ayları itibarıyla 44.sayı gün yüzü gördü.

Bilimsel Eksen dergisi 11 yıldır yayın hayatındadır. Ekim 2021 ayı itibarıyla 34. sayısı yayımlandı. Yılda 3 sayı çıkmaktadır. Türkçe, İngilizce, Rusça ve Türkçenin bütün lehçelerinde ve alfabesiyle yayımlanmaktadır. Uluslararası Hakemli Sosyal bilimler dergisidir. Akademik dergilerin aralıksız ve periyoduna uygun yayımlarını devam ettiriyoruz.

Ben bu sıralar, bu dergilerin editörlüğünü de yapıyor ve yayın hayatlarını sürdürmesini sağlıyorum.

Yaşar USLU-Yazar, Edebiyat, Dernek vb. çalışmalarınızı kapsayan serüveniniz nasıl başladı?

Hayrettin İVGİN-Ben 1964 yılından bu yana yazıyorum. İlk şiirim Urfa’da yayımlanan Urfa Postası adlı mahalli gazetede çıktı. Demek ki 57 yıldır yazı hayatının içindeyim. Ben bir edebiyat öğretmeniyim. Edebiyat ile iç içe olmam gayet doğaldır. Çünkü benim aldığım eğitim ve formasyonum edebiyattır. Çeşitli kademe okullarda Türkçe ve edebiyat dersleri okuttum. Edebiyat tarihinden tutunuz da edebiyatın tüm dönemleri (Tanzimat, Servet-i Funûn, Fecr-i Ati, Yeni Türk Edebiyatı, Cumhuriyet dönemi edebiyatı, günümüz edebiyatı) ile halk edebiyatı, divan edebi-

yatı, eski Türk edebiyatı, âşık edebiyatı, çağdaş edebiyat konularında araştırmalar yaptım, yazılar yazdım, dersler verdim. Edebiyat benim hayat tarzım oldu.

Öğretmenlik, eğitimcilik ve bürokrasi çalışmalarım sırasında o kadar çok sivil toplum kuruluşlarında bulundum ki saymakla başedemem. Ama şunu söyleyebilirim kuruluşunda bulunduğum ve üyesi olduğum dernek, vakıf ve kurumların hemen hepsi kültür, sanat ve edebiyat faaliyetlerini amaç edinmiş sivil toplum kuruluşlarıdır. Tabiki bu kuruluşların bir kısmı da uluslararası niteliktedir.

Yaşar USLU- *Hayal dünyanızın bu kadar genişlemesine sebep olan olaylar nelerdir? (Âşık olmak, Resmetmek, Fikirler Üretmek, Araştırmak ve Kaynak vb. gibi)*

Hayrettin İVGİN-Hayal dünyam geniş midir? Bilemiyorum ama bildiğim bir şey var ki ben gerçekçiyim. Evet, her normal insanda olduğu kadar bende de imgelem vardır. Ben hep araştırdım, kaynaklara yöneldim, düşünceler ürettim. Her şeyi sevdim, sevdiğim şeylere daima saygı gösterdim. Yapmak istediğim, ortaya çıkarmaya çalıştığım ne ise onlara içtenlikle yaklaştım. Gerçeği, iyiyi, güzeli aradım hep ve bunları ortaya inatla çıkarmaya çalıştım . Sonuçta meydana gelen yazı, şiir, hikâye, roman, araştırma gibi ürünler beğenildi, takdir edildi. Bir de şunu yapmaya çalıştım: yaptıklarım özgün olsun.

Beni alanımda başarılı yapan olaylar değildir, benim düşüncelerim, duygularım, kabullendiğim gerçeklerdir.

Yaşar USLU-Yazarlık (Araştırma ve Edebiyat)'la olan bağınız nedir? Bunlar size avantaj sağladı mı?

Hayrettin İVGİN-Yazma ile okuma birbirinden ayrılmaz iki temel ögedir. 78 yaşında bir insanım. Okumayı ve yazmayı öğrendiğim küçük yaşlardan bu yana çok okudum. Pekos Bill, Tom Miks, Teksas gibi çizgi romanlar ile bizim zamanımızda çok az sayıdaki çocuk romanlarını okudum. Babamın kendisi için aldığı ve eve getirdiği Battal Gazi, Kerem ile Aslı, Hz. Ali Cenklere, Koroğlu, Leyla ile Mecnun gibi halk kitaplarını büyük bir istekle okudum. Lise yıllarında neredeyse doğu ve batı klasik eserlerin hemen hemen hepsini okudum. Bazılarını yıllar sonra yeniden ele alarak edebiyatımızda önemli yeri olan romancı ve hikâyecilerin kitaplarını eksiksiz okudum. Bugün bile yatmadan önce mutlaka 30-40 sayfa okurum. Beni araştırmaya ve yazmaya bağımlı hâle getiren okuma alışkanlığı ve edebiyatla olan bağımdır. Bu önemli bir avantaj bana sağladı diye düşünüyorum.

Doğal olarak çok okumak; yazma isteğini de doğuruyor. Neredeyse yazma ile ilgili geçmişim 60 yıla yaklaşıyor. 67 adet yayımlanmış kitabım, saymadım ama 4000'e yakın makalem ve araştırma yazım bulunuyor. Bunların en az 500 tanesi bilimsel araştırma ürünüdür.

Herhalde edebiyatçı olmam, yazar olmama olumlu katkılar sağlamış olabilir. Sözün burasında şunu söyleyim ki 2009 yılında üyesi olduğum Rusya Federasyonu Yazarlar Birliği tarafından “Dünyada Önemli (Saygın) 500 Yazar” arasında tespit

edilerek bana altın madalya ödülü verildi. Bu ödülü alan Türkiye’den yalnızca iki yazar olmuştur, bunlardan birisi de benim.

Bu ödülü ilk defa Rusya Federasyonu Yazarlar Birliği 2009 yılında ihdas etmişler. 12 yıldır Türkiye’den hiç kimse bu listeye halâ giremedi.

Edebiyatçı olmanın yazar olmama avantaj sağladığı olmuştur belki ama önemli olan yazmayı-okumayı sevmek. Çok okumak yazar olmamda bana avantaj sağlamış olabilir.

Yaşar USLU-İdol olarak gördüğünüz Edebiyatçı ve Araştırmacı kişilikler var mı? Varsa kimlerdir?

Hayrettin İVGİN-Ne yalan söyleyeyim; “İdol” olarak gördüğüm edebiyatçı ve araştırmacı hiç olmadı. Ama son derece takdir ettiğim, beğendiğim pek çok edebiyatçı, şair, yazar, ve araştırmacı olmuştur. Hiç kimseye hayran olmadım ama hayranlık derecesinde bazıları için duygular yaşadım.

Mesela; Tanzimat edebiyatının ilk yerli eser veren Ahmet Mithat Efendi’yi yere göğe sığdıramam. “Hasan Mellâh”, “Felatun Bey ile Rakım Efendi” romanları, romanın adı bile bilinmediği dönemlerde yazılmış eserlerdir. Bu eserleri o kadar takdir ediyorum ki Rodos’ta sürgünde iken yazmıştır bunları. Güçlü bir roman tekniği uygulamış. Gerçi dil sorunu vardır. Halâ Osmanlı esperanto dilini bu romanda kullanmış ama roman tekniğini uygulayabilmiş. Yine aynı dönemlerdeki sözlükçü olarak bilinen Şemseddin Sami Fraşeri’nin eserlerini üst düzeyde takdir etmişimdir. “Taaşuk-ı Talât ve Fitnat” ve “Kaamus-u Türki” sözlüğü Türk edebiyatının ilk verimlerindenidir.

Edebiyat-ı Cedidecilerinden Halit Ziya Uşaklıgil, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmet Hikmet Müftüoğlu hem roman hem hikâyede Türk edebiyatına yön vermişlerdir. Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ebubekir Hazım Tepeyran gençliğimde eserlerini severek okuduğum yazarlardır. Meselâ Ebubekir Hazım Tepeyran’ın “Küçük Paşa” romanı ilk köy romanına örnek verilebilir.

Meşrutiyet Döneminde başlayan Milli Edebiyat Akımının mensuplarının bütün eserlerini beğenmişimdir. Ömer Seyfettin’in hikâyeleri, Halide Edip Adivar’ın romanları Türk Edebiyatına karakter ve kimlik kazandırmıştır. Adivar’ın “Ateşten Gömlek” ve “Sinekli Bakkal” romanları günümüzde dahi zevkle okunacak eserlerdir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Refik Halit, Reşat Nuri Güntekin, Peyami Safa, Halikarnas Balıkcısı, Abdülhak Şinasi Hisar, Mahmut Yesari roman ve hikâyelerimizde her türlü takdir duygusunun üzerinde yazarlardır. Hele Osman Cemal Kaygılı’nın “Çingeneler” romanı ile Reşat Nuri’nin “Çalıkuşu” ve “Yaprak Dökümü” romanlarını defalarla okusam doymam.

Günümüzde ve yakın geçmişimizde de çok önemli yazarlar vardır. Sait Faik Abasıyanık, Adalet Ağaoğlu, Ahmet Arif, Melih Cevdet Anday, Ali Mümtaz Arolat, Orhan Asena, Oğuz Atay, Nihat Sami Banarlı, Recep Bilginer, Demirtaş Ceyhun, Faruk Nafiz Çamlıbel, Fazıl Hüsnü Dağlarca, İzzet Melih Devrim, Cemil Meriç, Orhan Şaik Gökyay, Eflatun Cem Güney, Emine İşinsu, Orhan Hançerlioğlu, Atilla İlhan, Kemal Tahir, Cahit Külebi, Rauf Mutluay, Behçet Necatigil, Yusuf

Ziya Ortaç, Sabahattin Ali, Mustafa Necati Sepetçioğlu, Haldun Taner, Yaşar Kemal, Cahit Zarifoğlu gibi daha adını sayamadığım onlarca; edebiyat tarihçisi, folklor araştırmacısı, tiyatro eseri yazarı, şair, romancı, hikâyeci, yazarlık hayatımda iz bırakan değerli kalem sahipleridir.

Yaşar USLU-Yazarlık (Araştırma, Edebiyat ve Şiir) nereye gidiyor, neler düşünüyorsunuz?

Hayrettin İVGİN-Yazarlık hiçbir yere gitmiyor, yerinde duruyor. Ama yazarlar değişiyor. Yazarların niteliği, mantalitesi değişiyor. Yazar, hiçbir ideolojinin, iktidarın, rejimin adamı olamaz. İktidarların yazarı ve şairi olmaz, olmamalıdır. Denilebilir ki tarihte, yakın ve uzak geçmişte iktidarın ve güçlünün kalemi olan yazarlar olmadı mı? Oldu, ama o yazarlar edebiyatta, sanatta hiçbir iz bırakmadan unutuldu ve maziye gömüldüler. Onlar ancak yaşadıkları zamanla sınırlı kaldılar. Benim anlayışım şudur: Yazar; güzelin, güzelliğin, aklın, bilimin, hür düşüncenin, gerçeğin, adaletin ve haklının, mazlumun, kimsesinin, garibin, ezilmişin yanında olur. Güçlünün, çıkarıcının, haksızın, paranın karşısında olmasa da yanında olamaz. Yazarlık nereye gidiyor, siz düşünün. Ben olması gerekeni söylüyorum.

Yaşar USLU-Betimlemeyi en çok sevdiğiniz zaman hangisidir? (Günbatımı, Ruh hali gibi)

Hayrettin İVGİN-Betimlemek, bir nesnenin niteliklerini tam ve açık biçimde sözle veya yazıyla anlatmak yani tasvir etmektir. Betimleme uğraşı ve eylemi, yazının türüne ve amacına göre değişir. Meselâ; roman ve hikâyedeki betimlemeler olayların geçtiği mekânı veya kahramanların ve şahısların ruh hallerini ortaya koymada başvurulan eylemdir. Bir tarihi olayın anlatımında, veya bir bilimsel konunun gerçeğini ifade etmede betimlemeler havada kalır. Ben roman da yazdım. Kırgızların 1000 yıldan fazla bir geçmişi olan Manas Destanını roman hâline getirdim. Bu roman Türkçe, Azerbaycan Türkçesi, Kırgız Türkçesi ve Özbek Türkçesi ile yayımlandı. Önümüzdeki zamanlarda Rusça, Kazakça, İngilizce ve Türkmençe olarak da yayımlama hazırlığı içindeyiz.

Manas romanındaki betimlemeleri yaparken gerçekçi olmaya çalıştım. Manas, varyantlarıyla birlikte yaklaşık bir milyon mısralık dünyanın hacmi en geniş destanıdır. Bu destanda binlerce şahıs, binlerce mekân, yüzlerce savaş, binlerce kavram ve öge bulunuyor. Bunların her birini betimlemek için benim kendi ruh halimin atmosferini işin içine katmadım. Olayların olduğu zamanı ve mekânları düşünerek betimlemelerde bulundum. Meselâ; kahraman Manas'ın Kalmuklarla, Mançularla ve Çinlilerle savaşırken savaş alanını gözümün önüne getirdim. Düşmanına saldırırken nasıl bir ruh hali içinde olabilir diye düşünerek o saldırı anını betimledim. Zafer kazanınca nasıl bir sevinç içinde olabilir, bu zaferden sonra nasıl bir mutluluk haline dönüşebilir diyerek bu anları betimledim.

Yani ben şiir yazarken de roman yazarken de, bir gün batımı, bir güneş doğuş anını, ayın gökyüzünde dolunay olduğu zamanları yakalayarak o atmosfer içinde betimlemelerde bulunmadım.

Yaşar USLU-Anlatmaktan çok hoşlandığınız obje veya soyut kavram hangisidir. Hangi yönü sizi etkiliyor?

Hayrettin İVGİN-Araştırmalarım ve yazdıklarım, anlatmaktan çok zevk aldığım soyut kavramlardan birisi de “felek”tir, yani “çarh-ı felek”tir. Neden mi? Felek Arapça bir isim ama gök, gökyüzü, sem’a, talih, baht, kader anlamlarına gelir. Felek, her gezegene ayrılmış gök tabakaları olarak kabul edilir. Eski düşüncelere ve anlayışa göre kainatın yani evrenin merkezi dünyadır. Dünyayı dokuz felek çevrelemiştir. Bunların yedisinde birer gezegen vardır. Sırasıyla Ay (1.), Utarid (2.), Zühre (3.), Güneş (4.), Merih (5.), Müşteri (6.), Zühal (7.) feleklerdir. Sekizinci felekte sabit yıldızlar ve burçlar vardır. Dokuzuncu felekte ise “felekler feleği” vardır. Yani bu kat Tanrı katıdır. O sebeple “felek-i âzam” veya “felek’ül-eflak” adıyla anılır. Her neyse bütün felekler 9. felek hariç saat istikametinde dünyanın etrafında dönerler, 9. felek de bu dönüşü engellemeye çalışır, çünkü o felek saatin dönüş istikametinin tersinden dönmeye çalışır. İşte bu ters dönmeler, insanın bahtını, talihlerini, refahını ve mutluluklarını da değiştirir, hatta aksilikler, aksaklıklar ortaya çıkarır. Bu sebeple, geçmişte insanlar talihindeki olumsuz değişiklikleri feleğin üstüne yıkarlar. Kusuru ve yanlışlığı feleğe yüklemeye başlarlar. O sebeple tüm halk ve divan şairlerinin bu durumda suçladıkları tek yer felektir. Ve feleğe “kambur felek”, “kahpe felek”, “dönek felek” gibi olumsuz isimler takarlar. Şiirlerde şikâyet hep arş’a ve kürs’edir. Şikâyetler arş-ı âlâ’ya yapılır.

Ben de bu mazmunu yazılarımda ve arada sırada yazdığım şiirlerde çok kullandım. Feleğin beni en çok etkilediği tarafı, feleğin sözünde durmaması ve yaratılanları mağdur etmesidir.

Yaşar USLU-Yayımlanmış kaç kitabınız var? Önem verdiğiniz birkaç kitabınızın adını verebilir misiniz?

Hayrettin İVGİN-Yayımlanmış 67 kitabım var. Bu kitaplarım; ders materyalleri, uzaktan eğitim, halk edebiyatı, Türkçe öğretimi, âşık edebiyatı, bibliyografya, tanıtım, geleneksel Karagöz oyunları, monografi, halk hikâyeleri, şiir, fıkra, roman, makale toplusu, halk müziği, sempozyum bildirileri, armağan kitabı, bektâşılık, halk hikâyeleri, mitoloji vb. gibi konularda kaleme alınmıştır.

Bu kitaplarımdan bazıları şunlardır:

-*Âşık Sıtkı (Pervane)*, Ankara 1976

-*Karagöz ve Kukla Sanatımız*, Ankara 2000

-*Altay Dağlarının Kapları Manas*, Roman, Ankara 2005 (Daha sonra 2. baskısı yapıldı. Azerbaycan Türkçesi, Kırgızistan Türkçesi, Özbekistan Türkçesi olarak da yayımlandı.)

- *Anadolu Halk Hikâyeleri*, Ankara 2003

-*Melankolik Şiirler*, Ankara 2006.

-*Derin Mitoloji (İnançlarda-Söylencelerde-Folklorda-Geleneklerde)*, Ankara 2013 (Daha sonra genişletilmiş 2. baskısı yapıldı)

-*Tarihi Şiir ve Ağıtlarda Ermeni Katliamı*, Ankara 2015.

-*Gerede Âşık Figanî*, Ankara 2017.

adlı kitaplarım 67 kitabın arasından rastgele adını verdiğim bazı kitaplarımdır.

Yaşar USLU-Sizin uluslararası pek çok ödüle sahip olduğunuzu biliyoruz. Sizin için en önemli uluslararası ödül hangisi oldu?

Hayrettin İVGİN-Türkiye’de bana verilen pek çok ödülün yanı sıra yurtdışında da bazı ödülleri almaya hak kazandım. Rusya’dan, Azerbaycan’dan, Kırgızistan’dan, Kazakistan’dan, Kosova’dan, Kırım’dan bana onlarca ödül verildi. Bunların içinden önemsendiğim ödül 2009 yılında Moskova’da “dünya edebiyatına büyük katkılar” gerekçesiyle Rus Edebiyat Akademisi’nce verilen “Aydınlanma Fedakârı A.S. Puşkin Altın Madalya Ödülü”dür. Beni etkileyen diğer bir ödül Azerbaycan’da verildi. Bakü’de Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları İlimler Akademisi tarafından verilen “Türk Dünyasına Hizmet Uluslararası Altın Madalya Ödülü” (2007) ile Kosova’da Prizren’de verilen “Uluslararası Balkanlar Türk Kültürüne Hizmet Ödülü” (2010) değer verdiğim benim için önemli ödüllerdır.

Yaşar USLU-Sizin gibi bu yolda ilerlemek isteyen genç yazar (araştırma, edebiyatçı ve şairlere) nasıl tavsiyelerde bulunmak istersiniz?

Hayrettin İVGİN-Genç yazar, araştırmacı, şair ve edebiyatseverlere şu tavsiyelerde bulunmak istiyorum. Edebiyat çok geniş bir alandır. Bir defa edebiyatımızın tarihini iyi bilmek gerekiyor. Tarih içinde ortaya konmuş, yazılmış tüm eserleri

okumak gerekiyor. Edebiyatçı, şair, yazar, İslam öncesi Türk edebiyatını da, divan edebiyatını da, Tanzimat edebiyatından sonraki tüm dönem edebiyatlarını da, günümüz edebiyatını da bilmek zorundadır. Yoksa ortaya koyduğu eserler yarım yamalak eserler olur. *“Efendim, ben çağdaş şairim. Beni divan edebiyatı ilgilendirmez.”* diyorsa bir şair, bilin ki o geçmişini bilmediği için kesinlikle şair olamaz *“Efendim ben yeni Türk edebiyatçısıyım. Beni İslamiyetten önceki atalarımızın edebi ürünleri bilmem. Bu benim alanım değildir.”* diyorsa o bir edebiyatçı değildir. Hatta yarım edebiyatçı bile değildir.

Yaşar USLU-Sayın Hayrettin İvgin Hocam, bu söyleşi için size çok teşekkür ediyorum.

BİLİMSEL EKSEN DERGİSİ

ISSN: 1309-5811

Yayın İlkeleri

- 1) Bilimsel Eksen Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
- 2) Bilimsel Eksen Dergisinde *[iletişim, arkeoloji, sosyoloji, felsefe, tarih, antropoloji, etnoloji, psikoloji, onomastik (ad bilimi), sanat tarihi, hukuk]* alanında makalelerin yanı sıra bu konularda; söyleşi (sohbet, röportaj), eleştiri, tanıtım ve haberler yer alabilmektedir.
- 3) Bilimsel Eksen Dergisinde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayın organında, sosyal medyada (internette) yayımlanmamış olacaktır.
- 4) Bilimsel Eksen Dergisinin dili; Türkiye Türkçesi, Türk dilinin diğer lehçeleri (Azeri Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Kırım Türkçesi vb.), İngilizce ve Rusça'dır.
- 5) Bilimsel Eksen Dergisinde, 4. maddede belirtilen dil ve lehçelerde yayımlanacak yazı ve makaleler; Lâtin, Kril ve Arap elifbası ile kaleme alınabilir. Ancak, makalede (yazıda); Türkçe öz ve anahtar kelimeler, İngilizce öz (abstract) ve anahtar kelimeler (Keywords) ile genel kaynakça Lâtin harfleri ile yer alır.
- 6) Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan yazılara, Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler ile İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.
- 7) Türkiye Türkçesi dışında; Türk dilinin diğer lehçelerinde kaleme alınmış yazılara, Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile o lehçeyle öz ve o lehçeyle anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.
- 8) İngilizce kaleme alınmış yazılara, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.
- 9) Rusça kaleme alınmış yazılara, Rusça öz ve Rusça anahtar kelimeler, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.
- 10) Özler, hangi dilde ve hangi lehçede olursa olsun; 100-250 kelime arası ve tek paragraf olmalıdır. Tek cümlelik özler kesinlikle kabul edilmeyecektir. 100 kelimenin altında veya 250 kelimenin üstündeki özler de kabul edilmeyecektir.
- 11) Özler; hangi dil ve hangi lehçede olursa olsun, makaledeki bilginin kısaca bir tanımıdır. Makalenin ana kısımlarının (giriş, bulgular ve yöntem, sonuçlar, tartışma ve öneriler) her birinin kısa bir özünü içermelidir. Okuyucunun makalenin içeriğini; kısa zamanda ve hassasiyetle belirlemesine, kendi ilgi alanlarıyla ilişkisini saptamasına ve böylece makaleyi bütünüyle okumaya ihtiyaç duymayacağına karar vermesine imkân vermelidir.
- 12) Özlerde; araştırmayı yapılmaya değer kılan neden ve çözülmeye çalışılan problem belirtilir. Araştırma sürecinde kullanılan yöntem, kapsam, zaman, yer ve verilen özellikler belirtilir. Kapsama alınan ve kapsam dışı bırakılan değişkenler açıklanır. Elde edilen önemli sonuçlar sunulur. Bulgular rakamsal olarak ortaya konulur. “Çok, az, büyük, biraz” vb. gibi belirsiz ifadeler kullanılmaz. Elde edilen sonuçların önemi ve araştırma alanına kattığı bilginin önemi belirtilir. Sonuçların potansiyel olarak genellenebilir olup olmadığı ya da belirli bir duruma bağlı olarak ortaya konulup konulmayacağı belirtilir. Bilgiler genellikle

birer cümle olarak verilir, bulgu ve sonuç kısmı birkaç cümleden oluşabilir. Uygun bağlaçlar kullanılarak bütünlük sağlayacak şekilde düzenlenir. Cümleler açık ve anlaşılır olmalıdır. Cümlelerde geçmiş zaman kipi kullanılır. Özte; tablo, şekil, atıf ve referans kullanılmaz.

13) Anahtar kelimeler (Keywords), yayının elektronik ortamda taranmasına, dizinlenmesine yardımcı olduğu gibi yayına hazırlama süreçlerinde hakem ve editörlere katkı sağlamaktadır. Anahtar kelimeler, ilişkili terimler dizini (gömü=thesaurus), dizin (index) vb. araçlardan seçilmeli, rastgele verilmemelidir. Bilgiye erişimde anlamlı olabilecek darlık ya da genişlikte seçilmelidir. Terimlerin ve kavramların seçimi mümkün olduğunca erişimi anlamlı kılacak biçimde yapılmalıdır. Anahtar kelime sayısı makalenin erişimine imkân verecek alanları içerecek sayıda (en fazla 5) olmalıdır. Özellikle edebiyat alanında makalede incelenen yazar ve eser adlarının erişim ögesi olduğu unutulmamalıdır.

14) Yazıların (makalelerin) başlıkları 12 kelimeyi aşmamalıdır. Başlık, makaleyi betimleyici olmalı, makalenin temel kavramlarını, tartışmalarını ve savını (tezini, iddiasını) yansıtmalıdır.

15) Bir makale hangi dilde ve lehçede kaleme alınmış olursa olsun; Türkçe başlık, İngilizce başlık, Rusça başlık mutlaka olmalıdır.

16) Makalelerin (yazıların) yazım sırası şöyle olmalıdır:

a)Yazının Başlığı

-Türkçe başlık

-İngilizce başlık

-Rusça başlık

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o başlık önce yazılmalıdır.

b) Özler

-Türkçe öz ve anahtar kelimeler

-İngilizce öz (abstract) ve anahtar kelimeler (Keywords)

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o dildeki öz ve anahtar kelimeler önce yazılmalıdır.

a) Makale Metni

b) Kaynakça

c) Ekler (varsa)

d) Geniş öz (summary) (isteniyorsa)

17) Yazılar, (Microsoft Word) programıyla gönderilecektir. Yazı, Türkçe veya İngilizce ise, Times New Roman; Azeri lehçesinde ise, Times Roman Azlat (veya benzeri); Rusça ise Times Cyr (veya benzeri) olmalıdır. Gönderilen yazının yanında, yazının fontları mutlaka olmalıdır. Yazının içinde resim, nota vb. var ise baskıya uygun yüksek çözünürlükte gönderilmelidir.

18) Yazılar (makaleler), başlıklar, özler, metin, dipnotlar, kaynakça vb. dahil minimum 2000 kelimeden az olmamalıdır. Yani, Bilimsel Eksen dergisinin sayfa standardına göre 5 sayfadan daha az olmamalıdır.

19) Makale metninin içindeki alıntılar ve göndermeler; yazar soyadı, yayın yılı, sayfa numarası biçiminde parantez içeride belirtilecektir. Mesela; (Boratav 1987:9)

20) Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve aynı yazı karakteriyle daha küçük punto ile yazılacaktır.

21) Metin içinde belirtilen alıntılar ve göndermelerin yeri; “KAYNAKÇA” başlığı altında soyadı başta olmak üzere alfabetik sıraya göre sıralanacaktır. “KAYNAKÇA” yazının (makalenin) en sonunda ve eklerden önce verilecektir.

a) Kitaplar için;

[KÖPRÜLÜ, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay., s.209-210.]

b) Makale ve bildiriler için;

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Yazılar dergiye ait olan e-posta (e-mail) ile dergiye ulaştırılacaktır. Yazılar; derginin www.bilimseleksen.com sitesinde “makale gönder” tıklanarak mevcut “Makale Gönder Formu” doldurulacak bu formla birlikte iletilecektir. İleti e-posta (e-mail) olarak mutlaka (bilimseleksendergisi@gmail.com) aracılığıyla gönderilecektir.

23) Dergi Temsilcileri aracılığıyla gönderilen makaleler, yine mutlaka (bilimseleksendergisi@gmail.com) e-postası kanalıyla iletilecektir.

24) Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar; hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili en az iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya yayımlanmayacaktır. Düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla geri gönderilecektir. İncelenmek üzere yazı gönderilen uzmanların (hakemlerin) adları yazarlara, yazarların adları, uzmanlara (hakemlere) kesinlikle bildirilmeyecek, gizli tutulacaktır. Çift taraflı körleme ilkesi (double blind referee) bozulmayacaktır. Hakemlerin yazı ile ilgili verdiği karar Yayın Kurulu’nda değerlendirilecektir. Yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağı veya değişikliklerin neler olması gerektiği Yayın Kurulu tarafından kararlaştırılacaktır.

SCIENTIFIC AXIS JOURNAL

ISSN: 1309-5811

Publication Principles

- 1) *Scientific Axis* published three times a year is an international peer reviewed journal.
- 2) *Scientific Axis* journal includes scientific articles about folklore, linguistics, music, literature, Turcology and mythology. In addition, interview (chatting, conversations), critique, book-review and news are available for publishing in this journal.
- 3) Previously unpublished articles should be submitted to the *Scientific Axis* journal: at the any printed, net and magnetic facilities.
- 4) The languages of the *Scientific Axis* journal are Turkey Turkish, the other dialects of Turkish (dialects of Azerbaijani, Kazakh, Uzbek, Kyrgyz, Crimean Tatars etc.), English and Russian.
- 5) Writings and articles which will be published (with 4th article will be mentioned in the specified languages and dialects) is to be written in Latin, Cyrillic and Arabic alphabet. The article (writting) should be include abstract, and Keywords Turkish and English and also general bibliography in Latin letters.
- 6) The article in Turkey Turkish should be include Turkish and English abstract and Keywords.
- 7) The article in other dialects of Turkic language should be include abstract and Keywords in Turkish, English and language of main text abstract and Keywords.
- 8) The article in English should be include English and Turkish abstract and Keywords.
- 9) The article in Russian should be include Russian, English and Turkish abstract and Keywords.
- 10) Abstract should include at least 100 upmost 250 words and in form of one paragraph in any language. Abstracts as only one sentence not be accepted. Abstract, the top of less than 100 words or 250 words will not be accepted.
- 11) Abstract, no matter in which language and dialect; is a brief description of knowledge in the article. Abstracts should also include a brief abstract of each main part in the article (introduction, findings and methods, results, discussion and proposals). Therefore abstracts should be comprehensible enough for the readers to have an idea about the article with precision in a short time and to determine the relationship between their own interests. So that, the abstract should enable the readers to decide about the necessity to read the entire text.
- 12) In abstracts; reason that is worth investigating and the problem to be solved are indicated. In the research process; method, scope, time, place and the specified properties are also indicated. Included and excluded variables are explained. The most significant results are presented. Results can be demonstrated numerically. Non-specific statements such as "So, little, big, little" etc. are not used. The importance of the results and their contribution to the research area are indicated. There are also indications about whether these results can be generalizable or potentially generalizable or whether to be put forward due to a

particular situation. Information is usually given in one sentence. Some of the findings and conclusions may consist of a few sentences. Sentences are arranged so as to ensure integrity using appropriate connectors. Sentences should be clear and understandable. Past tense is used in sentences. In abstract; tables, figures, cited and references are not used.

13) Keywords also make contributions to the referees and editors in publication process as well as to the publications scanned in electronic media and indexing process. Keywords should be chosen from associated terms index (burial = thesaurus), index and so on but not chosen randomly. For accessing to information they should also be selected having significantly stenosis or sizes. The choice of the term and concept of access as possible should be done in a way that makes sense. The number of Keywords that will allow the article to include access to a number of areas (up to 5) should be. Especially in the field of literature, the names of authors and works analyzed in the article should be noted as an item for the access to the work.

14) The titles of articles (writings) should not exceed 12 words. The title should be descriptive for the article and should reflect the article's basic concepts, discussions and arguments (thesis, the claim).

15) Regardless in which language and dialect the article is written; there must be Turkish, English and Russian title located.

16) Title of article must be in order as follow:

a) Writings the title

- Turkish title
- English title
- Russian title

Note: The text should be written in which language and dialect is written before that title.

b) Abstracts

- Turkish abstracts and Keywords
- English abstracts (summary) and Keywords

Note: The text must be written in languages and dialects, which was written in the abstract and Keywords in that language before.

c) Article Text

d) Bibliography

e) Appendices (if applicable)

f) Large abstract (summary) (if required)

17) Articles will be sent to the MS Word program. Text, in Turkish or English should be in Times New Roman; In the Azerbaijani dialect, in Times Roman Azlat (or similar); in Russian in Times Cyr (or similar). Besides the type sent, type of fonts should also be included. In the article if there are pictures, musical notes etc. they should be submitted with high resolution in accordance with printing.

18) Writtings (articles), titles, abstracts, text, footnotes, bibliography etc. including not less than a minimum of 2000 words. So, according to the standards of *Scientific Axis* journal, writtings (articles) should not be less than 5 pages.

19) Citations and references in the article text; author's name, year of publication, page number format will be indicated in parentheses. For example; (Boratav 1987: 9)

20) Footnotes will be used for illustration only and will be written with the same font and smaller font size.

21) Location of quotations is specified in the text under the title of **“Bibliography”**. Those are listed in alphabetical order in that the surname of the auther mainly located. **“Bibliography”** will be given at the end of the text (article), before appendices.

a) For the books;

In the bibliography: [KÖPRÜLÜ, M. Fuat: (2009).. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,vs. 209-210.]

b) For the articles and proceedings;

In the bibliography: [ASAN, Veli: (1995). “Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılarda Musa-hiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Articles will be delivered to the e-mail of journal through the journal's website of www.bilimselseksen.com by clicking "article Send" in which "Submission Form" is available to be filled. So the articles attached with this form will be sent to the journal through e-mail (bilimselseksendergisi@gmail.com) to the absolute way.

23) However articles submitted to the Journal of Representatives, will also be sent to the current e-mail channel.(bilimselseksendergisi@gmail.com.)

24) Articles submitted for publication to the Journal will be delivered by at least two referee experts related to the subject penned in the texts thus according to the reports of these experts articles will be published or not. In case of corrections articles will be returned to the owners in order to make those corrections. The name of experts and the name of authors will not be divulged each other and will be kept confidential. Double-sided blanking principle (double-blind referee) will be kept. Decisions of the arbitrators over the articles shall be assessed on the Editorial Board. The Editorial Board will decide whether these articles will be published or what changes should be made.

25) Writtings (articles) sent to our journal, will not be paid any royalties when published.

ЖУРНАЛ “НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН”

ISSN: 1308-5811

Требования к авторам

1) Журнал “Научный Меридиан” является реферируемым журналом и издаётся три раза в год.

2) В журнале “Научный Меридиан” наряду со статьями в области социальных наук [Археология, Социология, Философия, История, Антропология, Этнология, Этнография, Ономастика, Искусствоведение, Юриспруденция] печатаются и литературно-критические статьи, очерки, эссе, информации о презентации книг, репортажи.

3) Предъявляемые в журнал “Научный Меридиан” статьи не должны быть изданы в других органах печати и социальной сети (интернет).

4) Статьи могут быть написаны на турецком языке и на разных диалектах тюркского языка (Азербайджанский, Казахский, Узбекский, Киргизский и т.п), а также на английском и русском языках.

5) Статьи могут быть написаны латинским и арабским шрифтами или кириллицей. Однако, аннотации (abstract), ключевые слова (keywords) и источники должны быть написаны латинскими буквами.

6) Статьи, издаваемые на турецком языке, обязательно должны иметь аннотацию и ключевые слова как на турецком, так и на английском языке.

7) Статьи, издаваемые на диалектах тюркского языка, должны иметь аннотацию и ключевые слова на турецком, английском языках и на указанных диалектах.

8) Статьи, издаваемые на английском языке, вместе с аннотациями и ключевыми словами на английском языке, должны иметь аннотации и ключевые слова и на турецком языке.

9) Статьи, издаваемые на русском языке, вместе с аннотациями и ключевыми словами на русском языке, должны иметь аннотации и ключевые слова на турецком и английском языках.

10) Все аннотации должны состоять из 100-250 слов без абзаца. Аннотации, состоящие из одного предложения и менее, чем из 100 или более 250 слов категорически приниматься не будут.

11) Все аннотации должны содержать краткий смысл статьи. В нём должны быть выделены основные черты введения, новизны, методов исследования, диспута, предложений и результатов. По аннотации читатель должен определить связана ли она с его специальностью и нужно ли ему читать всю статью.

12) В аннотации должна быть чётко поставлена проблема и указан путь её решения. А также должны быть определены методы, сфера, время, место и данные исследования, уточнена разница между выдвинутой проблемой и похожими на неё проблемами, указаны самые важные итоги и их вклад в науку. Открытия должны быть определены в цифрах, неопределённые выражения, подобные “много, мало, большой, немножко” не принимаются. Информация должна быть уложена в одно предложение, а новинка и итог можно

сформулировать в нескольких предложениях. Предложения должны быть чёткими и ясными. В аннотациях нельзя использовать рисунки, ссылки и рекомендации.

13) Ключевые слова помогают членам редколлегии и научному совету в процессе издания, в поисках по интернету и индексации. Ключевые слова должны быть определены строго из применённых терминов (thesaurus), (index) и т. п. Принципом их отбора должно быть упрочение доступности главного смысла статьи. Количество ключевых слов должно быть не более пяти.

14) Заглавие статьи не должно превышать 12 слов. Оно должно включать в себя основные понятия, идею и положения статьи.

15) Все статьи, без исключения, должны иметь заглавия на турецком, английском и русском языках.

16) Правила написания статьи:

а) Заглавие статьи

-Заглавие на турецком языке

-Заглавие на английском языке

-Заглавие на русском языке

Примечание: сначала пишется заглавие на том языке, на котором написана статья.

б) Аннотации

-Аннотация на турецком языке и ключевые слова

-Аннотация на английском языке и ключевые слова

Примечание: сначала пишутся аннотация и ключевые слова на том языке, на котором написана статья.

с) Текст статьи

д) Источники

е) Приложения (если имеются)

ф) Обширная аннотация (по требованию)

17) Статья должна высылаться по программе (Microsoft Word). Статьи на турецком и английском – по программе Times New Roman, на азербайджанском диалекте - Times Roman Azlat (или т.п.), на русском - Times Cyr (или т.п.). Вместе со статьёй должны высылаться фонты.

18) Статья, включая заглавие, аннотацию, текст, сноски, источники и т.п. должна состоять не менее из 2000 слов, т.е. по стандартам журнала “Научный Меридиан” не менее 5 страниц.

19) Заимствования в тексте пишутся в скобках следующим образом (фамилия автора, год издания, номер страницы. К примеру (Boratav 1987:9)

20) Сноски должны приниматься только для разъяснений. Они пишутся малым шрифтом, а основной текст крупным шрифтом.

21) Место сноска в тексте; В “источниках” сначала указывается фамилия автора и список определяется по алфавиту. “Источники” пишутся в конце статьи, перед примечаниями.

а) для монографий

[KÖPRÜLÜ, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

б) Для статей и докладов

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Статьи должны отправляться по **e-posta (e-mail)**. На электронной странице **www.bilimseleksen.com** кликая над “makale gönder” надписью и заполняя форму “Makale Gönder Formu”. Готовая статья, вместе с заполненной формой исключительно должны отправляться по адресу (**bilimseleksendergisi@gmail.com**)

23) Представителям журнала статьи должны отправляться тоже исключительно по адресу (**bilimseleksendergisi@gmail.com**)

24) Каждая статья, принятая для публикации, будет отправлена двум специалистам, членам совета редколлегий для рассмотрения и она будет напечатана на основе заключения указанных специалистов. В случае отрицательного заключения статья не будет опубликована. Для исправления ошибок статьи будут отсылаться к авторам. Члены совета редколлегий не будут осведомлены об авторах статей, информация будет конфиденциальной. Принцип двусторонней конфиденциальности (double blind referee) будет сохранён. Заключение специалистов будут переданы членам редколлегий. Окончательное решение о публикации статьи будет приниматься редколлекгией.

25) Язык статей, написанных на турецком языке, должен соответствовать правилам TDK.

26) Авторы статей не будут вознаграждаться.

